Nistor Laura | Gergely Orsolya | Sántha Ágnes | Telegdy Balázs

ERDÉLYI MINDENNAPOK EGY VILÁGJÁRVÁNY IDEJÉN

Online kérdőíves közvélemény-kutatás erdélyi magyarok körében a COVID-19 járvány kontextusában (2020. április 16-26.)

Presa Universitară Clujeană

Nistor Laura | Gergely Orsolya | Sántha Ágnes | Telegdy Balázs

•

Erdélyi mindennapok egy világjárvány idején

Online kérdőíves közvélemény-kutatás erdélyi magyarok körében a COVID-19 járvány kontextusában (2020. április 16 – 26.)

NISTOR LAURA GERGELY ORSOLYA
SÁNTHA ÁGNES TELEGDY BALÁZS

ERDÉLYI MINDENNAPOK EGY VILÁGJÁRVÁNY IDEJÉN

Online kérdőíves közvélemény-kutatás erdélyi magyarok körében a COVID-19 járvány kontextusában (2020. április 16 – 26.)

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ / KOLOZSVÁRI EGYETEMI KIADÓ
2020

Referenţi ştiinţifici:

Conf. univ. dr. Bakó Rozália Klára
Conf. univ. dr. Kósa István

Coperta: Jánosi Andrea

ISBN 978-606-37-0863-3

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro

Tartalomjegyzék

Ábrák jegyzéke

Táblázatok jegyzéke

Rezumat

Experiențe transilvănene în timpul pandemiei. Anchetă online în rândul maghiarilor din Transilvania în legătură cu pandemia COVID-19 (16-26 aprilie 2020)

Cartea de față prezintă, într-un mod preponderent descriptiv, rezultatele unei anchete sociologice pe bază de chestionar online în ceea ce privește percepția maghiarilor din Transilvania cu privire la pandemia COVID-19.

Cercetarea a fost întreprinsă în perioada 16-26 aprilie 2020, deci în perioada stării de urgență. Întrebările din chestionar au dorit să inventarieze modul în care cei chestionați petrec timpul liber în perioada carantinei, ce trăiri și temeri au, cum se raportează la munca de acasă și la școala online, cum sunt împărțite sarcinile domestice din această perioadă, care este starea de sănătate subiectivă, în cine au încredere etc.

Chestionarul a fost răspândit online și nu s-a bazat pe eșantionare, prin urmare studiul nu este reprezentativ, deci rezultatele obținute nu pot fi generalizate asupra maghiarilor din Transilvania și nici asupra experienței stării de pandemie per ansamblu (este vorba doar despre o perioadă de zece zile din aprilie). Profilul respondenților semnalează un profil de clasă de mijloc: preponderent persoane cu educație universitară din mediul urban, cu acces internet, cu venituri medii și peste medii. Prin urmare, rezultatele schițează într-o oarecare măsură modul în care un astfel de public, compus din 1269 de respondenți, s-a raportat la o perioadă specifică a pandemiei.

Printre altele, rezultatele arată că majoritatea respondenților au ocupat timpul rămas liber și statul acasă (carantina) cu o serie de activități

legate de sarcini anterioare sau cu munca. Activitățile de timp liber au fost, desigur, și ele prezente, începând de la vizionare de filme, până la o serie de activități efectuate online (activități religioase, sportive, culturale). Majoritatea au considerat că în această perioadă s-au intensificat interacțiunile cu membri familiei restrânse. Legăturile cu familia extinsă și cu prietenii au fost păstrate prin intermediul tehnologiei digitale, o treime dintre respondenți a indicat și participarea la întruniri digitale prin intermediul unor aplicații.

Împărțirea sarcinilor domestice indică modelul tradiționalist. Mai mult decât atât, datele arată că femeile (în special cele cu copii minori) au fost supra-încărcate cu sarcini: pe lângă activitățile domestice, ele fiind responsabile și de supravegherea învățării online. În schimb, tații au fost cei care s-au ocupat de aprovizionare, cu mersul la magazine (acesta fiind o activitate riscantă în timpul pandemiei).

44% dintre respondenți au lucrat exclusiv, iar 14% parțial de acasă în perioada investigată, însă jumătate dintre aceștia consideră experiența home office-ului ca fiind una stresantă, cu multiple provocări. Cauza acestui fapt o reprezintă lipsa unei experiențe similare în prealabil, precum și supraaglomerarea sarcinilor de acasă (în special cu școala online).

Majoritatea au declarat că s-au informat din surse oficiale, iar canalele de informare au fost reprezentate în special de social media, dar și de surse tradiționale de tipul televizor, ziare. Principala sursă de stres și provocare din perioada carantinei a fost considerată imposibilitatea de a socializa cu ceilalți și sentimentul de "arest la domiciliu".

Rezultatele obținute sunt prezentate în partea a doua a cărții, prima parte prezentând o incursiune teoretică în unele dintre temele cercetate (de ex. timpul liber, împărțirea sarcinilor domestice, home office-ul, sănătatea, încrederea etc.).

Abstract

**Transylvanian Experiences during the Pandemic.
Online Survey among Ethnic Hungarians from Transylvania
during the COVID-19 pandemic (16-26 April, 2020)**

The book summarizes the descriptive results of an online survey focused on how ethnic Hungarians from Transylvania, Romania perceived the COVID-19 pandemic.

The research was carried out between 16 – 26 April 2020, so in a specific period of the lockdown. The questionnaire tapped the ways in which respondents spent their time during this period, which were their major fears, how they experienced the case of working and learning from home, how domestic labour was split, how trust and subjective health were altered during the lockdown, etc.

The questionnaires were based on a convenience sample, so the results cannot be generalized neither in terms of the ethnic Hungarian population living in Transylvania, nor in terms of the whole period of the lockdown. The results reflect only the perceptions of those 1,269 persons who answered the survey and only regarding the ten days period in April. The profile of the respondents indicates a middle class: those with higher education, living in urban settings, having constant Internet access, average and over the average income.

Among others, the results showed that the majority of the respondents spent their time during the lockdown with different work-related duties (catching up with previous tasks, or working per se). Leisure took mostly the form of online activities: watching movies, or

participating in different online activities, e.g. religious services, sport or cultural activities. The majority indicated that the interactions with closed family members have been intensified, while they maintained the contacts with the members of the large family or with friends through digital technology. One third of the respondents even participated in larger scale family events through online platforms.

The share of the domestic labour re-confirms the traditional model: women (especially mothers with young children) were overwhelmed with extra-duties, as far as mostly they were responsible for children's online education. Fathers were those who typically were responsible for grocery shopping, i.e. an activity which was considered risky during the lockdown.

44% of the respondents worked exclusively from home, while 14% of them partially from home during the lockdown, however half of them considered the home-office experience as being stressful and challenging (mostly due to the lack of previous similar experiences and due to the overwhelming domestic duties).

The majority of the respondents declared that they are relying on official sources of information regarding the pandemic; information channels are represented mostly by the new media, but traditional media (TV, newspapers) are also used. The most important challenge of the lockdown was considered the lack of socialization with friends and the perception of being alienated.

Such as well as other results of the survey are presented in the second part of the book. The first part contains a mostly theoretical insight into several themes of the survey (e.g. time use, share of domestic duties, home office, health, trust, etc.).

Előszó

A COVID-19 világjárvány 2020 márciusában Európát, ezen belül Romániát és az erdélyi magyar közösséget is sajátosan érintette: az ismeretlennel való találkozás, a félelem és a megküzdés nem csak magával a vírussal, a fertőzéssel szemben merült fel, hanem számos társadalmi kihívást is jelentett. A kijárási tilalom ideje alatt bezártak az oktatási intézmények, a gyermekek online-oktatási formákban vettek részt; a munkavállalók egy része csökkentett programmal és/vagy otthonról kezdett dolgozni, legtöbbjük egyik napról a másikra szembesült a *home office* kihívásaival, de olyanok is voltak, akik átmenetileg elveszítették a munkájukat.

A világjárvány megváltoztatta a társadalmi valóságot (Federici, 2020), eddig ismeretlen kontextusokat teremtett: felhalmozó bevásárlások, tartalékolások, fizikai távolságok, otthon maradás, a hírek/események napi szinten történő követése, az otthonról végzett keresőmunka és tanulás összeegyeztetése a házimunkával, egy felszabadult idősáv kitöltése munkával és szabadidős tevékenységekkel – miközben a hagyományos szabadidős tevékenységek terei (plázába, edzőterembe, színházba járás) elérhetetlenné váltak. Az ismeretlen helyzetekre nézve sajátos megküzdési módokat kellett kitalálni.

Kutatásunkban arra vállalkoztunk, hogy a szociológia módszerével leltározzuk fel, hogy az erdélyi magyar közösség hogyan élte meg a világjárványt, hogyan küzdött meg ennek számos kihívásával. Kutatásunkat 2020. április 16–26. között végeztük, azaz egy olyan periódusban, amikor Romániában sürgősségi állapot és kijárási tilalom

volt: csak munkavégzés, alapvető élelmiszerek bevásárlása, orvosi ellátás, és még néhány jól megalapozott ok miatt hagyhattuk el a lakásunkat. A mindennapok jelszava a #maradjotthon volt. A híradások az esetszámok növekedéséről szóltak, és az esetleges lazító intézkedések időpontjával kapcsolatosan csak találgatások keringtek, tehát a kutatás egy rendkívül bizonytalan periódusban készült. Ebből az is következik, hogy eredményei csak erre a sajátos periódusra vonatkoznak. Az események előrehaladtával újabb és újabb tapasztalatokra tettünk szert: a későbbi lazító intézkedések, a bezártság okozta frusztrációk, a kormányzati, törvényhozási tétovázások stb. miatt a romániai lakosság fele jelen sorok írásakor nem hisz abban, hogy a koronavírus veszélyes, és ugyanennyin gondolják azt, hogy a járványveszélyt a hivatalos szervek túlértékelték (IRES, 2020b). A közösségi média gyors böngészése azt sugallja, hogy a járvány eredetét és veszélyét számos álhír övezi, az erdélyi magyarok egyharmada kitalációnak tartja a járványt (SoDiSo Research, 2020 – idézi Maszol, 2020).

Kutatásunkat tehát csakis a 2020. április 16–26. közötti időszakra nézve tartjuk relevánsnak, illetve csak arra az 1269 erdélyi magyar válaszadóra, aki az online kérdőívet teljes egészében kitöltötte.

Ezekkel a korlátokkal együtt meggyőződésünk, hogy a kutatásunk jelez néhány olyan mérföldkövet, tendenciát, amelyek a válaszadók esetében – társadalmi háttér alapján középosztály tagjai – megmutatják a világjárvánnyal való megküzdés néhány erdélyi magyar vonatkozását.

Kutatásunk eredményeit a kijárási tilalom utolsó napján, 2020. május 14-én mutattuk be egy, a Sapientia EMTE Csíkszeredai Kara által szervezett online eseményen[1]. Ezzel együtt úgy véljük, hogy jelen elektronikus kiadványunkban a COVID-19 világjárvány kapcsán megélt

[1] http://www.sapientia.ro/hu/hirek/erdelyi-mindennapok-egy-vilagjarvany-idejen-egy-szociologiai-kutatas-tanulsagai

erdélyi magyar tapasztalatokat maradandóbb formában is közreadjuk: a szerzők koronavírus-naplójaként kívánjuk elhelyezni az időben és az online térben.

Kötetünk első részében egy elméleti alapvetést adunk közre a kutatás néhány vetületével kapcsolatosan, a második rész a kutatás eredményeinek leírását tartalmazza.

A szerzők

1. Rész: Elméleti alapvetések

1.1. A kutatás módszere, kérdései

A sajátos helyzetre – sürgősségi állapot, illetve kijárási tilalom – való tekintettel kutatásunkat online végeztük. Kérdőívünket nem mintavétel alapján juttattuk el az erdélyi magyar válaszolókhoz, hanem az interneten, elsősorban a közösségi médián, az egyetemünk honlapján, valamint néhány sajtóorgánumon keresztül terjesztettük. A kérdőívet tehát olyan személyek töltötték ki, akikhez az eljutott (internet-, illetve közösségi média-felhasználók), akiknek a téma felkeltette érdeklődését, és volt kedvük, idejük válaszolni a kérdésekre. Azt mondhatjuk tehát, hogy a kutatásunk a kényelmi mintavételen (*convenience sampling*) alapult, azaz nem feltételezett véletlenszerű vagy más típusú mintavételt, a válaszadók „önmagukat választották ki” (*self-selection*) a válaszadásra (Leiner, 2016).

A véletlenszerűség hiánya miatt a kényelmi válaszadáson alapuló online kérdőíveket sok kritika éri. Legfontosabb ellenérv, hogy a kutatások nem reprezentatívak, az eredmények nem általánosíthatók arra a populációra, amelyből a válaszadók kikerülnek. Ezzel együtt a kényelmi mintavételen alapuló kutatásokat a szakma (Leiner, 2016) elfogadja, és néhány esetben (pl. feltáró kutatások egy még egyáltalán nem- vagy csak kevésbé kutatott téma esetében, olyan esetekben, amikor az adott kérdést más módszerrel is megvizsgálják vagy olyankor, amikor konkrét akadálya van más mintavételi eljárások alkalmazásának. Jelen helyzetben a járványhelyzet indokolja az online módszert.

A kényelmi mintavételen alapuló online megkérdezéseket a gyors eredmények és a költséghatékonyság is motiválja (Sue és Ritter, 2012, Kholos Wysocki, 2008). Az ilyen kutatásokat azzal indokolják, hogy ha nem is biztosítanak reprezentativitást, „valamennyi adatot” (*some data*) képesek szolgáltatni a vizsgált jelenséggel kapcsolatosan, ami – feltéve, hogy az eredmények értékelése figyelembe veszi a kutatás korlátait – sokkal jobb, mint semmilyen adattal nem rendelkezni egy vizsgált kérdésről (Sue és Ritter, 2012). A szakirodalom arra is kitér, hogy kényelmi mintavételek esetében az adatok megbízhatóságát növelheti, ha több hasonló kutatás áll rendelkezésre a vizsgált populációra nézve (Leiner, 2016). Ez a mi esetünkben fennállt, ugyanis az erdélyi magyarság COVID-19 járvánnyal kapcsolatos megküzdését a kutatásunkkal párhuzamosan mások (Erdélystat, SoDiSo Research, 2020) is vizsgálták, ugyancsak online kérdőívvel.

Az online kérdőívet nem célzottan, e-mail címekre irányítva szórtuk, hanem egyetemünk honlapjára és közösségi oldalainkra posztoltuk. Ez olyan problémákat is felvet, mint a kérdőívek kontrollálhatatlan terjedése: annak ellenére, hogy egy adott platformon kezdtük terjeszteni a kérdőívet, egy bizonyos terjedésen túl nem látható, hogy kihez, hogyan (milyen hálózatokon, megosztásokon keresztül) jutott el a kérdőív (Schonlau és társai, 2002). Értelemszerűen az online kérdőívek kitöltésének első számú feltétele az internet-hozzáférés (Lefever és társai, 2007), így inkább a magasan iskolázott, jobb anyagi helyzetben lévők és a fiatalok hajlandók a válaszadásra. Emellett az online kérdőívek kitöltői jellemzően azok közül kerülnek ki, akiket az adott kérdéskör foglalkoztat, így ezek a kutatások mindig felülértékelik a vizsgált jelenség fontosságát (Schonlau és társai, 2002), illetve egy szelekciós torzítást (*self-selection bias*) mutatnak (Wright, 2005). Azt is kimutatták, hogy a nemek esetében nem annyira egyértelmű a helyzet (Kwak és Radler, 2002). Inkább azt mondhatjuk, hogy a válaszolási

hajlandóságot a téma iránti elkötelezettség, valamint az anyagi és kulturális tőke mentén való privilegizált pozíciók motiválják.

Az online kérdőívekkel kapcsolatosan fontos elvárás, hogy a kitöltés könnyű, érthető legyen, ne tartalmazzon bonyolult utasításokat, illetve adjon lehetőséget az anonimitásra (Lefever és társai, 2007). Mindezekre figyelve a kérdőívet a QuestionPro online kérdőíves szoftver segítségével, magyar nyelven készítettük el, célközönségünk az erdélyi magyar válaszadók voltak. A rendszer tíz napig (2020. április 16–26.) fogadott válaszokat, ez idő alatt összesen 1269 teljes válasz érkezett (több mint négyezren láttak neki a kitöltésnek, de különböző momentumokban abbahagyták a kitöltést). Ez a válaszadói szám és arány megfelel a kényelmi mintavételen alapuló, online kérdőívekkel kapcsolatos követelményeknek: a szakirodalom azt ajánlja, hogy a válaszolók számát – természetesen a populáció méretéhez adaptálva – nem érdemes 500 fő fölé emelni, mivel a véletlenszerű mintavétel hiányában több válaszadó nem fogja növelni a reprezentativitást (Sue és Ritter, 2012).

Amint az eredmények bemutatását szemléltető részből kiderül, a válaszadók háromnegyede városi lakhellyel rendelkezett, a válaszadók több mint fele Kovászna, Hargita és Maros megyékből került ki. A kitöltők több mint fele felsőfokú végzettségű, az átlagéletkor 37 évnek felelt meg. Több mint háromnegyedük nő volt, családi állapot szerint a válaszadók fele házastársi kapcsolatban élt, és ugyancsak a felének volt gyermeke. Anyagi helyzet szempontjából az látszik, hogy a válaszadók szűk felének 2000–4000 lejes havi jövedelme volt, ami összefügg azzal is, hogy a válaszadók több mint fele alkalmazotti, illetve vállalkozói státusszal rendelkezik. Összegezve ezeket a jellemzőket, amelyek egybecsengenek az internethasználat jellemző profiljával is, azt mondhatjuk, hogy válaszadóink többségükben felsőfokú végzettséggel, jó anyagi helyzettel, városi lakóhellyel rendelkező, gyermekes nők. A nők irányába történő igen nagy válaszadói torzítást valószínűleg azzal

magyarázhatjuk (ahogyan ez az eredményekből is kiderül), hogy a téma, a járványhelyzet, valamint ennek #maradjotthon kihívásai érzékenyebben érintették a nőket, számukra a kérdőív talán egy lehetőséget biztosított arra, hogy „kimondják" a helyzet őket érintő kihívásait.

Kutatásunkkal jórészt párhuzamosan zajlott egy másik, ugyancsak az erdélyi magyarok COVID-19 világjárvánnyal kapcsolatos tapasztalatait vizsgáló kutatás, A koronavírus Erdélyben címmel (Erdélystat, SoDiSo Research, 2020). Utóbbi vizsgálat jóval több válaszadót ért el, szintén online lekérdezéssel, és fontos eredményeket hozott a járvány és a bezártság megítélésével, az anyagi, munkahelyi kockázatokkal kapcsolatosan, így sok tekintetben támpontot ad jelen kutatásunknak, eredményeink értékelésének. Ezt mondhatjuk el a romániai lakosságra reprezentatív IRES által végzett kutatások sorozatáról is. Saját kutatásunkban igyekeztünk olyan kérdésköröket is érinteni, amelyek 2020 áprilisában még nem szerepeltek ezekben a kutatásokban, mint pl. az otthoni munka megítélése, a gyermekek online oktatása, az egészségműveltség, a járvány utáni világgal kapcsolatos kockázatok megítélése stb. Arra is törekedtünk, hogy nyílt kérdéseket is intézzünk a válaszadókhoz, pl. azzal kapcsolatosan, hogy számukra mi jelentette a legnagyobb kihívást a #maradjotthon, a kijárási tilalom idején.

Kérdőívünkben természetesen egy sor olyan kérdés is előfordul, amely, ha nem is ugyanebben a formában, de más kutatásokban is megtalálható: az anyagi megküzdések, a bizalom, a kijárási tilalom idején végzett tevékenységek stb. Ezen kérdéseken keresztül sikerült körvonalazni azokat a fontosabb cselekvéseket, félelmeket, jövővel kapcsolatos elvárásokat, amelyek az erdélyi magyarok általunk vizsgált csoportját jellemezték.

1.2. Időhasználat és tevékenységek a #maradjotthon alatt

A 2020. március 16-án bevezetett sürgősségi állapot ideje alatt a romániai lakosság jelentős része otthonmaradásra kényszerült: a munkáltatók csökkentették a munkaidőt és/vagy az otthonról történő munkavégzésre álltak átt. Az oktatási intézmények az online oktatás mellett döntöttek, az egyházak fokozatosan az online térbe szervezték át a vallásgyakorlási alkalmakat. A szabadidő eltöltésének olyan terei, mint a kulturális intézmények, a plázák, az edzőtermek bezártak, és a vírus gyors terjedése miatt arra sem adódott lehetőség, hogy a tágabb családdal, a barátokkal, ismerősökkel találkozzunk. A mindennapok jellemzőjévé a #maradjotthon vált: a lakásunkat lehetőleg csak a legsürgősebb teendők miatt hagyjuk el. Ez a kontextus értelemszerűen azt jelenti, hogy megváltozott az időhasználat (*time use*), a mindennapok jellemző rítusai átalakultak. Arra kényszerültünk, hogy új keretet szabjunk a mindennapoknak: a (kis)gyermekek otthonról történő online oktatásának koordinálása, az online munkavégzés, esetenként az összes családtag otthonmaradása miatt fellépő konfliktusok, egy megnövekedett szabadidőmennyiség kitöltése, végül pedig a magánnyal és a fertőzésveszéllyel való megküzdés sajátos helyzeteket teremtett.

Kérdőívünkben feltettük a kérdést, hogyan, milyen tevékenységekkel töltötték el a válaszadók a #maradjotthon idejét. A kutatásunk azt jelzi, hogy ez az időszak sokkal inkább szólt a munkavégzésről, mint a szabadidős tevékenységekről. Válaszadóink háromnegyede munkával töltötte a karantént, ami egyszerre jelentette a korábbi, elmaradt teendők megoldását és a munkába járást/munkába menekülést. Mivel a családtagok többet tartózkodtak otthon, nem meglepő, hogy ez az időszak a családi kapcsolatok intenzívebbé válását is magával hozta: a válaszadók több mint háromnegyede jelezte, hogy a kijárási tilalom ideje alatt többet beszélgetett a családtagokkal. (Itt jegyezzük meg, hogy kutatásunkban nem kérdeztük meg, a kérdezettek mit tapasztaltak a

családi konfliktusokkal kapcsolatban. Más kutatások alapján viszont valószínűsíthető, hogy ez az időszak nemcsak harmonikus együttlétet, hanem konfliktusokat is generált – pl. Cluver és társai, 2020).

A szabadidős tevékenységek közül a filmnézés (66%), az olvasás (60%), valamint a társasjátékok (50%) bizonyultak a legnépszerűbbeknek, a válaszadók 30-30%-a számolt be arról, hogy online tanfolyamokra, illetve online edzésekre „járt". Online vallásgyakorlási alkalmakon a válaszadók 38%-a vett részt. A kulturális tevékenységek, mint pl. az online színházba (20%), kiállításra (11%) járás kevésbé voltak népszerűek. Ezek a tevékenységek valamelyest változnak az életkor, a képzettség, a családi státusz függvényében, és összességükben hasonlítanak a más kutatások által mért adatokkal. Az IRES (2020a) romániai lakosságra reprezentatív felmérése hasonló eredményeket mutatott. Nemzetközi kitekintésben Güzel és társai (2020) törökországi, ugyancsak kényelmi mintavételen (479 személy) alapuló vizsgálata is azt jelzi, hogy a kijárási tilalom alatt a válaszadók mintegy fele valamilyen szabadidős tevékenységet folytatott, ami segítette őket abban, hogy könnyebben átvészeljék a kényszerszabadságot. A kutatók megjegyzik, hogy a #maradjotthon megélésének számos negatív vonzata volt (munkahely elvesztése, anyagi szűkösség, elidegenedés, félelem stb.), de pozitív változásokat is hozott a helyzet (új dolgok megismerése, korábbi elmaradt teendők megoldása stb.).

A fenti kijelentés saját kutatásunkra is érvényes. A válaszadók egy részének komoly kihívást jelentett a járvány anyagi és lelki szempontból: a válaszadók egynegyede fél attól, hogy saját bőrén kell tapasztalnia a gazdasági válságot, illetve szűk egyharmadának a kijárási tilalom legnehezebb vonzatát a társas kapcsolatok hiánya jelentette. Mindazonáltal az is látszik, hogy a kijárási tilalom lehetőséget adott a minőségi időre, az új dolgok elsajátítására, a szabadidő értelmes eltöltésére. Ezeket a tevékenységeket (pl. olvasás, filmnézés, színház,

koncert, vallásgyakorlás stb.) az is elérhetővé tette, hogy a szolgáltatók az online térbe költözni kényszerültek, így napi rendszerességgel kapcsolódhattunk különböző erdélyi színházak előadásaihoz, edzőtermek online tartott óráihoz, a világ leghíresebb múzeumjainak kiállításaihoz stb. Listák születtek arról, hogy mit érdemes elolvasni a válság átvészeléséhez, és honnan tudjuk ezeket a könyveket letölteni (pl. Time, 2020) stb.

A #maradjotthon egy paradox helyzetet teremtett: a társas lényt otthonmaradásra, a társas kapcsolatok elkerülésére, izolációra kényszerítette. Ez a természetellenes jelenség cinikusan hangzott nemcsak azokban az esetekben, amikor az otthonmaradottaknak túlzsúfolt háztartásokban, konfliktusok közepette kellett megküzdeniük a vírusveszéllyel (Consoli, 2020), hanem amiatt is, hogy eddigi tudásunk szerint a veszéllyel való megküzdés jellemző módjának a kooperációt, az összezárást, a szolidaritást ismertük (Federici, 2020). A vírussal való megküzdésben viszont a társadalmi távolságot kell betartani, ami a fizikai távolságtartáson túl azt is jelenti, hogy nem találkozhatunk hagyományos módon a barátainkkal, a tágabb családunk tagjaival. Miközben próbáltuk megérteni az eltávolodás ésszerűségét, az elidegenedéssel, a magánnyal szembesültünk (Beres, 2020). Kutatásunk szerint a kérdezettek szűk egyharmadának komoly nehézséget jelentett a hagyományos kapcsolattartás hiánya.

A tévé és internetes híradások rendre arról számoltak be, hogy a különböző országok vesztegzár alatt lévő lakosai hogyan próbálnak megküzdeni a magánnyal, milyen jellegzetes stratégiákat találnak ki a szolidaritás kifejezésére, az együttlétre. Az olaszországi balkonéneklések tipikus példák voltak erre, ahogy azok a beszámolók is, amelyek arról szóltak, hogy a bezártság felértékelte az emberi viszonyok, a barátságok fontosságát, és a telefon és internet segítségével olyanok is kapcsolatba léptek egymással, akik évek óta nem találkoztak (Chaker, 2020).

Kutatásunk is hasonló eredményeket mutat: a #maradjotthon alatt a válaszadók 66%-a gyakrabban lépett kapcsolatba (online vagy telefonon) a tágabb család tagjaival, 60% pedig gyakrabban kereste a kapcsolatot (online vagy telefonon) a barátaival. Mindez azt mutatja, hogy a fizikai távolság betartása nem jelentette a társadalmi távolság megnövekedését. Ellenkezőleg, a vírusveszély közepette fontossá vált az, hogy a barátokkal, családtagokkal intenzívebb kapcsolatokat ápoljunk – természetesen a digitális technológia segítségével. Eredményeink azt is jelzik, hogy ezek a kapcsolattartási formák leggyakrabban kétszemélyes alkalmak, hagyományos telefonálások, míg a csoportos találkozások (pl. valamilyen digitális platformon, alkalmazáson) kevésé elterjedtek a válaszadóink között (a válaszadóink egyharmada jelezte, hogy összejött barátaival vagy a tágabb család tagjaival egy-egy online találkozásra).

Kutatásunk nem meglepő módon azt mutatja, hogy a válaszadók zöme (66%) a kijárási tilalom ideje alatt többet használta a közösségi médiát, mint a pandémia előtti időszakban. Az is látszik, hogy a közösségi média használatát nem feltétlenül a járvánnyal kapcsolatos információk követése tette intenzívvé, hanem sokkal inkább az a sajátos helyzet, amit a kijárási tilalom eredményezett. A válaszadók csupán 6%-a mondta azt, hogy szinte csak a járvánnyal kapcsolatos információkat követi a közösségi médiában.

Az általunk vizsgált periódusban a válaszadók nagy többsége (82%) azt vallotta, hogy igyekszik hivatalos forrásokból tájékozódni a járvánnyal kapcsolatosan, és az is jellemző volt, hogy a tájékozódás többféle médiumon alapult (úgy hagyományos, mint új médián). A felmérés idején már számos álhír jelent meg a járvánnyal kapcsolatosan, így már akkor is enyhe fenntartással kezeltük ezt az eredményt. Később készült kutatások pl. IRES, 2020. május, SoDiSo Research, 2020 – idézi Maszol, 2020) egyértelműen azt mutatják, hogy a konteók, a pandémia megkérdőjelezése jellemző jelenséggé váltak.

1.3. Háztartási munkamegosztás

A háztartási feladatok, valamint a családtagokra, különös tekintettel a kiskorú vagy idős, beteg családtagokra fordított idő a nemek közti egyenlőtlenség egyik sarokpontja. Ennek eredményeként a nők hetente átlagosan 55 órát dolgoznak, szemben a férfiak 49 órájával (Parent-Thirion és társai, 2017: 116). Az ún. „én-idő" és a mások gondozására, a fizetett és a fizetetlen munkavégzésre fordított idő közötti eltérések igen jelentősek, és gyakran strukturális okokra vezethetők vissza. Össztársadalmi szinten – a nemi sztereotípiák mély beágyazottága révén – a (többnyire fizetetlen) háztartási és gondozási munka leginkább a nőkhöz, a fizetett munka pedig a férfiakhoz kapcsolódik. Így a gondozásra és a házimunkára fordított idő egyenlőtlen eloszlása a nők és a férfiak között továbbra is komoly akadályt jelent a nemek közötti egyenlőség előmozdítása terén. Több közpolitikai elemzés és országokat összehasonlító jelentés szögezte már le, hogy nagy szükség lenne olyan kezdeményezésekre, amelyek a fizetetlen gondozást és a házimunkával járó feladatokat, valamint az ápolási munkát értékelnék, azaz pénzben kifejezhető módon vagy munkaórabérként is díjaznák azt, vagy legalábbis alternatívákat kínálnának. Az ilyen kezdeményezések a munka és az otthon töltött idő kiegyensúlyozottabb voltát eredményeznék, melyre nagy szükség lenne a nők túlterhelésének visszaszorítása érdekében.

Az az aránytalanul hosszú idő, amelyet a nők gyermekgondozásra és házimunkára fordítanak, jelentősen befolyásolja a foglalkoztatásban való részvételüket és a szociális lehetőségeiket, megerősítve és tovább fokozva a nemek közötti szegregációt a munkaerőpiacon (EIGE, 2019). A gyermek- és idősgondozással, valamint ápolással járó feladatok fenntartják a nemek közti egyenlőtlenségeket. Az időráfordítást tekintve ezek az egyenlőtlenségek továbbra is fennmaradnak, sőt növekednek a

korábbi (2005, 2012) adatokhoz képest, vagyis a nők gyermekekre, esetenként idős és beteggondozásra fordított ideje növekedik, míg a férfiak esetében ez az óraszám stagnál. A legfrissebb adatok azt mutatják, hogy a családi élet eltérő hatással van a nőkre és a férfiakra: míg a nők aránytalanul nagy mértékben vesznek részt a fizetetlen gondozási munkákban, de még inkább a háztartási feladatokban, addig a férfiak, ha részt is vesznek a házimunkában, kisebb arányban teszik ezt (Eurofound, 2017). A férfiak egyharmadáról (34%) mondható el az, hogy főzésre és más házimunkára napi egy órát fordít, viszont a nők négyötödére igaz ez (79%) (EIGE, 2019). Ez az arány több mint egy évtized alatt alig változott.

Ha a fizetetlen háztartási munkát nézzük, akkor azok körében a legjelentősebb a társadalmi nemi szakadék, akik párban élnek és gyermekeik is vannak. A nők és a férfiak időfelhasználását nagy mértékben befolyásolják más társadalmi és kulturális tényezők, valamint a rendelkezésre álló közszolgáltatások és az infrastruktúra (EIGE, 2019). A fizetetlen gondozási munkák tisztességes eloszlása továbbra is kihívás (Lomazzi, 2020). A dolgozó nők több mint háromnegyede (81%) vesz részt a gyermekek fizetetlen ellátásában, az idős és beteg családtagok gondozásában és a házimunkában. Ezzel szemben a férfiak csupán valamivel kevesebb mint fele (48%) végez fizetetlen napi gondozást (Lomazzi, 2020). Azaz továbbra is nők a fő gondoskodók, ez a feladatkör a női szereppel van asszociálva (Fodor és társai, 2020). Különösen igaz ez Szlovákiában, Csehországban, Bulgáriában és Romániában, ahol ez a helyzet 10-ből legalább 8 válaszadó esetében fordul elő. Az egalitárius országokban (például Norvégiában, Izlandon, Svédországban, Dánia) 10 válaszadó közül legalább öt esetében jellemző mindez (Lomazzi 2020).

A formális gondozási szolgáltatások hiánya a nőket mint informális gondozókat aránytalanul befolyásolja a férfiakhoz képest, úgy munkaerőpiaci aktív éveik alatt, mint utána (65 év felettiek körében is észlelhető ez a különbség). Tény az is, hogy a fizetetlen gondozási és

háztartási munkákra fordított idő befolyásolja a nők foglalkoztatásban való részvételét, valamint a szociális tevékenységek lehetőségeit is. Ez hatással van a nők foglalkoztatási mintáira és karrieresélyeire is, hiszen súlyosbítja a bizonytalan foglalkoztatásban való részvételüket, és megerősíti a nemek közötti fizetési és nyugdíjbeli különbségeket (EIGE, 2019). Ha egyszerűen fogalmazunk, azt mondhatjuk, hogy ott, ahol a formális gyermekgondozási intézmények és szolgáltatások szélesebb körben elérhetők, valamivel kevesebb kihívással néznek szembe a nők és a családok.

A világjárvány nemek közötti egyenlőségre gyakorolt hatása nem valami újat hozott, hanem a korábbi intézmények és társadalmi beidegződések által kialakított rendszer gyenge pontjait élezte ki. Gyakran előfordul, hogy a nemek közötti hallgatólagos szerepelosztás a szocializáció és a kölcsönös elvárások nyomán jön létre (Lomazzi, 2020). Továbbá, amikor a fizetetlen gondozási munka megosztásáról tárgyalnak, a háztartások foglalkoztatási mintái és a relatív gazdasági erőforrások eltérő tárgyalási erővel bírnak, illetve a strukturális és kulturális elemek közötti dinamikának releváns szerepe van a háztartások gondozási rendszerének meghatározásában (Lomazzi, 2020). A partnerek közötti egyéni „tárgyalások”, feladatelosztások egy társadalmi kontextusban zajlanak, amely elősegítheti a feladatok nemi alapú szegregációját ahelyett, hogy a hagyományos nemi szerepeket kérdőjelezné meg és vitatná (Davis és Greenstein, 2009). Például egyes társadalompolitikák egyenesen megágyaznak ennek: alapvetően a nők számára „címezik” a család- és gyermeknevelési támogatásokat, ezáltal azt az üzenetet fogalmazva meg, hogy továbbra is a férfiak a háztartás fő keresői. Így a család támogatására felajánlott intézkedések valójában azzal járnak, hogy csökkentik az anyák munkaerőpiaci részvételét, mivel kisgyermekek mellett a munkaerőpiacról való kimaradás így kivitelezhetőbb (Almqvist és Duvander, 2014), és társadalmilag

elfogadottabb változat. Ezzel szemben az olyan családpolitikák és intézkedések, amelyek az apák számára lehetőséget biztosítanak a gyermeknevelési szabadságból részt vállalni, sokkal inkább támogatják a kétkeresős családmodellt, az önálló női munkaerőpiaci jelenlétet, ezáltal előmozdítva a nemek közötti egyenlőséget (Lomazzi 2020).

A pandémia idején az országok számos korlátozást vezettek be, amelyek gyakran az otthoni munkavégzést vagy a munkatevékenység felfüggesztését jelentették. Mint láthattuk, nem a világjárvány okozta a nemek közötti egyenlőtlenségeket a háztartási, azaz a fizetetlen munkát tekintve. Ez a vészhelyzet viszont rámutatott a társadalmi struktúrák és a kulturális háttér gyengeségére, amelyek szinte minden európai tagállamban emlékeztetnek a hagyományos nemi szerepekre. A meglévő adatokból azonban tudjuk, hogy a vészhelyzetek a nőket jobban érintik és fogják érinteni, mint a férfiakat, hiszen az ilyen helyzetek rendszerint hangsúlyozzák és súlyosbítják a meglévő nemek közötti egyenlőtlenségeket (Nagy és társai, 2020).

1.4. Háztartási munkamegosztások a koronavírus-járvány alatt

Az oktatási intézmények bezárása, a munkahelyek időszakos vagy végleges megszűnése, valamint a home office-ra való átállással párhuzamosan azt is látjuk, hogy az anyák nagyobb arányban adták fel fizetett munkájukat, mint az apák (Lomazzi, 2020; Fodor és társai, 2020; Andrew és társai, 2020). Az adatok azt mutatják, hogy azok a gyermekes párok, akik továbbra is fizetett munkát végeznek, a home office és az otthonoktatás miatt arra kényszerültek, hogy csökkentsék munkaidejüket; az esetek többségében ezt a változást az anyák vállalták (Fodor és társai, 2020; Andrew és társai, 2020; Nagy és társai, 2020). Összességében az látható, hogy a karantén idején az anyáknak a fizetett

munkaidejükből kellett elvenniük a gondozásra és esetleges iskolai feladatokra, valamint a megszaporodott házimunka elvégzésére szükséges időt (Nagy és társai, 2020). A munkára fordított idő ilyen éles lerövidítése az anyák szakmai pályájának tartós károsodását idézhet elő (Andrew, 2020). Egy korábbi EU-s értékvizsgálatban azzal a kijelentéssel, hogy: „Ha kevés a munkahely, a férfiaknak több joga van a munkához, mint a nőknek”, Izlandon a válaszadók 1,4 százaléka értett egyet, Svédországban 2,9, Németországban 6,1 százaléka. Magyarországon már minden negyedik személy így gondolta, Romániában pedig 44 százalékos volt az egyetértés (Lomazzi, 2020). Ez is egyfajta mutatója annak, hogy össztársadalmi szinten mi a közvélekedés a munka és nemek viszonyát tekintve, és így nem kell meglepődnünk azon, ami a járvány alatt történt a munkamegosztás terén.

Egy magyarországi kutatás eredményei arra mutattak rá, hogy a koronavírus időszaka több háztartási munkavégzést hozott mindkét nem számára (Fodor és társai, 2020), ugyanakkor a háztartási munkák jelentős része (főzés, mosás, mosogatás, stb.) továbbra is inkább a női feladatkör része maradt (Nagy és társai, 2020). Azon nők esetében, akik a járványidőszak alatt továbbra is dolgoztak, valamivel alacsonyabb ez a háztartási munkatöbblet, ellenben a 12 éven aluli gyermeket nevelők esetében magasabb (Fodor és társai, 2020), és többnyire csak azokban a háztartásokban tapasztalható közelítés az egyenlő elosztáshoz, ahol a férfi (ideiglenesen vagy véglegesen) elveszítette az állását, a nő viszont továbbra is dolgozik (Andrew és társai, 2020). A magyarországi adatok tükrében azt látjuk, hogy mindkét nem esetében nőtt a háztartási munkára fordított idő, viszont míg a nők esetében heti 3 órával növekedett a háztartási munkatöbblet, addig a férfiak esetében közel 2 órával növekedett ez az idő. Ez a (kis)gyermekes párok esetében artikulálódott még hangsúlyosabban: azokban a családokban, ahol volt

legalább egy 12 év alatti gyermek, a nők 4 órával több időt fordítottak házimunkára, az apák háztartási munkára fordított ideje pedig két órával emelkedett. Azokban a háztartásokban, ahol nincsenek gyermekek vagy 12 évnél idősebbek, ott egy órával fordítottak többet ilyen típusú feladatokra (Fodor és társai, 2020). Az említett kutatásból az is kiderült, hogy a legnagyobb nemi egyenlőtlenség a magasan képzett szülők esetében tapasztalható: úgy tűnik, a diplomás anyák sokkal több időt fordította a gyermekeikre ebben az időszakban, és bár a diplomás férfiak is az átlagnál jobban bekapcsolódtak a háztartási teendőkbe, mégis elmaradtak a nőktől. A kutatók ezt alapvetően a nagyszülői segítség hiányával, illetve a fizetett segítség elmaradásával magyarázzák (Fodor és társai, 2020).

Az erdélyi magyarok körében végzett jelen kutatásunk nem hozott meglepő eredményeket: azt látjuk, hogy a kijárási tilalom ideje alatt a nők alig kaptak segítséget a házimunkában, viszont a férfiak intézték a ház körüli teendőket (pl. javításokat) és a bevásárlást (minden negyedik férfi maga intézte a bevásárlást, de részt vállaltak a tágabb család, pl. a nagyszülők részére való bevásárlásban is.

Eredményeink azt mutatják, hogy a gyermekek nevelésével, otthonoktatásának felügyeletével nagyrészt a nők foglalkoztak. Még azokban az esetekben is, amikor a nőknek is otthonról kellett dolgozniuk, nagyrészt ők voltak azok, akik a házi feladatok elkészítésében segítettek, a pedagógusokkal kapcsolatot tartottak, és a gyermek szabadidős tevékenységét szervezték, koordinálták.

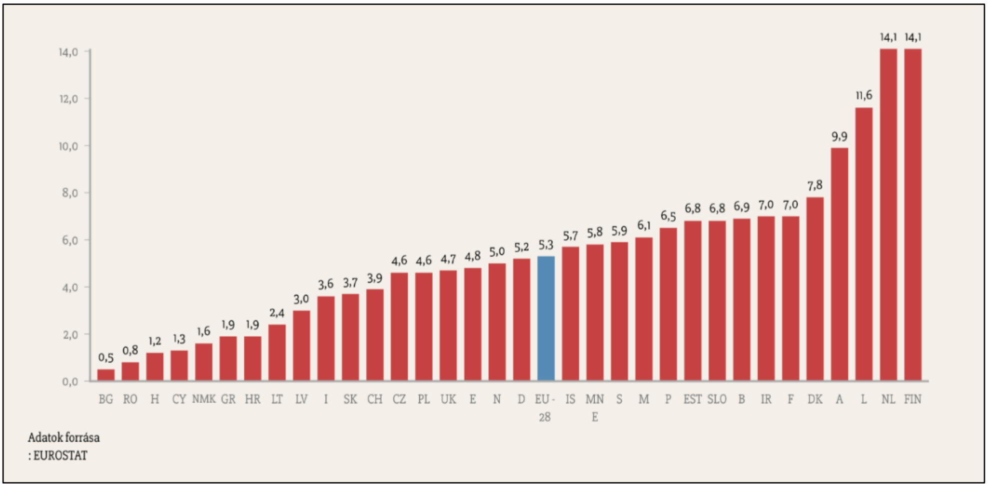
Nemektől függetlenül az is látszik, hogy azok a szülők, akiknek 18 évesnél kisebb gyermekeik vannak, kevesebb szabadidővel rendelkeztek a kijárási tilalom alatt: pl. amíg a gyermektelen vagy 18 évesnél idősebb gyermekkel rendelkező szülők háromnegyede filmeket néz és közel kétharmada szépirodalmat vagy szórakoztató irodalmat olvas, addig a

kiskorú gyermekeket nevelőknél ez az arány mindkét tevékenység esetében alig több ötven százaléknál.

1.5. Home office gyakorlat Európában

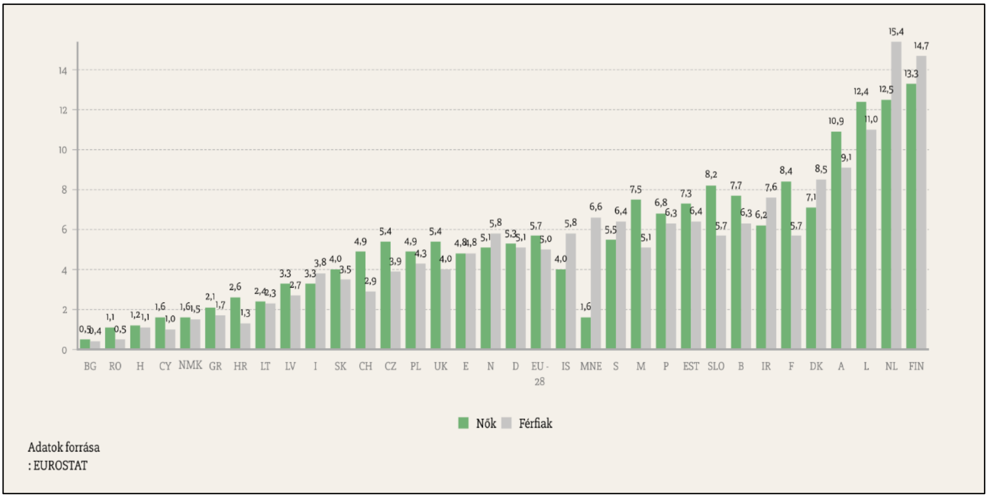
A home office, akárcsak a home schooling fogalma sokak számára szorosan összekapcsolódik a koronavírus járvánnyal, holott ezek nem 2020-ban megjelenő gyakorlatok. A koronavírus világjárvány miatt a közelmúltban bevezetett társadalmi távolságtartási intézkedések sorában az egyik legjelentősebb a távmunka. Való igaz, a munkavállalók többsége számára ez volt az első alkalom, hogy ezt meg kellett tennie. Ha csupán az Európai Unió országait vesszük szemügyre, azt látjuk, hogy igen jelentős eltérések vannak: míg a nyugati és északi országokban gyakoribb, hogy a munkavállaló maga oszthatja be a munkaidejét, és ezzel együtt gyakrabban fordul elő, hogy otthonról végzi el a munkáját, addig Európa keleti és déli országaiban ez a gyakorlat kevésbé jellemző (Chung és Lippe, 2018). 2017-ben a 15–64 éves korú foglalkoztatott lakosságot tekintve minden huszadik (5%) személy dolgozott rendszeresen otthonról távmunkában (Eurostat, 2018). Élenjáró országok Hollandia, ahol minden hetedik személy így dolgozott már három évvel ezelőtt is (13,7%), Luxemburg (12,7%), illetve Finnország (12,3%). A 2017-es EU-s adatokat tekintve a távmunka a legkevésbé elterjedt Bulgáriában (0,3%) és Romániában (0,4%) volt (Eurostat, 2018). 2019-re bár egy kicsit javul a lemaradás, de így is csekély a távmunkában dolgozó munkavállalók aránya a két országban (0,5% illetve 0,8%) (Eurostat, 2020).

A home office típusú munka az euróövezetben valamivel gyakoribb (2018: 5,7%, 2019: 5,4%), mint az EU egészében (Eurostat, 2018, Eurostat, 2020).

1.1 ábra. *Home office-ban dolgozó alkalmazottak (15-64 évesek) aránya (%) Európában 2019-ben*
Forrás: Eurostat

Az EU-ban az évek során folyamatosan emelkedett azoknak a foglalkoztatottaknak a százalékos aránya, akik néha otthonról munkát végeznek: míg 2008-ban 7,7% volt, 2017-ben már 9,6%-ra nőtt ez az arány, de 2016-ban még ennél is enyhén nagyobb volt (9,8%) (Eurostat, 2018). Főként az önfoglalkoztatók esetében volt magasabb az otthoni munkavégzés gyakorlata: 2017-ben szinte minden ötödik személy így dolgozott (2018-ban 18,1%, 2019-ben 20,4%), míg az alkalmazottak esetében ez az arány jóval kisebb volt (2018-ban 2,8%, 2019-ben 3,2%) (Eurostat, 2018, 2019). E tekintetben nem volt eltérés a tagállamok közt, ahogy abban is nagy a hasonlóság, hogy valamivel több nő dolgozik otthonról (2018-ban 5,3%, 2019-ben 5,7%), mint férfi (2018-ban 4,7%, míg 2019-ben 5,2%) (Eurostat 2018, 2019). Az EU-s statisztikákból az is kiderül, hogy az otthoni munkavégzés gyakorisága az életkorral egyenesen arányos: a legfiatalabbakra jellemző legkevésbé ez a fajta munkavégzés (a 15-24 évesek 1,6 százaléka), míg a 25-49 évesek esetében 4,7%, az 50-64 évesek esetében már 6,4 % ez az arány (Eurostat, 2018).

1.2 ábra. *Home-office-ban dolgozó női és férfi alkalmazottak (15-64 évesek) Európában (2019)*
Forrás: Eurostat

1.6. Home office a koronavírus-járvány idején

A világjárvány idején végzett kutatások nyomán a home office gyakorlatot tekintve meglehetősen vegyes és színes kép látszik kirajzolódni. Legfontosabb, hogy nyilván nem volt bárkinek lehetősége átállni erre: egy magyarországi kutatás mutatja, hogy többnyire a magasabb iskolai végzettségűek számára volt hozzáférhető ez a munkavégzési forma (Fodor és társai, 2020). Így a védettség a privilegizáltsággal is összekapcsolódott, és azok, akik élhettek ezzel a lehetőséggel a pandémia idején, inkább pozitív módon vélekedtek a home office-ról. A nők körében gyakrabban volt tapasztalható a home office nehézségeinek hangsúlyozása, mint a férfiak esetében. Az otthonról végzett munka azok számára jelentett döcögős kihívást, akik kisgyermek(ke)et nevelnek: a kisgyermekes férfiak számára is több kihívást jelentett ez az időszak, mint a kisgyermek nélküli férfiak számára (Fodor és társai, 2020).

Korábbi elemzések rámutattak arra, hogy a rugalmas munkaidő vagy az otthonról végezhető munka nem minden esetben segít hozzá a munka-magánélet jobb összehangolásához, sőt, úgy tűnik, hogy néha ráerősít és kihangsúlyozza a munka-magánélet konfliktusokat (Chung és Lippe, 2018). Ebben az időszakban tehát, hogy bár ez a munkavégzési forma több teret és lehetőséget nyújt a fizetett és a fizetetlen munka (gondoskodás, háztartási munka) összehangolására, mégis a család (majdnem) minden tagjának állandó fizikai jelenléte és a digitális oktatásba mindezt nagyon megnehezítette. Valószínű a home office sokaknál jobban működne akkor, ha közben a gyermekek óvodában, iskolában lennének. Tehát azt mondhatjuk, hogy az otthoni munkavégzés nem oldotta meg a munka-magánélet jobb összehangolását (Fodor és társai, 2020).

Ezt a kijelentést a saját kutatásunk adatai is alátámasztják: a válaszadóink 44%-a teljes mértékben, további 15%-a részben otthonról történő munkavégzésre állt át a kijárási tilalom idején. Ezzel együtt a home office gyakorlatban részt vevők többsége inkább negatív élménynek tekintette a távmunkát. A gyermekes válaszadók kisebb mértékben élték meg pozitívan, és sokkal inkább látták ezt az időszakot egy nehéz próbatételnek, mint a gyermektelen válaszadók. A gyermektelenek 42%-a érezte úgy, hogy igazán nagyszerű az otthonról végzett munka, a szülők körében ez az arány csak 21%-ot ért el. Adataink azt mutatják, hogy a távmunka tapasztalatát sokkal inkább a gyermekek jelenléte szegmentálja, mintsem a válaszadók neme.

1.7. Otthonoktatás a járvány alatt

Az oktatási intézmények bezárásával a világjárvány azonnali mikrotársadalmi hatásait rengeteg család érezte: az otthonról történő iskoláztatás hatalmas sokkot jelentett a szülők napi munkavégzésének megszervezésére, a szülők mentális egészségére, valamint a gyermekek

társadalmi életére és tanulására is. 2020 márciusától a tanítás nagyon sok országban online zajlott, korábban nem tesztelt, nem begyakorolt, nem rutinná vált módon. Az iskolai oktatás a legjobb közpolitikai eszköz a készségek fejlesztéséhez, és bár ma már mindenki az élménypedagógiáról beszél, az iskola fő szerepe még mindig a gyermekek készségeinek, képességeinek és jártasságainak fejlesztése (Bourgess és Sievensen, 2020). Közismert tény, hogy a családok központi szerepet töltenek be az oktatásban, de ez a szerep mindeddig az iskola mellett volt értelmezendő, és nem helyette. Az otthoniskolázás (home schooling) korábban szinte kizárólag az arisztokrácia körében volt elterjedt, viszont ott sem a szülők, hanem képzett, az adott szakterületen jártas személyek töltötték be az oktató szerepét. Most minden szülő hirtelen (társ)oktatóvá vált: ez a helyzet számtalan szórakoztató, inspiráló vetülettel is rendelkezett, de sokszor volt frusztráló és terhes, így nem valószínű, hogy ez a fajta oktatási forma hirtelen elterjedne, és szülők többsége ezt választaná gyermekei számára. Viszont az már sokkal valószínűbb, hogy jelentős különbségek mutatkoznak a családok között abban a tekintetben, hogy mennyiben tudják segíteni gyermekeik tanulását: mennyi időt tudnak szánni az otthoni tanulásra, mennyire tudnak eszközöket biztosítani, ugyanakkor a szülők kognitív képességei is meghatározóak lehetnek (Bourgess és Sievensen, 2020).

Romániában a járványhelyzet kihirdetésével, 2020. március 10-étől az iskoláskorú gyermekek már nem jártak iskolába, viszont a tanév 2020. június 13-ig tartott. Így legtöbben valamilyen módon bekapcsolódtak az online oktatásba, vagy más módon próbálták teljesíteni a követelményeket. Az erdélyi magyar lakosság körében végzett nagymintás (7500-nál több válaszoló) surveyből tudjuk, hogy az iskolások 91%-a valamilyen módon részt vett a távoktatásban (Barna és Kapitány, 2020). Ennek a távoktatásnak viszont többféle formáját is megtapasztalta az erdélyi magyar lakosság, és valószínű, hogy másfajta

kihívásokat jelentett a szülők számára az, hogy a pedagógus vagy adott oktatási intézmény milyen módot válaszolt az online tanulásra, tanításra és hogyan valósította azt meg. A fent említett kutatási eredmények arra mutatnak rá, hogy az esetek több mint felében (59%) nem online oktatás zajlott, csupán kommunikációs csatornaként szolgált valamely online felület. A pedagógusok jó része közösségi oldalon, telefonon, drótpostán küldte el a tananyagot vagy a feladatokat, és többnyire ezeken a csatornákon is várták azokat vissza (Barna és Kapitány, 2020). A tanulók közel egyharmada (31%) valamely digitális oktatási platformon keresztül kapcsolódott be az oktatásba (mint például Google Classroom, Microsoft Team, Edmondo), és minden ötödik iskolás (22%) online videókonferenciák segítségével tanult ebben az időszakban (mint például a Zoom, Skype, Meet alkalmazások) (Barna és Kapitány, 2020).

A kutatások eredményei arra mutatnak rá, hogy jelentős társadalmi egyenlőtlenségek tapasztalhatók úgy az oktatási formák biztosítását, mind a hozzáférést tekintve, és a legjobb helyzetben a diplomás, nagyvároson élő szülők gyermekei voltak: itt minden második gyermek valóban digitális oktatásban vett részt, illetve a pedagógusaik egyidőben többféle oktatási formát is alkalmaztak. Ezzel szemben a legcsekélyebb hozzáférési esély a rurális településeken élő, alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyermekeiről mondható el: itt úgy az oktatási intézmények, mind pedig a szülők lehetőségei korlátozottabbak voltak (Barna és Kapitány, 2020). Az adatok ugyanakkor azt is hangsúlyozzák, hogy a szülők jó része számára nem csekély kihívás volt a home schooling: minden ötödik (21%), iskoláskorú gyermeket nevelő szülő a járvány által okozott három legnagyobb probléma közt említi ezt. Hangsúlyosan problémát képez a home school a többgyermekes családok, az anyák, illetve a magasabban képzett és a székelyföldi válaszadók számára (Barna és Kapitány, 2020).

A világjárvány idején szükségszerűvé vált home schooling azért is okozhatott gondot nem kevés családban, mivel az otthonoktatáshoz legtöbbször szükségesnek bizonyult a felnőtt valamilyen mértékű segítsége és részvétele: ez az iskoláskorú gyermeke(ke)t nevelő magyarországi szülők háromnegyedére volt igaz (78%), minden ötödik szülő pedig úgy látta, hogy ez a segítség egyenesen szükségszerű, a gyermek nem tud tanulni, ha nincs mellette a szülő (Fodor és társai, 2020). Ebben nem a szülő iskolai végzettsége vagy munkaerőpiaci helyzete, de még csak a település típusa sem bizonyult meghatározónak, hanem a gyermek életkora: a kisiskolások szüleinek kellett a leginkább részt venniük a távoktatási folyamatban (Fodor és társai, 2020).

Több kutatás is rámutat, hogy a home schooling során megszaporodott feladatok java része az anyákra hárul (Fodor és társai, 2020; Nagy és társai, 2020), az apák viszont a technikai (online) csatlakozásban és a külön feladatok elkészítésében nagyobb szerepet vállaltak (Fodor és társai, 2020). Az is kiderült, hogy azok a szülők (anyák) segítségére volt a legnagyobb szükség, akiknek felső tagozatos a gyermeke, és azokéra a legkevésbé, akinek középiskolás. Az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők több, a tanulásban nyújtott segítségről számoltak be, a magasabban iskolázott anyák inkább a logisztikai feladatokat láttak el (a házi feladatok fel és letöltése, valamint határidők figyelemmel követése), illetve a továbbra is aktív, dolgozó anyák valamivel kevesebb időt fordítottak a home schoolingra, mint az ebben az időszakban a munkahelyi teljesítmény alól valamilyen módon mentesülők (Fodor és társai, 2020).

Amint ezt a későbbiekben részletesebben is látni fogjuk, saját kutatásunk is azt jelzi: a szülők többsége egyetért azzal, hogy az online oktatáshoz elengedhetetlen egy felnőtt felügyelete, közreműködése. Ugyanakkor a szülők megértéssel voltak a pedagógusok iránt. Alig több mint egytizednyi (13%) azon kiskorú gyermeket nevelő szülők aránya,

akik egyáltalán nem vagy részben nem értenek egyet azzal, hogy a pedagógusok segítőkészen viszonyulnának a digitális/online oktatáshoz. A válaszolók 70%-a bizonyos fokú egyetértést mutat azzal kapcsolatosan, hogy a járvány alatti oktatásnak sokkal inkább a kapcsolattartást kellene szolgálnia, mintsem az ismeretátadást.

Egy székelyföldi kutatásból derül ki, hogy nagyon sokféle volt a szülők tapasztalata a távoktatásról aszerint, hogy hány éves az otthon tanuló gyermek, a családban hány gyermek vesz részt az oktatásban, hány évesek a gyermekek, rurális vagy urbánus környezetben élnek, a szülők otthonról dolgoznak-e, rendelkeznek-e kellő számú eszközzel. Ugyanígy a külön szoba hiánya, azaz a csendes, zavartalan környezet biztosításának megvalósíthatatlansága is szegmentálta az otthonról történő oktatásról alkotott képet (Gidró, 2020). Jelen pillanatig kevés elemzés született a témában. Ezek közül többen arról számolnak be, hogy egyrészt a szülői elvárások is sokfélék, másrészt a pedagógusok is nagyon sokféle módon reagáltak a helyzetre, és megannyi stratégiát alkalmaztak, amelyek főleg az 5-8.osztályos gyermekek esetében zavart okoztak és a családokra jelentős terhet róttak (Nagy és társai, 2020). Míg korábban sok családban volt egyfajta igyekezet és szabály a digitális eszközökhöz való hozzáférés korlátozásában, addig ebben az időszakban ez elszabadult, a gyermekek egész nap a táblagéphez, telefonhoz, géphez ragadtak (Gidró, 2020).

Egy Csehországban (Brom és társai, 2020) végzett áprilisi kutatás eredményei azt hangsúlyozzák, hogy a szülők számára a tanuláshoz szükséges digitális eszközök hiánya okozta a legnagyobb gondot: a családok jó részében hiányoztak azok az eszközök, amelyek szükségesek lettek volna ahhoz, hogy a gyermekek azonnal be tudjanak kapcsolódni az online oktatásba. Egy másik probléma az időhiány volt: a szülőknek nem volt elég idejük a gyermekek segítségére sietni, a nagyszülők pedig

nem mindig tudták helyettesíteni őket ebben. Egy harmadik nehezítő tényező a szakértelem hiánya: a szülő nem tudta helyettesíteni a szaktanárt sem tartalmi ismeretek, sem didaktikai fogások vonatkozásban, így nagyon sok szülő panaszkodott arra, hogy nehezen tudja motiválni gyermekeit a tanulásra. A szülők úgy vélekedtek, ezt a nehéz helyzetet úgy lehetett volna könnyebben átvészelni, ha csökkentették volna a tananyag mennyiségét és csak a kulcsfontosságú témákra koncentráltak volna. Sokan úgy gondolták, hogy a tanárok jelenléte is gördülékenyebbé tette az otthoni oktatást, így az online interaktív órákat eredményesebbeknek vélték, mint a házi feladatok küldését és számonkérését. Nem elhanyagolható az az igény sem a szülők részéről, hogy az elvégzett munkára érkező kimerítőbb visszajelzések is növelték volna ezen oktatási forma hatékonyságát (Brom és társai, 2020).

Romániában nagyjából az iskolákra és pedagógusokra volt bízva az, hogyan oldják meg az online oktatást. Központosított intézményi felületek nem voltak, így minden iskola és azon belül a pedagógusok is más-más módon próbálkoztak megoldani a kialakult helyzetet. Ugyanakkor nem minden esetben zajlott hatékony kommunikáció az egyazon iskolán belül oktató pedagógusok közt, így az 5-8. osztályos tanulók (és gyakran a szüleik is) helyenként túlterheltekké váltak helyenként túlterheltekké váltak. Egyetlen szakszerű online tanulási platform használata intézményi szinten mindenki számára megkönnyítette volna ezt a kihívást. Így nem meglepő, hogy nagyon sok szülő azzal is szembesült, a gyermekek egyszerűen nem hajlandóak részt venni a távoktatásban, sokkal szívesebben kapcsolódnak be másfajta házimunka elvégzésébe, csakhogy kimenekülhessenek „Digitáliából" (Gidró, 2020).

1.8. Bizalom a járvány idején

A szakirodalomban számos bizonyítékot találunk arra, hogy úgy a személyközi, mint az intézmények iránti bizalom össztársadalmi jelenléte vagy hiánya számos módok kihat egy adott ország bizonyos területen tapasztalható teljesítményére, amely végső soron majd visszahat magukra az állampolgárokra.

Már a szociológia, mint tudomány megjelenésekor fontos kutatási területnek számított a társadalmi szolidaritás, amelyet a kutatók kívánatosnak tartottak a társadalmat alkotó egyének integrálása szempontjából. Ilyen értelemben elég, ha csak Durkheim (2001) vagy Tönnies (1983) munkásságára gondolunk. A kortárs szociológiában is előtérben marad a közösségi integráció pozitív hatása, bár napjaink kulcsfogalma jellemzően már nem a szolidaritás, hanem a bizalom, amely két téma kapcsán került gyakorlatilag megkerülhetetlenné. Az egyik központi téma egy adott ország gazdasági fejlődését vizsgálja a szabadpiaci feltételek mellett, amely szorosan összekapcsolható a második témával, éspedig a demokratikus intézmények működésének az elemzésével. Ezen intézmények teljesítményét számos szerző (mint pl. Putnam 1993; Fukuyama 1995; Bădescu 2003; Farrell és Knight 2003) összefüggésbe hozza a társadalomban uralkodó általános bizalmi szinttel. Ugyanakkor pozitív az összefüggés a jól működő gazdaságok és demokratikus politikai intézmények, valamint a magas bizalmi szint között is.

Ezeknek a megközelítéseknek a fényében vizsgáltuk meg a bizalmi szintet az erdélyi magyarok körében, a COVID-19 járvány kontextusában. A bevált gyakorlatnak megfelelően a bizalomnak két dimenzióját vizsgáltuk: a személyek közötti, valamint a fontosabb társadalmi intézmények iránti bizalom kérdésében.

A személyközi bizalom mérését az újabb World Values Survey (WVS) és European Values Survey (EVS) hullámokban egy négyfokozatú

Likert-skála segítségével, hat változó mentén vizsgálják: bizalom a családtagokban, a személyes ismerősökben, a szomszédokban, a más vallásúakban, a más nemzetiségűekben, illetve azokban, akiket a kérdezett először lát. A felsorolt hat változónak a két csoportba való besorolása vagy szétválása nem újszerű a korábbi adatok és elemzések tükrében, hiszen Welzel már 2010-ben megállapította, hogy ez az előbb felsorolt hat változó az adatredukciós eljárás során jellemzően két különböző faktorba szokott kerülni. Az akkori elemzés (Welzel, 2010) 50 ország eredményeire volt jellemző. Egy korábbi elemzés (Telegdy, 2018) is rámutat ennek a két faktornak a meglétére kizárólag a romániai eredmények tükrében a 2017-es EVS adatai alapján. Eszerint megállapíthatjuk, hogy a kutatásunkban kapott eredmények (2.14-es táblázat) nem meglepők, egybecsengenek a korábbi, szélesebb körben és reprezentatív mintákon végzett kutatások eredményeivel.

A kutatásunk szempontjából fontos a két faktor elnevezése, amelyet Welzel és Delhey (2015) ajánl. A személyközi bizalom első három változójából (családtagok, szomszédságban élők és személyes ismerősök) kialakult faktort a szerzők „csoporton belüli bizalomnak" nevezik (*in-group trust*), míg a következő három változóból (akiket először lát, más vallásúak és más nemzetiségűek) álló faktort „csoporton kívüli bizalomnak" (*out-group trust*) írják le. A szerzők (uő.) a két faktor elemzése során arra az eredményre jutottak, hogy az elemzett 76 ország esetében a csoporton belüli bizalom mindenhol magas, míg a csoporton kívüli bizalom nagyon eltérő a különböző társadalmakban. Ebből a szempontból sem térnek el az eredményeink a korábbi eredményektől, hiszen látható, hogy erdélyi magyar válaszadóink is elsősorban a belső csoport tagjaiban bíznak: a családtagokban, a személyes ismerősökben, valamint a szomszédokban.

Delhey és Newton (2003) szerint a bizalomról szóló szakirodalmat két csoportba lehet sorolni. Az egyik csoport szerint a bizalom egy egyéni

sajátosság vagy tulajdonság, amely jellemzően úgy nyilvánul meg, mintha az az egyén egyik személyiségjegye lenne. E szerzők szerint a bizalmat a korai szocializációs szakaszban sajátítjuk el, jellemzően a családi körben, majd a későbbiekben, a személyes tapasztalatok függvényéven változások léphetnek fel ilyen téren. A másik csoportba azokat a szerzőket sorolják, akik szerint a bizalom nem egy egyéni jellemző, hanem sokkal inkább egy társadalmi jószág – a fogalom közgazdaságtani értelmében –, amelyhez az egyének hozzájárulnak, és egyben hasznot is húznak belőle, akár közvetlen, akár közvetett módon. A közvetett mód alatt az értendő, hogy az egyének javára válik az olyan kultúra, illetve az olyan „társadalmi és politikai intézmények működése, amely bátorítja és ösztönzi a bizalmon alapuló attitűdöket és viselkedést" (Delhey és Newton, 2003: 96).

Bármelyik megközelítésből is vizsgáljuk az intézményekbe vetett bizalmat, látható, hogy a bizalom egy komplex fogalom és jelenség, amely az egyén és a társalom folyamatos interakciója során alakul: elfogy vagy újratermelőik, az egyéni tapasztalatok függvényében. Ennek értelmében fontosnak találtuk az intézményekbe vetett bizalom elemzését.

Szintén Delhey és Newton (2003) jutott arra az eredményre, hogy azokban a társadalmakban magasabb a bizalomszint, ahol kevés a súlyos társadalmi konfliktus, és ahol a közbiztonság észlelt szintje magas. Ezt a megállapítást támasztják alá Lee (2019) eredményei is. Igaz, a világjárványra nincs előzetes adat és elemzés, ugyanakkor Lee, aki a (a Fukushima prefektúrát is tartalmazó) Tohoku régióban végezte a kutatását, arra a következtetésre jutott, hogy a természeti katasztrófák és a személyközi, az általános és a politikai bizalom összefüggenek egymással, mégpedig negatívan. A szerző azt találta, hogy azon személyek bizalmi szintje, akik magasnak érzik a rizikót és volt tapasztalatuk a katasztrófával, jelentősen alacsonyabb, mint azoké,

akiknek nem volt ilyen negatív tapasztalata. Ez a megállapítás különösen fontos egy olyan zavaros és számíthatatlan időben, mint amilyet egy világjárvány jelent.

Habár előző kutatás nem áll rendelkezésünkre, ami az erdélyi magyarságot illeti, de kontextusnak tudjuk használni a romániai World Value Survey adatbázist, amelyet 2018-ban kérdeztek le egy Romániára reprezentatív mintán. Az eredmények, a jelen kutatáshoz hasonlóan (2.16 táblázat), hét faktorba sorolták az intézményi bizalmat (Telegdy, 2018).

Mivel árnyalatnyi különbségek vannak a különböző felmérések között a felsorolt intézmények tekintetében, nem tudunk mindegyikről egybehangzó módon nyilatkozni. A jelen eredmények esetében azonban van egy szembeötlő tény, amely ellentmond a korábbi romániai tapasztalatnak: a magas bizalom a polgármesterek iránt. Ezt az eredményt a későbbiekben részletezzük a vonatkozó alfejezetben. Ugyanakkor már e helyen kiemelendő, hogy a romániai elemzések jellemzően (pl. Telegdy, 2013, 2018) egy faktorba sorolják a hadsereget és az egyházat, mint azt a két intézményt, amelyben a romániai állampolgárok a leginkább megbíznak. Ehhez képest a jelen kutatás eredményei más képet mutatnak (2.16 táblázat).

A korábbi romániai eredményekkel nagyjából összhangban álló intézmények kerültek az elemzésünk első faktorába, azaz a represszív és igazságszolgáltató intézményeknek megfelelő faktorba. A korábbi kutatások során általában csak a rendőrségbe vettet bizalomra szoktak kitérni (pl. ESS, EVS, WVS) de mivel a válaszolók számára a csendőrség, mint ellenőrző szerv (a rendőrséggel és a hadsereggel együtt) aktív szerepet vállalt a kormányzati döntések felügyeletében és számonkérésében a szükségállapot idején, így indokoltnak tartottuk ennek az intézménynek a bevonását a kutatásba.

Az eredmények olyan szinten nem meglepőek, hogy a rendőrség és az igazságszolgáltató rendszer jellemzően egy faktorba szokott tartozni,

amit a jelen eredményeink is alátámasztanak. A hadsereg, ahogy arról már korábban említést tettünk, a romániai kutatásokban az egyházzal egy faktorba szokott kerülni, mert a romániai polgárok ebben a két intézményben bíznak meg a legjobban. Arra nézve, hogy esetünkben a hadsereg együtt szerepel a rendőrséggel és a csendőrséggel (egy faktorban), több hipotetikus magyarázatunk is van, amelyek egy későbbi kutatás hipotézisei is lehetnek. Az egyik az, hogy a kutatás időszakában – 2020 áprilisában – a fentnevezett intézmények képviselői egységesen voltak jelen a vészhelyzet idején, így a lakosság egyformán tapasztalhatta meg a három intézmény képviselőinek a jelenlétét. A másik lehetséges magyarázat, hogy az erdélyi magyar kisebbség a hadsereget a rendőséggel és csendőrséggel egységesen az államhatalom szerveiként azonosítja, és ezért e három intézmény iránti bizalom egységes képet mutat.

További eltérés a korábbi eredményekhez képest, hogy a jelen kutatásban a prefektúra (ispánság) intézménye is ebbe a csoportba és nem a politikai intézmények csoportjába került. Ennek az eredménynek szintén több hipotetikus magyarázata van. Az egyik és legvalószínűbb az lehet, hogy a prefektúra intézménye válaszadóink körében általában vagy valamely represszív szervvel, vagy egy olyan információval összekapcsolva jelenik meg, amelyben az igazságszolgáltatási szervek is megjelennek.

A nemzetközi intézményekbe vetett bizalom esetében az eredmények egyrészt megegyeznek a korábbi eredményekkel, másrészt jelentős eltéréseket is tapasztalhatunk. A korábbi romániai eredményekkel megegyezően a nemzetközi intézményekbe vetett bizalom jellemzően hasonló módon alakul, és ezek az intézmények egy csoportba szoktak tartozni. Eltérés viszont, hogy a bankokba vetett bizalom a korábbi kutatásokhoz képest most alacsonyabb volt.

A polgármesterekbe vetett bizalom esetében megpróbáltunk beazonosítani, hogy a kutatásunkban szereplő főbb szocio-demográfiai változók közül találunk-e olyat, amely együtt mozog a polgármesterekbe vetett bizalommal. A válasz számos esetben nemleges, ugyanis sem a kor, sem az iskolai végzettség nem függött össze szignifikánsan a polgármesterekbe vetett bizalommal. A másik oldalon viszont a nem igen, ugyanis a nők tálnyomó többsége jobban bízik a polgármesterben, mint a férfiak (χ^2=15,94, df=6, p<0,014). Szintén jelentős különbség mutatkozott a polgármesterekbe vetett bizalom és a nemzetiség szerint, ugyanis, míg a magukat székelynek vallók jelentősen megbíztak a polgármesterben, míg a román nemzetiségű válaszolók bíztak a legkevésbé. A magyar nemzetiségűek a két másik nemzetiség között helyezkedtek el (χ^2=15,02, df=6, p<0,02). A válaszolók lakhelyének a típusa szintén befolyásolja a polgármesterekkel szembeni bizalmat: a falun élő válaszolók jobban megbíznak a polgármesterben, mint a városon élő társaik (χ^2=9,81, df=3, p<0,02).

Az egyházakba vetett bizalom esetében is kíváncsiak voltunk, hogy a válaszolóink között létezik-e olyan kategória, amely körében jellemzően magasabb, illetve alacsonyabb a bizalom. Ez esteben a különböző nemzetiségű válaszadók között nem találtunk szignifikáns különbséget, mint ahogy az iskolai végzettség szintje és az életkor sem volt mérvadó. A vallásosság viszont – nem meglepő módon – összefüggött az egyházak fele mutatott bizalommal, ugyanis amíg a felekezetek között nem volt számottevő különbség, addig az ateisták és a felekezethez nem tartozók jóval bizalmatlanabbak az egyházzal szemben, mint a valamelyik felekezethez tartozó válaszolók (χ^2=215,47, df=15, p<0,001). A nem szintén egy meghatározó változó, ugyanis a nők sokkal jobban megbíznak az egyház intézményében, mint a férfiak (χ^2=40,2102, df=3, p<0,001). A településtípus ez esetben is meghatározó: a

falun élő válaszolók bíznak meg nagyobb mértékben az egyházban, mint a városon élő társaik (χ^2=30,58, df=3, p<0,001).

Amint a második részben látni fogjuk, az egészségügyi és oktatási rendszerben maradéktalanul megbízók aránya alacsony, de a bizalom inkább pozitívnak, mint negatívnak mondható. Érdekes fejlemény lesz e két intézménybe vetett bizalomnak az alakulása a jövőben, hisz a jelenlegi járvány mindkettőt jelentősen érintette. Némileg meglepett az az eredmény is, hogy a média iránti bizalom alacsony szintet mutat, annak ellenére, hogy a válaszadóinkhoz túlnyomóan ezen keresztül jut el a járvánnyal kapcsolatos információ.

1.9. Az erdélyi magyarok egészségműveltsége

A világjárvány körülményei között felértékelődik az egészségműveltség fontossága. Az egészség megőrzésében, a betegségek kezelésében, a jó életminőség biztosításában elsőrendűen fontos az eligazodás az egészségügyi információk (kiadványok, kórlapok, leletek) között. Az egészségműveltséget (egészségértést) leginkább a meghatározóira és a következményeire nézve vizsgálják. A fogalom az egészséggel kapcsolatos jártasságokat öleli fel, amelyek hozzájárulnak az egészség fenntartásához, a betegségek megelőzéséhez és/vagy a sikeres gyógyuláshoz.

E rövid bevezető fejezetben az egészségműveltség nemzetközi szakirodalma alapján azonosítjuk azon szocio-demográfiai tényezőket, amelyek feltételezésünk szerint az erdélyi magyar népességben is meghatározhatják az egészségműveltség szintjét. A könyv második, az empirikus eredményeket és elemzéseket tartalmazó részében statisztikai elemzéssel vizsgáljuk meg, mennyire érvényesek nálunk ezen nemzetközi jellemzők, milyen hasonlóságok és eltérések tapasztalhatók

nemzetközi összehasonlításban a népesség egészséggel kapcsolatos jártasságában.

A kelet-európai népesség egészségi mutatói kedvezőtlenek, az egészségtudatosság viszonylag alacsony szintű. Ennek következménye a lassan növekvő, de még mindig a nyugati országok átlaga alatt maradó, viszonylag alacsony születéskor várható élettartam, főként a férfiak többlethalandósága. Nem meglepő tehát, hogy az egészségműveltséget a társadalmi helyzet és az egészségi mutatók közötti közvetítő tényezőnek nevezi meg a szakirodalom. Példának okáért az oltásismeret alacsony szintje csökkenő átoltottsági arányokhoz vezetett, ami olyan, korábban legyőzött gyermekkori fertőző megbetegedésekhez vezetett, mint amilyen az erdélyi kanyarójárvány volt néhány éve halmozottan hátrányos helyzetű népességi csoportokban (WHO Europe, Ministerul Sănătății, Unicef 2017).

Európa népességének mintegy a fele korlátozott egészségismeretekkel rendelkezik (Sorensen és társai, 2015). Az eltérő módszerekkel mért kutatási eredmények egybehangzóan az egészségműveltség társadalmi meghatározottságát mutatják: a halmozottan hátrányos helyzetű, peremre szorult csoportok, az alacsony iskolai végzettségűek és az idősek felülreprezentáltak az elégtelen egészségműveltséggel rendelkezők között. Ugyanakkor jelentősek a regionális eltérések is. Az európai egészségműveltség-felmérés egyetlen kelet-európai képviselője, Bulgária az átlagosnál alacsonyabb pontszámokat ért el, és későbbi vizsgálatok során Csehország és Lengyelország is hasonlóan gyengén teljesített (Kučera és társai, 2016; Duplaga 2020). A közös történelem és közelmúlt okán azt feltételezhetjük, hogy Erdélyben, ahol még nem került sor lakossági egészségműveltség-felmérésre, hasonló lehet annak szintje.

Ugyanazzal a kérdéssorozattal mérve, amelyet jelen kutatásban is használtunk (BHLS-kérdőív), az iskolai végzettség és a háztartás nettó jövedelme világszerte a legerősebb meghatározónak bizonyult (Wallston

és társai, 2013; Jordan-Hoebel 2015; Tiller és társai, 2015; Garcia-Codina és társai, 2019; Almaleh és társai, 2017; Eyüboglu-Schulz 2015; Amoah 2018). Lengyelországban érdekes módon az iskolai végzettség hatása nem volt szignifikáns, de a munkaerőpiaci helyzeté igen (Duplaga, 2020). A település típusa csak Európán kívüli helyszínen, az afrikai Ghánában volt befolyással: minél nagyobb a település, annál jobb az egészségműveltség szintje. Tudomásunk szerint hasonló összefüggésre más területeken nem bukkantak. Az általános népességben és speciális betegnépességekben is, valamennyi földrészen, a legtöbb kutatás negatív összefüggést talált az életkor és az egészségműveltség között (Duplaga, 2020; Wallston és társai, 2013; Garcia-Codina és társai, 2019). Ám néhány európai kutatásban arra is volt példa, hogy az egészségműveltség növekedik az életkorral (Tiller és társai, 2015; Van der Heide et al. 2013).

Néhány nem európai országban, pl. Egyiptomban, a nem is társadalmi meghatározónak számít, a férfiaknak gyengébb az egészségműveltségi pontszámuk, mint a nőknek (Almaleh és társai, 2017). Ez a különbség nem érvényes az európai országok legtöbbjére (Duplaga 2020; Jordan és Hoebel 2015), ám egy idős keletnémet népességben szintén számottevő volt a nők tudás- és kompetenciabeli előnye a férfiakhoz képest (Tiller és társai, 2015).

Hasonlóképpen, kutatási eredmények az etnikai kisebbségek egészségműveltségi hátrányát mutatják (Wallston és társai, 2013; Walker és társai, 2005). Az erdélyi magyar népességben végzett kutatásunkban összehasonlítási alap híján efféle összehasonlító elemzésre nincs lehetőségünk.

A párkapcsolati helyzet szerinti különbségekre is rámutatott néhány külföldi vizsgálat: a párkapcsolatban élők egészségműveltsége sok esetben jobb, mint az egyedülállóké (Kumar és társai, 2014; Howe és Winterhalter, 2019; Janisse és társai, 2010), a hivatalos családi állapot pedig Lengyelországban és Ghánában fontos előrejelzője az

egészségműveltségnek, ahol a házasok jobb eredményeket értek el a teszteken, mint az egyedül élők (Duplaga 2020; Amoah 2018).

1.10. A járvány utáni világ

A járvány utáni világról még csak spekulálhatunk, viszont eléggé egyértelmű az, hogy a dolgok változni fognak. Inkább az a kérdés, hogy milyen mértékben, milyen életterületeken lesznek majd tetten érhetők ezek a változások. A pandémia kezdete óta számos kutatóintézet és médiaplatform próbálta feltérképezni a szakértők véleményét a járvány utáni világgal kapcsolatosan. Allen és társai (2020) a Foreign Policy számára igyekeztek megrajzolni a jövőt. A kutatók szerint a járvány időszakában eléggé egyértelmű tendenciaként jelent meg a nemzetállamok bezárkózása: a járvány terjedésének megállítása a határok lezárását jelentette, amit úgy is fordíthatunk, mint a nemzetállamok felerősödését, az országhatárok újbóli relevánssá válását. A pandémia tehát a globalizáció válságaként is felfogható – ezek mentén pedig vizionálható egy olyan világ, amelyben a globalizáció mérséklődni fog, a lokalitás, a nemzetállamiság pedig felerősödik. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy éppen a bezárkózással együtt járó megszorítások fognak kitermelni új demokratikus erőket.

A Politico (2020) által megszólaltatott szakértők szerint is véget ér az a fajta világ, amit a pandémia előtt ismertünk. A változásokat többet közt az alábbiakban vélik felfedezni: a hagyományos iroda vége (a munkahely és a munkavégzés fogalmának, gyakorlatának megváltozása az online munka hatására); az éttermi étkezések megváltozása, illetve a fogyasztói bizalom újjáépítésének fontossága; rövidebb ellátóláncok, a helyi kereskedelem, a helyi termék felértékelődése; az online vásárlás intenzívebbé válása; a közlekedés megváltozása (több kerékpár, visszafogottabb repülőutak, a közlekedés egészségbiztonsági vonzatainak

felértékelődése pl. a reptereken, városi tömegközlekedésen); a közegészségügy szerepének, az online szolgáltatásoknak a felértékelődése.

Magyarországi vonatkozásban a Heti Válasz vitasorozatát (Lányi, 2020; Balázs, 2020, Kiss, 2020) említhetjük, amely mentén ugyancsak egy többé-kevésbé változó világot vizionálnak a szerzők. Lányi András a környezeti katasztrófa esetleges visszafordításának lehetőségét látja a járványban: lassabb növekedés, egyfajta megtisztulás lehetőségét vizionálja. Kiss (2020) álláspontja mérsékeltebb: a járvány „átvonul, aztán minden megy tovább, ahogy eddig" – vallja a szerző, és érvként a 2008-as gazdasági válságot hozza fel, amely után szintén nem történt nagyobb változás a kapitalizmus és a profitcentrikus gazdaságra épülő világ rendjében. Balázs Péter (2020) szerint a globalizáció mértékében elképzelhető változás, hisz a pandémia arra mutatott rá, hogy csak „jó időkben" működhet a globalizált világ fogaskereke, problémák esetében pedig a nemzetállam szerepe kerül előtérbe.

A Friedrich Naumann Foundation (2020) csehországi fiatalok körében hirdetett esszéversenyt arról, hogy hogyan látják a járvány utáni világot. A verseny győztesei a világgazdaság megváltozását (válság, jövedelemcsökkenés), ugyanakkor új értékek előtérbe kerülését (pl. család, személyi fejlődés, oktatás, egészségügy) is látni vélik a pandémia kapcsán. Azt is körvonalazták, hogy a járvány miatti bezártság kontextusában felértékelődött a környezet, a természetben eltöltött idő, így elképzelhető a környezetbarát cselekvések intenzívebbé válása is. Kérdés viszont, hogy mennyire lesznek hosszú távúak ezek a változások.

Értelemszerűen saját vizsgálatunkban is kitértünk arra, hogy az erdélyi magyarok hogyan látják a járvány utáni világot. A kérdőív négy jövőforgatókönyvet vázolt fel: a világ teljesen meg fog változni, a világ nagymértékben meg fog változni, a dolgok többsége nem fog változni, illetve minden ott fog folytatódni, ahol abbamaradt. A szakértőkhöz hasonlóan a válaszadóink is különböző jövőképeket vizionálnak. A

többség inkább a status quo fennmaradásában hisz: többségben vannak azok, akik szerint a járvány után a dolgok visszarendeződnek a régi kerékvágásba, vagy esetleg semmi sem fog megváltozni. A válaszolók szűk egyharmada szerint nem fog ott folytatódni az életünk, ahol abbamaradt, és radikális változásokat vetítenek előre. Valószínűsíthetjük, hogy ebben a válaszban van egy adag remény is, pl. hogy most látjuk, mire kell ezután figyelnünk fogyasztás, fenntartható fejlődés tekintetében, de alapvetően nem változnak meg az emberi attitűdök, és mihelyt a kényelmes életünk visszaáll, vissza fogunk süppedni a fogyasztáscentrikus életmódba.

Amint fentebb is írtuk, a járvány utáni világ kapcsán gyakran felmerül egy környezettudatosabb jövő szükségessége, lehetősége. A kutatásunk alapján viszont szkeptikusak vagyunk ezzel kapcsolatban: a környezeti problémákat csupán a válaszolók kb. egytizede tartja veszélyforrásnak. Úgy tűnik, a válaszolók szerint a világ visszarendeződik a régi kerékvágásba, de ezzel együtt valószínűnek tartják a gazdasági válságot is, ennek egyéni vonatkozásaival együtt (jövedelemcsökkenés, munkahely elvesztése).

A SciencesPo (2020) Ettore Recchi szociológust idézi, aki szerint a változás nem csak a társadalmi intézmények szintjén, hanem az egyéni gondolkodásokban, cselekvésekben is megmutatkozik: a pandémia kapcsán új cselekvések és megküzdési módok születtek, amelyek egyrészt újító jellegűek voltak (pl. online munkavégzés), másrészt veszélyesek is lehetnek (magány, elidegenedés) – a szociológusok feladata pedig pontosabb ezeknek a változásoknak a követése, vizsgálata. Reményeink szerint jelen kutatásunk is hozzájárul ezeknek a változásoknak a tudományos igényű vizsgálatához.

2. Rész: A kutatás eredményei

2.1. Módszertani pontosítások

E feltáró kutatást a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Karának Alkalmazott Társadalomtudományi Kutatóközpontja végezte. A vizsgálat online lekérdezéssel készült 2020. április 16. és 2020. április 26. közt. Az online kérdőívet a QuestionPro online-kérdőív szoftver segítségével készítettük el.

Az online lekérdezés nem alapult mintavételen, a kutatás tehát **nem reprezentatív. Az eredmények csak a válaszadókra vonatkoznak, ezekből nem általánosíthatunk egy tágabb populációra.**

A kérdőívet magyar nyelven szerkesztettük, és annak elején tételesen is megjelöltük, hogy az erdélyi magyarok részéről szeretnénk választ kapni. Ezzel együtt számítottunk arra, hogy a felmérés az online szórásnak, illetve kutatóközpontunk csíkszeredai elhelyezkedésének köszönhetően elsősorban a Székelyföldön lesz népszerűbb. A kérdőívet elsősorban közösségi oldalakon, de a médiában és a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Karának a honlapján is megosztottuk.

Tíz nap alatt 1269 érvényes válasz érkezett. Várakozásainknak megfelelően a válaszadók több mint fele Hargita és Kovászna megyéből került ki.

Az online kérdőív esetében nem a kutató választja ki a válaszadókat, hanem ők végzik az ún. „önkiválasztást": elsősorban azok

töltik ki a kérdőívet, akiket érdekel a téma, van idejük rá. Jelen esetben is azt láttuk, hogy a kérdőívet 4930 személy nézte meg és/vagy kezdte el, végül 1269 fő jutott el a végéig.

Az online kérdőívekkel kapcsolatos szakirodalmi tapasztalat is rámutat arra, hogy a kutatás több korlátjával kell számolni: nagyrészt (intenzív) internethasználókat, elsősorban közösségi média-használókat találunk a válaszadók közt, fennáll a kitöltés félbehagyásának veszélye, illetve nagyobb eséllyel töltik ki azok, akik közeli ismerőstől kapnak erre felkérést.

A fenti korlátok ellenére a kutatók abban is egyetértenek, hogy az online kérdőívek hasznosak olyan helyzetekben, amikor előzetesen szeretnénk feltárni egy kérdést, amelyet a későbbiekben szisztematikusan is megvizsgálhatunk, tehát az eredmények más kutatásokkal kontextualizálva pontosíthatók.

Annak ellenére, hogy a kutatás nem reprezentatív, lehetővő teszi néhány trend körvonalazását, és a fent említett kutatási kontextus ugyancsak segít az eredményeink megértésében. Kutatásunkat egy helyzetfelmérésnek tekintjük, a későbbiekben folytatni kívánjuk, ugyanakkor eredményeink másoknak is kiindulópontot nyújthatnak komplexebb kutatásokhoz.

A kötetben szereplő többváltozós elemzések elkészítésekor súlyozást alkalmaztunk a minta torzításainak kiküszöbölésére.

A kutatás néhány témája új a COVID-19 kutatások között. A járvánnyal kapcsolatos félelmeken, az anyagi kockázatokon és a megküzdéseken túl megvizsgáltuk a home office és az online oktatás néhány kihívását, a háztartási munkamegosztást, a testi és lelki egészségi állapotot, valamint az egészségértést.

2.2. A kutatás témái

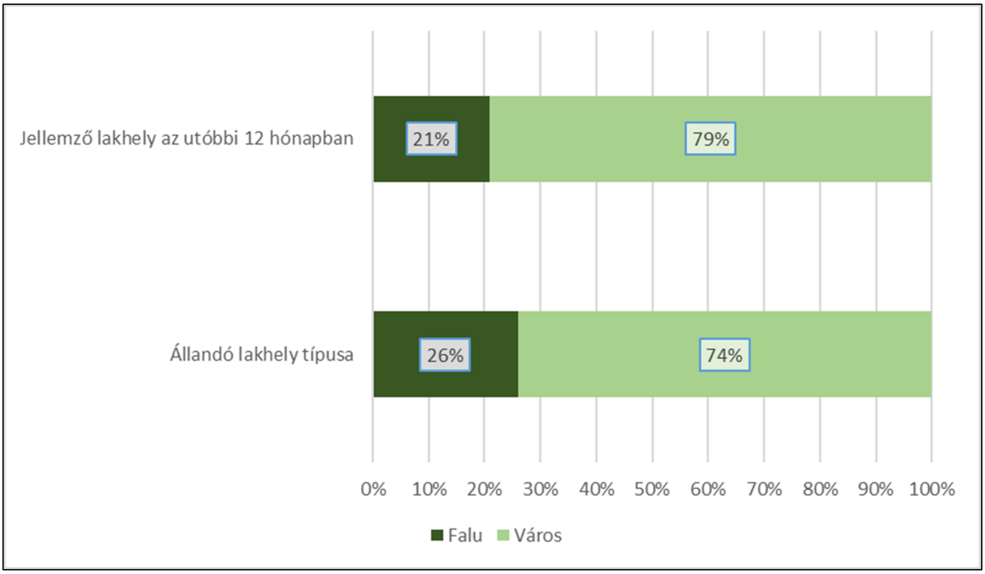
Kérdőívünk az alábbi témákat vizsgálta:

- A válaszadók társadalmi háttere
- Gazdasági helyzet, pénzügyek
- Cselekvések a #maradjotthon idején
- Home office
- A világjárvány kihívásai mindennapi életünkben
- Család és munkamegosztás
- Home schooling
- Értékek
- Személyközi és intézményi bizalom
- A járvánnyal kapcsolatos információk követése
- A koronavírus-fertőzés vélt kockázata
- Egyéb veszélyforrások életünkben
- Testi és lelki egészség, egészségértés
- A járvány utáni világ
- Összegzés

Az alábbiakban e témák mentén mutatjuk be a kutatás főbb eredményeit.

2.3. A válaszadók társadalmi háttere

A válaszadók lakóhelyével kapcsolatban két kérdést is megfogalmaztunk: egyik az állandó lakóhelyre, másik az utóbbi 12 hónapra jellemző lakóhelyre kérdezett rá. **Válaszadóink zöme urbánus környezetben él**: kétharmaduknak állandó városi lakóhelye van, és az utóbbi egy évben jellemzően városi lakóhellyel rendelkezők (valószínűleg városokban tanulók, dolgozók) aránya egy kevéssel még ennél is magasabb.

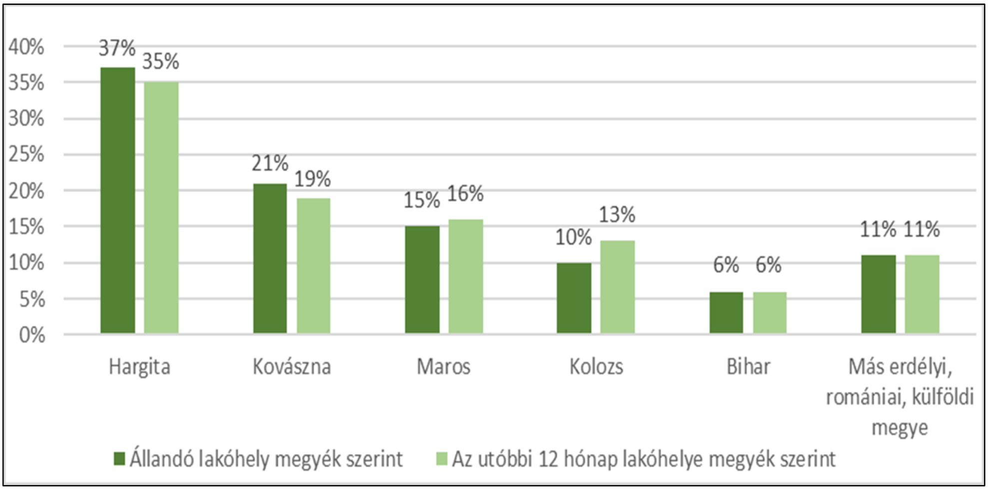

2.1. ábra. *A válaszadók megoszlása az állandó és az utóbbi 12 hónapban jellemző lakóhely településtípusa szerint (%). N=1269*

Az állandó lakóhely szerinti megyei bontásban **a válaszadók több mint fele Hargita (37%) és Kovászna (21%) megyékből került ki.**

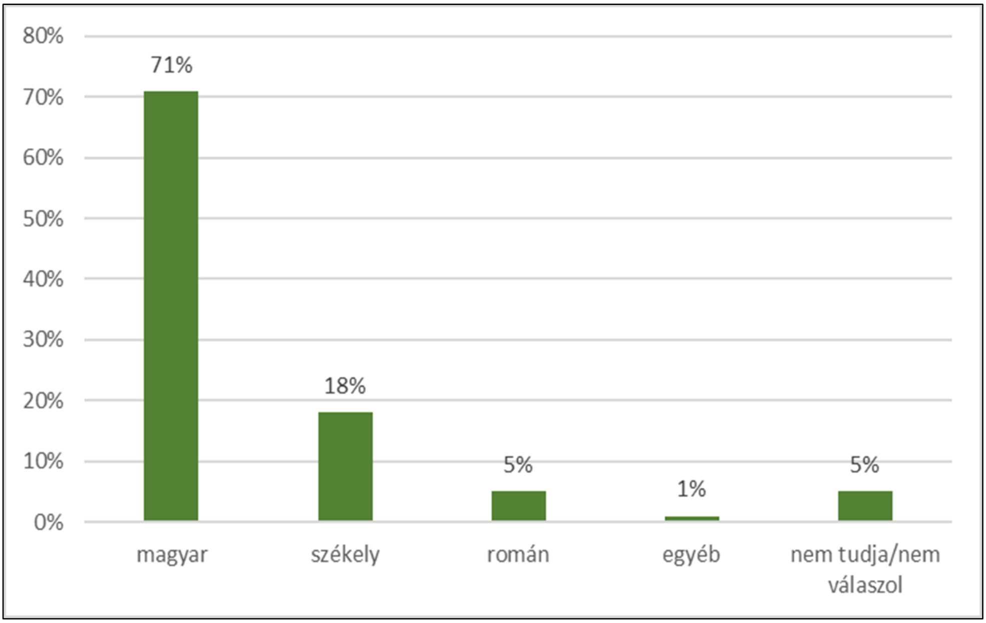
A válaszadók arányát tekintve a következő megye Maros (15%), melyet Kolozs (10%) és Bihar megye (6%) követ. Amennyiben az utóbbi egy évben jellemző lakóhelyhez kapcsolódó megyéket vizsgáljuk, akkor az is látszik, hogy Hargita és Kovászna megye „veszít", míg a Maros és Kolozs megyékhez tartozó településeken élő válaszadók aránya növekszik. Valószínűsíthetjük tehát, hogy elsősorban olyan személyek belső mozgásáról van szó, akik Marosvásárhelyen és Kolozsváron tanulnak/dolgoznak, de állandó lakóhelyük Hargita és Kovászna megye valamelyik települése.

A megyék szerinti eloszlás egyben azt is mutatja, hogy az előző ábrán szemléltetett falu-város megoszlásban a város megnevezés leginkább a székelyföldi kis- és közepes méretű városoknak felel meg.

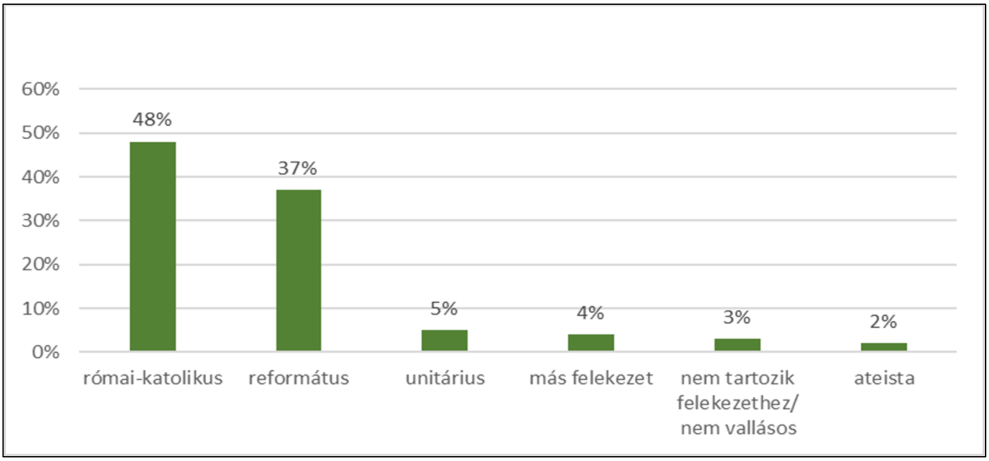

2.2. ábra. *A válaszadók megoszlása az állandó és az utóbbi 12 hónapban jellemző lakóhely szerint (%). N=1269*

A nemzetiségi és a felekezetek szerinti megoszlást az alábbi ábrák mutatják:

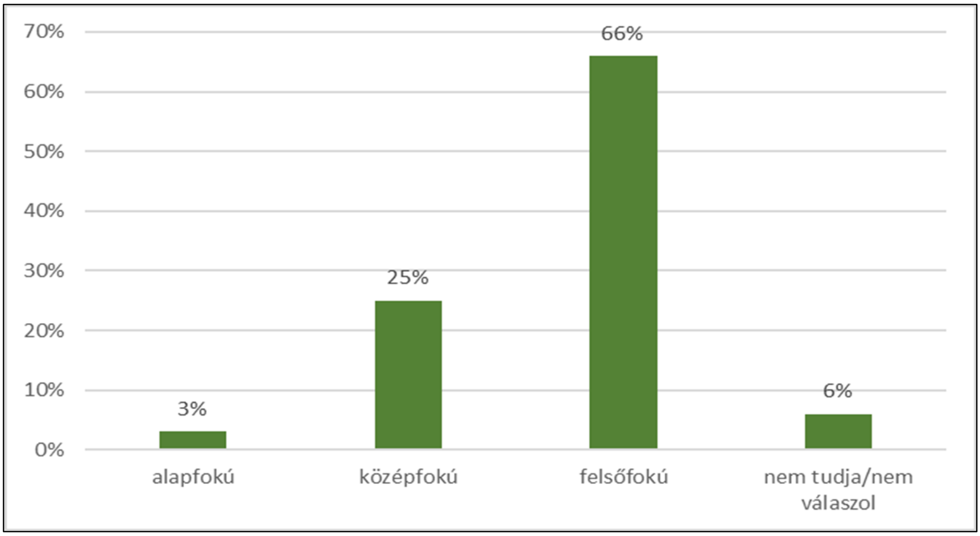

2.3. ábra. *A válaszadók nemzetiségi hovatartozás szerinti megoszlása (%). N=1269.*

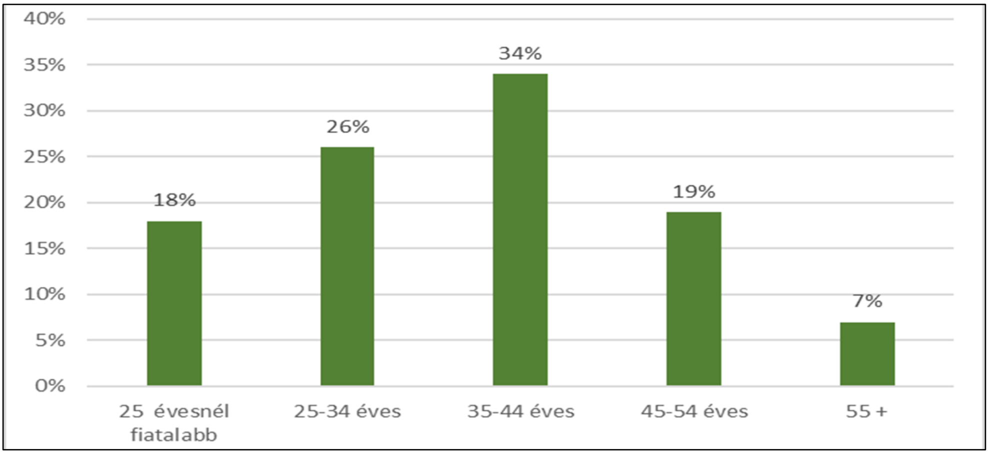
2.4. ábra. *A válaszadók felekezeti hovatartozás szerinti megoszlása (%). N=1269*

Iskolai végzettség szerint **a válaszadók között felülreprezentáltak a felsőfokú végzettek**: ezt a jelenséget az internet-használat általános jellemzőivel, a kutatócsoport kapcsolati hálója szerinti kérdőívterjesztéssel és az önkiválasztás általános jellemzőivel magyarázzuk, ami annyit tesz, hogy a magasabban iskolázottak hajlamosabbak online kérdőívek megválaszolására.

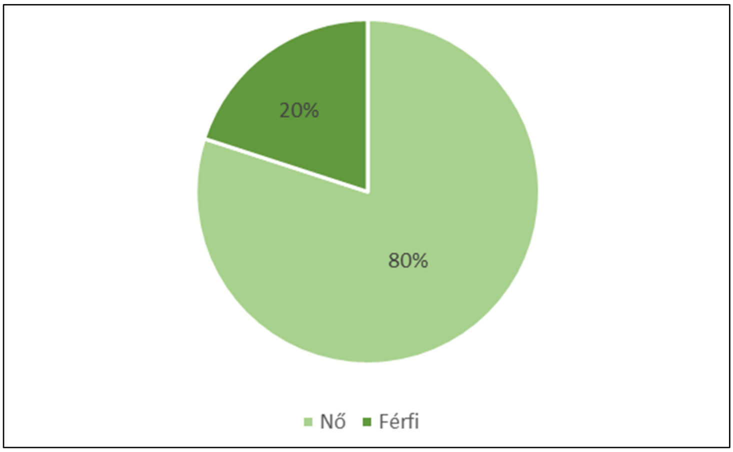
2.5. ábra. *A válaszadók megoszlása az iskolázottság függvényében (%). N=1269*

A válaszadók átlagéletkora 37 év (legalacsonyabb=15, legmagasabb=87 év). Az életkori csoportok szerinti megoszlásból is látszik, hogy több mint felük a 25-44 éves életkori kategóriákból kerül ki. Az 55 évnél idősebb válaszadók aránya nagyon alacsony, ami az internethasználat alacsonyabb arányával hozható kapcsolatba.

2.6. ábra. *A válaszadók korcsoportok szerinti megoszlása (%). N=1269*

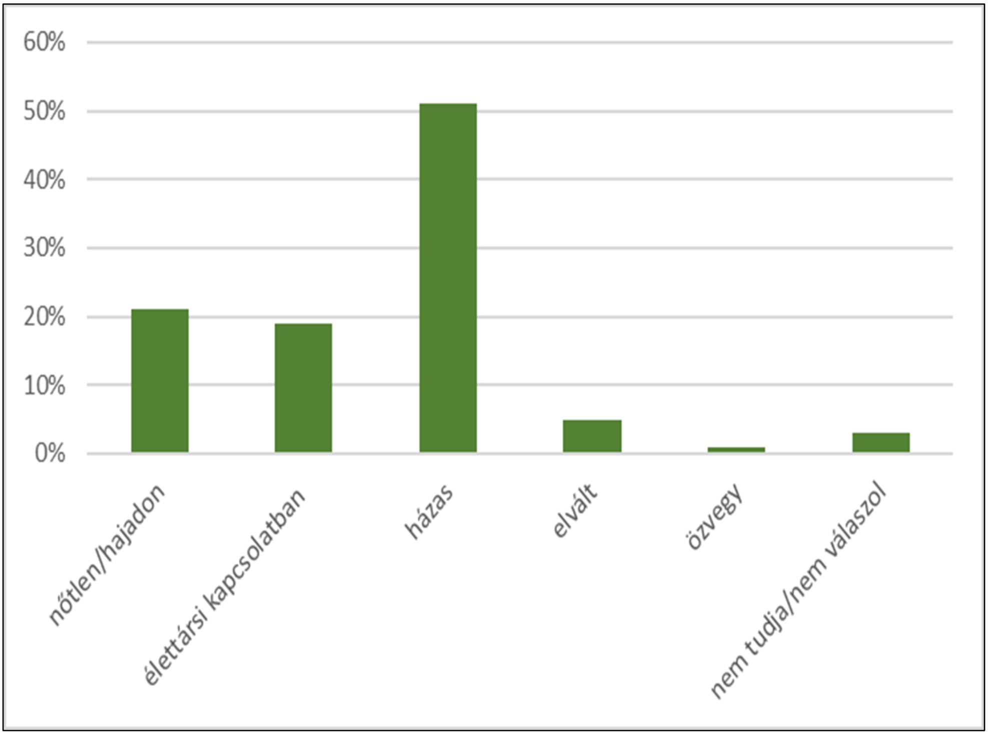
Az életkor szerinti megoszlás a későbbiekben magyarázni fogja azt, **hogy a válaszadók több mint fele párkapcsolatban él**, és hasonló azok aránya, akiknek gyermeke van.

2.7. ábra. *A válaszadók nemek szerinti megoszlása (%). N=1269*

A kérdőívre zömében nők válaszoltak, ami a már korábban említett „önkiválasztás" sajátosságaival hozható kapcsolatba.

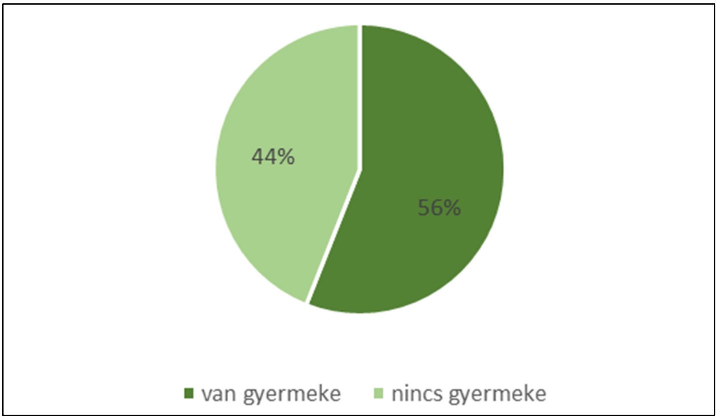
A válaszadók fele házastársi kapcsolatban él, őket csaknem egyenlő arányban követik az egyedülállók (21%) és az élettársi kapcsolatban (19%) élők. Az elváltak és özvegyek aránya jóval alacsonyabb.

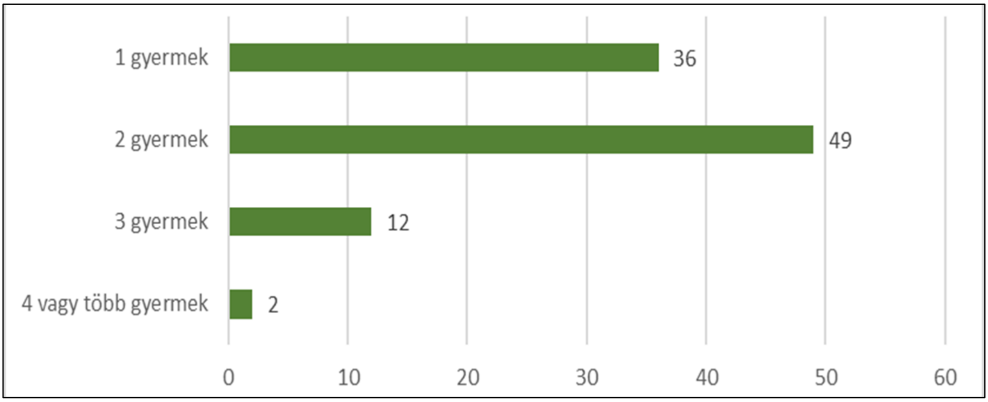
2.8. ábra. *A válaszadók családi állapota (%). N=1269*

Enyhe többségben (56%) vannak azok a válaszadók, akik gyermeket nevelnek. A gyermekek számát tekintve több mint felük egy (36%), illetve két gyermeket (49%) nevel(t), a válaszadók 12%-ának három gyermeke van. Négy vagy négynél több gyermek jelenléte a családban az esetek 2%-ára volt jellemző.

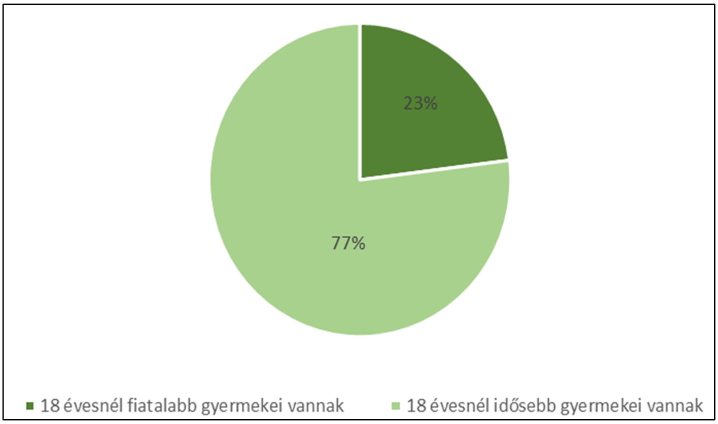
A szülők kétharmada 18 évesnél fiatalabb gyermeket nevel, aki tehát iskoláskorú, és a válaszadóval egy háztartásban él.

2.9. ábra. *A válaszadók családszerkezete (%). N=1269*

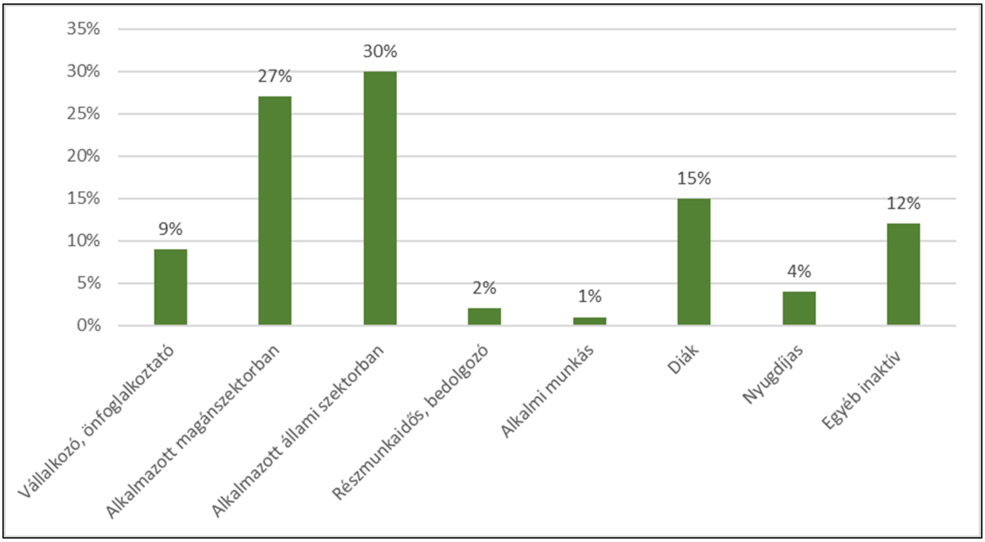

2.10. ábra. *A gyermeket nevelő válaszadók gyermekszáma (%). N=1269*

2.11. ábra. *A gyermeket nevelő válaszadók gyermekeinek életkora (%). N=552*

A világjárvány romániai megjelenése előtt, 2020 februárjában válaszadóink munkaerőpiaci helyzete az alábbiak szerint oszlott meg:

2.12. ábra. *A válaszadók megoszlása februári munkavégzési státuszuk alapján (%). N=1269*

2.4. Gazdasági helyzet, pénzügyek

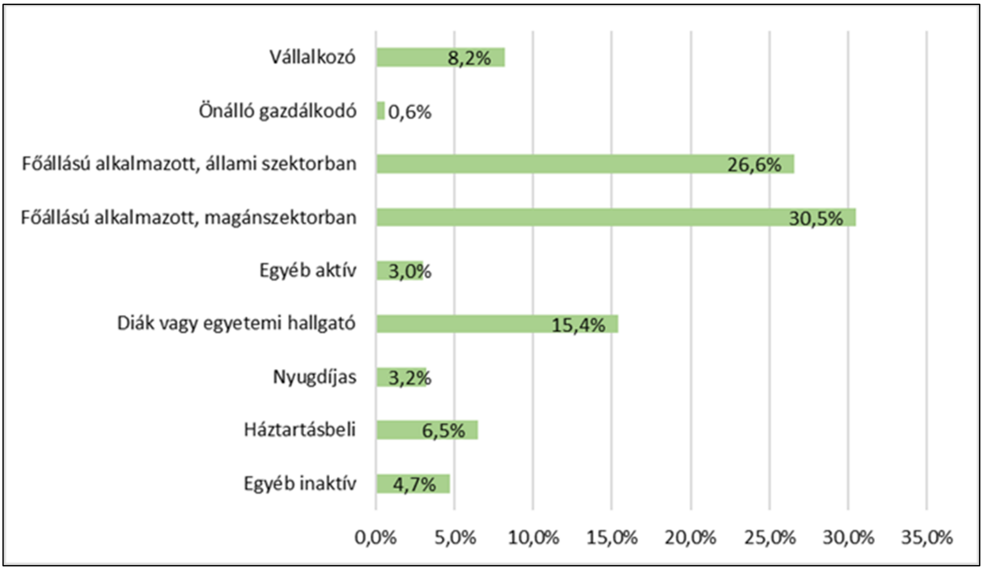
A COVID-19 járvány kitörése óta az egyik leggyakrabban emlegetett téma a munkahelyeket érintő változások, és ennek következtében a lakosság gazdasági helyzetének romlása. Elég, ha azoknak akár az ideiglenes elvesztésére gondolunk. A gazdasági helyzet témakörét több kérdés segítségével vizsgáltuk.

Elsőként a válaszolók februári, tehát a járvány romániai kezdete előtti munkaerőpiaci helyzetére kérdeztünk rá.

Az alábbi ábra tanulsága szerint a válaszadóink közel héttizede (69%) a gazdaságilak aktív kategóriából került ki és közel egyhatoda (15,4%) tanuló, míg a maradék 14,5%-ot a különböző, gazdaságilag inaktív kategóriák képezték. Értelemszerűen a munkavégzés módjára

vonatkozó kérdéseket a továbbiakban csak a gazdaságilag aktív válaszolóknak tettük fel.

Válaszadóink közül többen átugrották azt a kérdést, hogy mekkora volt a februári jövedelmük. A 875 válaszadó esete azt mutatja, hogy **szűk felének (47%) 2000 és 3999 RON közötti jövedelme volt a járványt megelőző hónapban**. További jellemző jövedelmi kategóriák (egyenként 14-14%-os gyakorisággal) az 1000–1999 RON, illetve a 4000–4999 RON közöttiek. Az ezer lej alatti, illetve az 5000 RON feletti jövedelmek kevésbé elterjedtek.

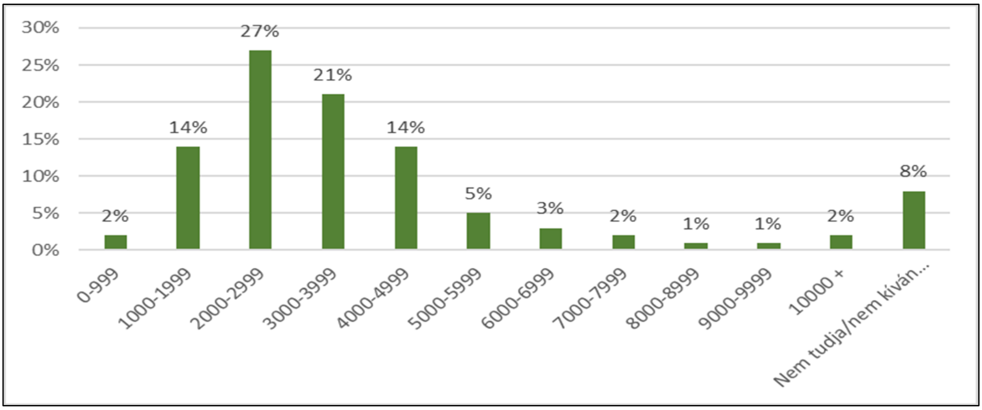

2.13. ábra. *A kérdezettek foglalkozás szerinti megosztása (%), N=1266*

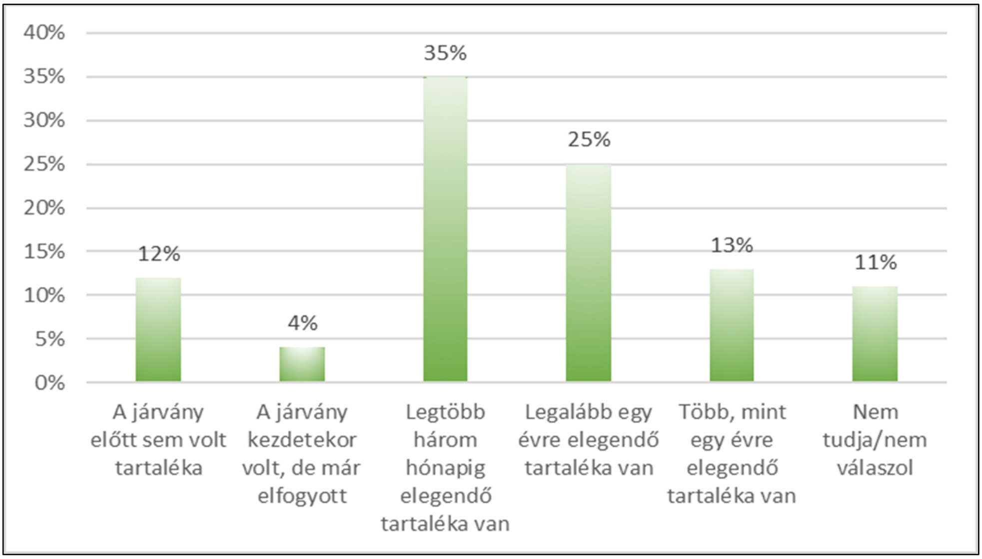
A COVID-19 járvány gazdasági hatásainak mérséklése, a gazdasági jellegű megküzdési módok szempontjából a februári jövedelemnél is fontosabb kérdés, hogy a válaszadó rendelkezik-e anyagi megtakarításokkal. A válaszok azt mutatják, hogy **kétharmaduknak van anyagi tartaléka**, viszont ennek mennyisége a legjellemzőbb esetekben (35%) legfeljebb három hónapra elegendő[2]. Arányaiban kevesebben

[2] Az IRES (https://ires.ro/uploads/articole/ires_romania-in-pandemie_aprilie-2020_comportament-financiar.pdf) által mért adatok szerint a romániaiak felének van anyagi

vannak azok, akiknek egy évre (25%), vagy még hosszabb időszakra elegendő tartaléka van (13%). Ezzel együtt válaszadóink 12%-ának a járvány kezdetekor sem volt tartaléka, és egy kisebb aránynak volt ugyan, de már elfogyott.

2.14. ábra. *A válaszadók megoszlása (%) az egyes jövedelmi kategóriák szerint. N=875*

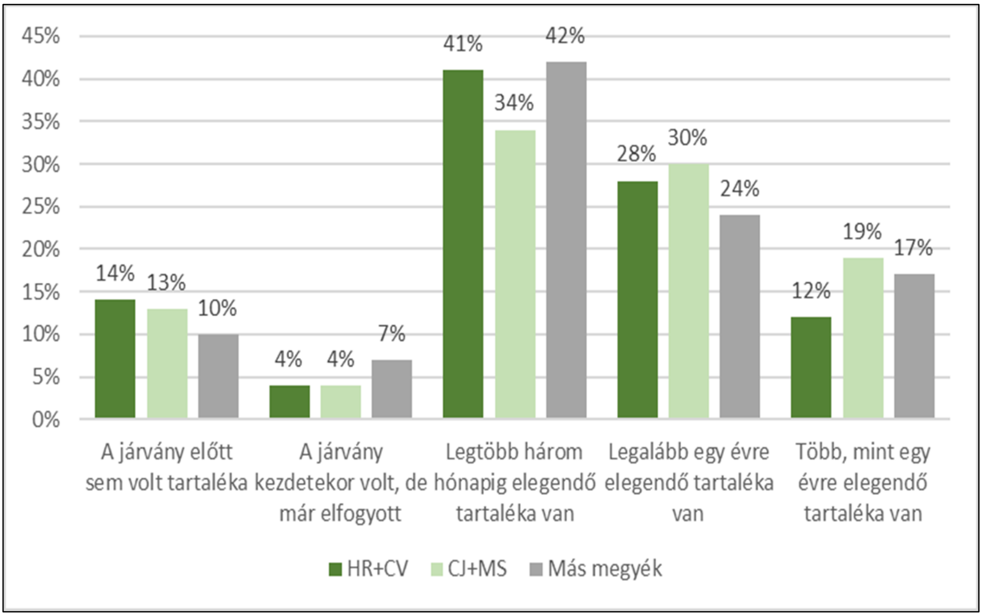
2.15. ábra. *Az anyagi tartalékok megítélése (%). N=1266*

---

tartaléka. A mi helyzetünket árnyalja a nem reprezentatív minta, a magasan képzettek felülreprezentáltsága, és az a tény is, hogy a megtakarítások inkább rövidebb időre elegendő összegekre vonatkoznak.

Talán egyértelműnek tűnik, és az eredményeink is azt igazolják, hogy a jövedelem nagysága és a tartalékok mennyisége szignifikánsan összefügg egymással ($\chi^2 = 161{,}324$, df=44, p<0,00), vagyis minél magasabb jövedelemmel rendelkezett valaki februárban, annál több anyagi tartaléka van.

Az anyagi tartalékok megyék szerinti bontásban azt mutatják, hogy a Kolozs és Maros megyei válaszadóknak hosszabb időre elegendő anyagi tartaléka van, mint a Hargita és Kovászna megyékben élőknek.

2.16. ábra. *Az anyagi tartalékok megítélése megyék szerinti bontásban (%). N=1079*

Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy a válaszadók az iskolázottság, az életkor, a lakóhely típusa és a nemek függvényében hogyan ítélik meg anyagi tartalékjaikat. A megoszlások a négy változó mentén nagyban hasonlítanak. Ennek okát abban kereshetjük, hogy a válaszadók anyagi szempontból egy kiváltságos kategóriát képviselnek, ugyanis kétharmaduk aktív munkavállaló.

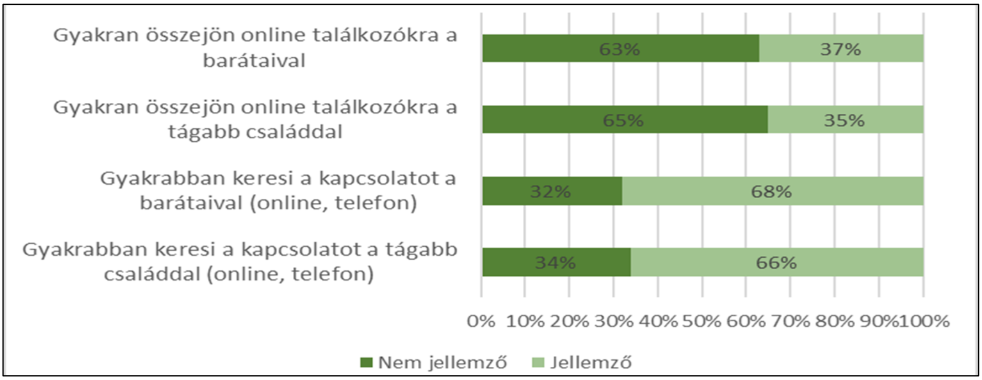
2.1. táblázat. *Az anyagi tartalékok megítélése négy szocio-demográfiai változó szerint (%). N=1266*

	Iskolázottság szintje			Életkori csoport					Lakhely		Nemek	
	Alap	Közép	Felső	>25	25-34	35-44	45-55	55+	Falu	Város	Nő	Férfi
Nem volt tartaléka	24	19	11	12	14	13	15	9	15	13	13	12
Volt, de elfogyott	8	9	3	6	4	5	4	3	5	5	4	4
Csak 3 hónapra elegendő	48	37	40	34	37	44	44	36	39	40	41	36
1 évre elegendő	8	18	32	20	30	27	30	42	24	29	28	30
Több mint 1 évre elegendő	12	17	14	28	15	11	7	10	17	13	14	18

A kérdőívben 16 olyan cselekvést soroltunk fel, amelyekről a válaszadóknak egy 1–4 fokozatú skála (1=egyáltalán nem jellemző… 4=teljes mértékben jellemző) segítségével kellet megjelölniük, mennyire jellemző az rájuk a karantén (#maradjotthon) idején.

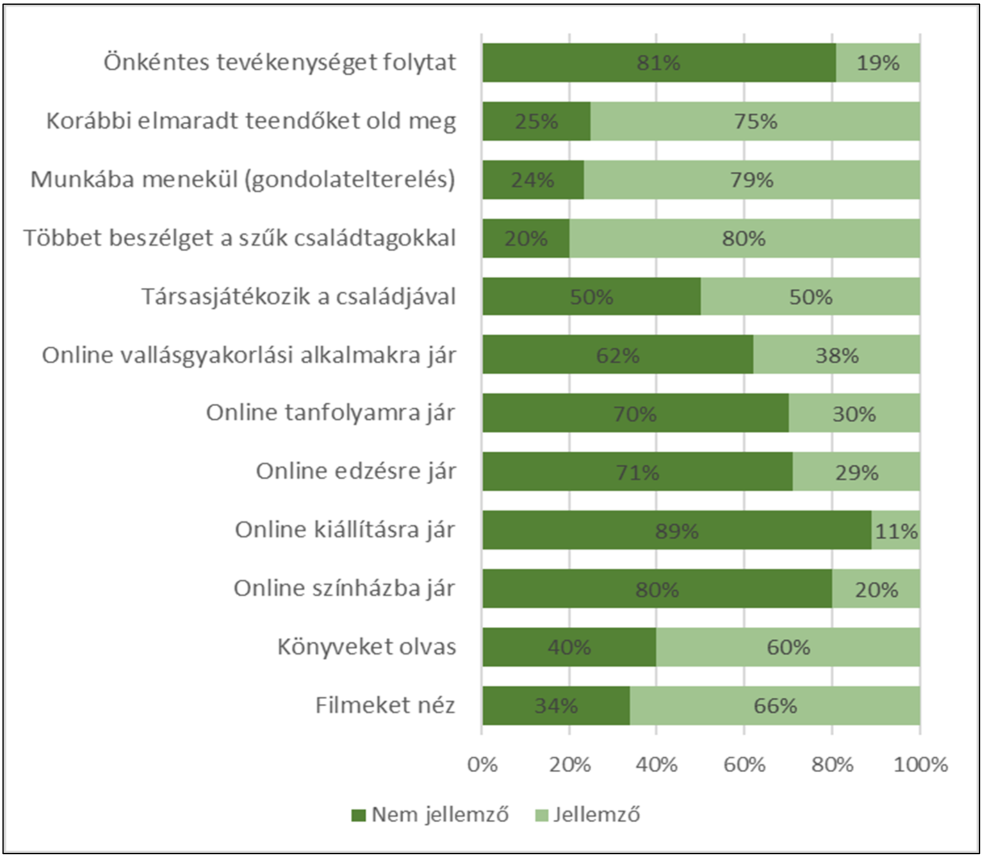
2.5. Cselekvések a #maradjotthon idején

A karantén idején intenzívebbé vált a tágabb családtagokkal és baráti körrel való kapcsolattartás. A telefonos vagy online megkeresések, úgy tűnik, hogy tête-à-tête jellegűek vagy szűkebb körűek voltak, és kevésbé voltak jellemzőek a családi-baráti online összejövetelek.

2.17. ábra. *Kapcsolattartás a tágabb család tagjaival és a barátokkal. N=1260*
Megj: Az egyáltalán nem jellemző és nem jellemző, valamint az inkább jellemző, teljes mértékben jellemző kategóriákat összevontuk.

A #maradjotthon idejét a legtöbben valamilyen munkával próbálták eltölteni: válaszadóink háromnegyedére jellemző, hogy a munkába menekül azzal a céllal, hogy elterelje a gondolatait a járványról, illetve arra használja az otthon töltött időt, hogy utolérje magát elmaradt teendőivel[3]. Ez az idő **a szűkebb családdal (pár és gyermekek) való gyakoribb beszélgetések** időszaka is[4].

2.18. ábra. *Időtöltési formák a #maradjotthon ideje alatt (%). N=1258*

---

[3] Az IRES kutatása a romániaiak esetében azt mutatja, hogy 66%-a nagytakarítást végzett, 43% olyan házimunkákat, amelyekre máskor nem kerül sor, 35% pedig javítási munkálatokat.

[4] Az IRES fenti kutatása 75%-ot mért ebben a tekintetben (https://ires.ro/uploads/articole/ires_rom%C3%82nia-st%C4%82-acas%C4%82_studiu-na%C8%9Aional_partea-a-ii-a_captivi-%C3%8En-familie_26.03.2020.pdf)

Jellemző időtöltési formák az olvasás, a filmnézés, esetleg a társasjátékozás a szűkebb családdal.

Az online vallásgyakorlási alkalmak, edzések, kulturális tevékenységek, mint pl. a színház és a kiállítás kevésbé népszerűek, akárcsak a járvánnyal kapcsolatos önkéntes tevékenységekben való részvétel[5].

A kérdőívben felsorolt 12 időtöltési formát megpróbáltuk csoportosítani: a 12 változó belső struktúrájának elemzése[6] során négy faktor jött létre, amely a teljes variancia 52%-át magyarázza. A dimenziócsökkentő eljárásból látható, hogy a válaszokból jellemző cselekvéstípusok körvonalazhatók.

2.2. táblázat. *Időtöltési formák a #maradjotthon ideje alatt. Faktorelemzés. N=1258*

	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor
Filmeket néz		.718		
Könyveket olvas		.554		
Online színházba jár	.768			
Online kiállításra jár	.787			
Online edzésre jár		.490		
Online tanfolyam		.515		
Online vallásgyakorlás				.438
Társasjátékozik				.738
Többet beszélget a szűk családtagokkal				.720
Munkába menekül (gondolatelterelés)			.764	
Korábbi, elmaradt teendőket old meg			.686	
Önkéntes tevékenység	.430		.410	

[5] Az IRES kutatása a járvánnyal kapcsolatos önkéntesi hajlandóságot vizsgálta: a romániaik 68%-a venne részt ilyen tevékenységekben (https://ires.ro/uploads/articole/ires_rom%C3%82nia-st%C4%82-acas%C4%82_studiu-na%C8%9Aional_partea-i_25.03.2020.pdf)

[6] Faktorelemzés (KMO=0.717, χ^2=1689, df.=66, p<0.000)

A faktorok eléggé „tiszta" típusokat mutatnak: az 1. faktor a magas kultúrát preferálók, a 2. faktor a könnyebb szórakozás és képzés dimenzióját adja, a 3. faktor a munkavégzésé, a 4. pedig a hagyományosabb, illetve a társas interakciókat tömörítő tevékenységeknek felel meg.

Jelen elemzés kereteit túlnőné e faktoroknak a komplexebb elemzése, így az alábbiakban csak egyszerű gyakoriságokat közlünk: nemek, életkori és gyermekek jelenlétének, valamint régiók és iskolai végzettség függvényében mutatjuk a járvány alatti időtöltési formákat (%).

A társadalmi háttérváltozók szerint bontott eredmények jelzik, hogy a fenti ábrán (2.18 ábra) közölt trendek nagy többsége megmarad, ugyanakkor észrevehetünk eltéréseket is az egyes tevékenységek esetében.

Nemek szerint néhány fontos különbséget látunk[7]: **a nők körében jellemzőbbek a kulturális tevékenységek, az online vallásgyakorlások és az edzések**. Ugyanez mondható el a társasjátékozással és önkéntességgel kapcsolatosan is. A nőkre jellemzőbb az is, hogy korábbi, elmaradt teendőket oldanak meg. **Esetükben jellemzőbbek a családdal való intenzívebb beszélgetések is.**

Életkori kategóriák szerint azt látjuk, hogy a legfiatalabbak esetében a filmnézés képezi a #maradjotthon legjellemzőbb tevékenységét, és csak ezután következnek a munkával, társas interakciókkal kapcsolatos tevékenységek. **Mindez az életkori jellemzők ismeretében nem meglepő**, ugyanakkor a fiatalok körében találjuk az online tanfolyamra járás legmagasabb arányát is. (Elképzelhető, hogy ezt a kérdést összemosták az online oktatással.) Esetükben a legmagasabb azok aránya is, akik online edzésekre „járnak". A 35-44 évesek körében (a családi állapotuk és a gyermekek jelenléte miatt is) más korosztályokhoz képest jellemzőbb a társasjátékozás. Az online színház, online vallásgyakorlás és a családtagokkal való interakciók megsokasodása a 45-55 éves korosztályra jellemzőbb.

[7] Fontos megjegyezni, hogy ez a helyzet a női válaszadók felülreprezentáltságával is magyarázható. Az itt közölt eredmények nincsenek súlyozva.

2.3. táblázat. *Jellemző időtöltési formák a nem (N=1267), az életkor (N=1259) és a családszerkezet (N=1267) függvényében (%)*

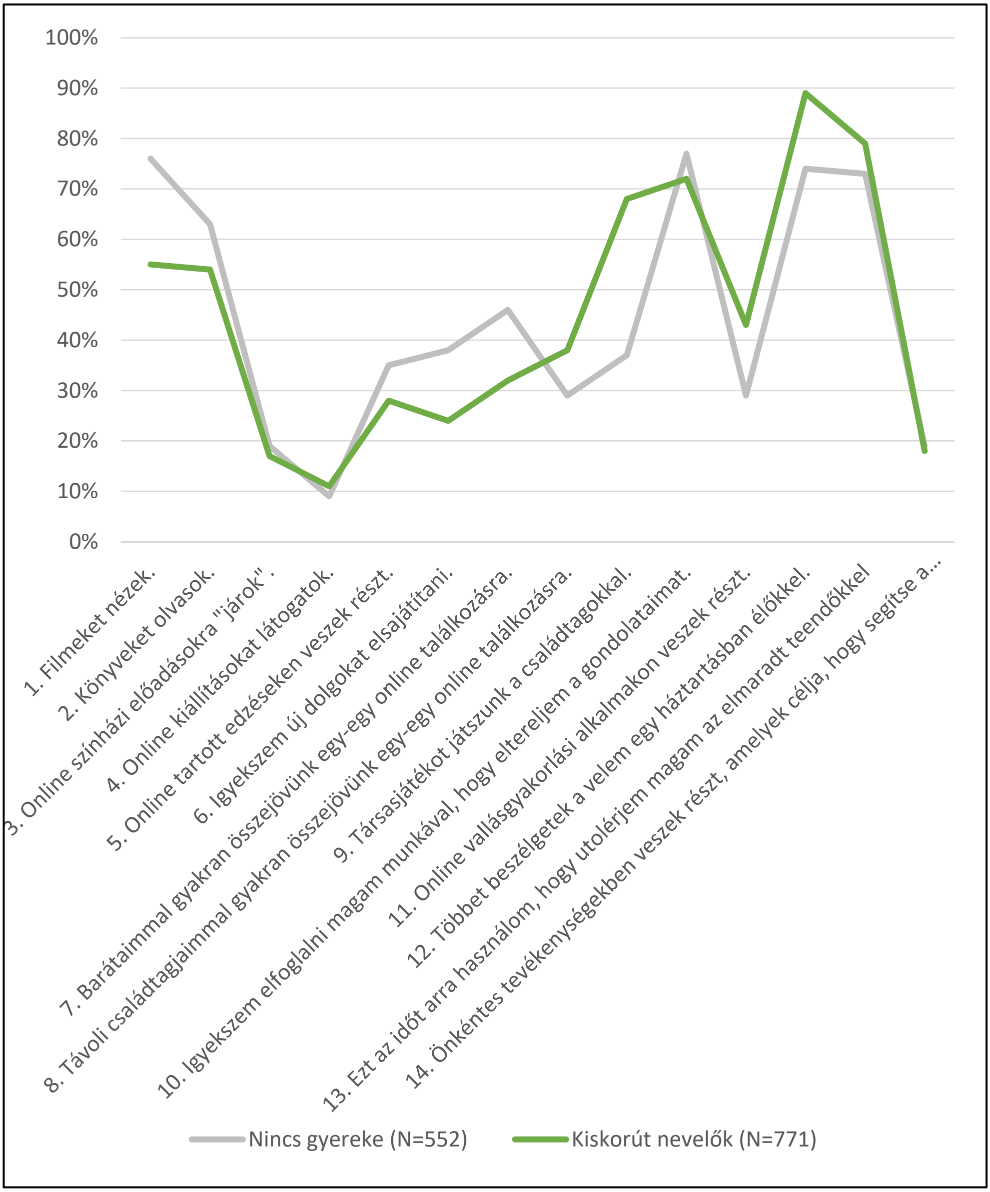
	Nem		Életkori csoportok					Családszerkezet	
	Nő	Férfi	<25	25-34	35-44	45-55	55+	Van gyermeke	Nincs gyermeke
Filmeket néz	66	65	**83**	62	60	63	72	58	**76**
Könyveket olvas	**63**	42	60	55	56	**67**	**68**	57	**63**
Online színházba jár	**22**	9	18	15	18	**31**	24	20	19
Online kiállításra jár	**12**	5	7	7	**20**	**20**	**22**	12	9
Online edzésre jár	**33**	14	**42**	33	27	19	13	25	**35**
Online tanfolyam	31	30	**43**	30	26	29	25	24	**38**
Online vallásgyakorlás	**40**	27	32	32	38	**52**	48	**46**	29
Társasjátékozik	**52**	39	47	45	**60**	44	28	**60**	37
Többet beszélget a szűk családtagokkal	**82**	74	80	76	84	**87**	70	**86**	74
Munkába menekül (gondolatelterelés)	76	71	73	73	75	**82**	**82**	75	77
Korábbi, elmaradt teendőket old meg	**76**	68	74	73	**78**	**77**	65	76	73
Önkéntes tevékenység	20	17	13	15	21	**29**	18	20	18

Megjegyzés: csak a jellemző és teljes mértékben jellemző válaszok gyakoriságát közöljük, összevonva.

Amennyiben a válaszadóknak van gyermeke, értelemszerűen kevesebb ideje marad egy sor egyéni kikapcsolódásra (pl. edzés, tanfolyam, olvasás, filmnézés). A gyermeket nevelők viszont többet társasjátékoznak és intenzívebb családon belüli interakciókról számolnak be.

Azok, akik 18 évnél fiatalabb gyermekekről gondoskodnak, nem meglepő módon kevesebb szabadidő felett rendelkeznek a bezártság ellenére is. Míg a gyermektelenek háromnegyedére jellemző a filmnézés és közel kétharmadára a szépirodalom vagy szórakoztató irodalom olvasása, addig a szülőknél mindkét tevékenység esetében ötven százaléknál alig több. Ugyanígy, a gyermektelenek gyakrabban szerveznek online találkozókat barátokkal is, közel felük számol be ilyen tevékenységről (46%), míg a 18 év alatti gyermeket nevelő szülők esetében ez az arány alig egyharmadnyi (32%). Bár nem ilyen nagy a

különbség, de a szülők kisebb arányban (25%) vesznek részt online edzéseken, mint a gyermektelenek (35%). És bár minden negyedik szülő is igyekszik valami újat tanulni ebben az időszakban (24%), a gyermektelenekre ez nagyobb arányban, ötből kettőre jellemző (38%).

2.19. ábra. *Szabadidőtöltés a vírus idején a családszerkezet szerint (%). N=552*
Megjegyzés: csak a jellemző és teljes mértékben jellemző válaszok gyakoriságát közöljük, összevonva.

Ám tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy a gyermeket nevelők mindennemű tevékenységből kevésbé veszik ki a részüket. Ők jobban odafigyelnek a távoli rokonokkal való kapcsolattartásra (38% vs 29%), másfélszer akkora arányban vesznek részt online vallásgyakorlási alkalmakon (46% vs 29%), és többet beszélgetnek a közvetlen családtagjaikkal (86%), mint a gyermektelenek (74%). A családi társasjátékozás esetében pedig már szemmel is láthatóan jelentős az eltérés: szinte kétszer annyian társasoznak családtagjaikkal a szülők, mint a gyermektelenek.

A megyék szerint bontás **a Kolozs és a Maros megyeiek esetében mutatja a kulturális tevékenységek erősebb intenzitását**, míg az online vallásgyakorlás a más megyékben élőket jellemzi inkább.

2.4. táblázat. *Jellemző időtöltési formák megyék és iskolai végzettség szerint (%). N=1267*

	Megyék			**Iskolai végzettség**		
	HR+CV	CJ+MS	MÁS	Alap	Közép	Felső
Filmeket néz	64	**71**	65	60	**77**	63
Könyveket olvas	57	**65**	59	37	50	**63**
Online színházba jár	17	**24**	20	17	16	**22**
Online kiállításra jár	10	**13**	**14**	9	9	**12**
Online edzésre jár	31	30	28	23	27	**30**
Online tanfolyam	31	29	**35**	23	**34**	30
Online vallásgyakorlás	38	35	**50**	26	37	**39**
Társasjátékozik	51	48	46	31	**49**	**49**
Többet beszélget a szűk családtagokkal	81	77	83	74	**80**	**80**
Munkába menekül (gondolatelterelés)	75	76	**81**	74	76	75
Korábbi, elmaradt teendőket old meg	74	75	79	**59**	73	76
Önkéntes tevékenység	20	17	19	9	**20**	**20**

Iskolai végzettség szerint azt látjuk, hogy legjellemzőbb tevékenységként megmarad a családtagokkal eltöltött minőségi idő és a munkával kapcsolatos teendők. Utóbbi esetben viszont az is látható, hogy **az alapfokú végzettségűekre a legkevésbé jellemző a korábbi, elmaradt teendők megoldása**. A filmnézés inkább a középfokú végzettségűek körében gyakoribb, viszont **az online színházba, kiállításokra, edzésekre, vallásgyakorlási alkalmakra „járás" a felsőfokú végzettségűeket jellemzi leginkább**. Ugyanez a helyzet a társasjátékozással és az önkénteskedéssel is.

2.6. Home office

Válaszadóink közül nagyon sokan már március 12-étől otthonról dolgoznak, de többeknek továbbra is teljes vagy részmunkaidőben be kell járniuk munkahelyükre. Megkérdezettjeink több mint fele teljes mértékben (44%) vagy részben (további 15%) otthonról tud dolgozni, és csupán minden negyedik gazdaságilag aktív személy jár továbbra is a munkahelyére, többségük azért, mert a munkaköre ezt megköveteli.

2.5. táblázat. *A munkavégzés helye a gazdaságilag aktív válaszadók körében (%). N= 875*

Munkavégzés helye	Arány
Otthonról dolgozom.	44,2%
Részben otthonról dolgozom, de néha be kell bejárnom a munkahelyemre.	14,6%
Nem dolgozom otthonról, bejárok a munkahelyemre, mert olyan a munkaköröm.	20,6%
Nem dolgozom otthonról, bejárok a munkahelyemre, pedig (részben) megoldható lenne az otthoni munka.	3,3%
A járvány miatt elveszítettem (még ha ideiglenesen is) az állásom.	13,0%
A járvány ideje alatt otthon maradok a kiskorú gyermek(ek) mellett.	4,2%

Nem jelentéktelen azok aránya sem, akik – még ha ideiglenesen is – elveszítették a munkájukat a járvány következtében hozott intézkedések

miatt (13%). Minden tizedik válaszadó arról számol be (11%), hogy házastársa/élettársa vesztette el a munkahelyét legalább egy időre.

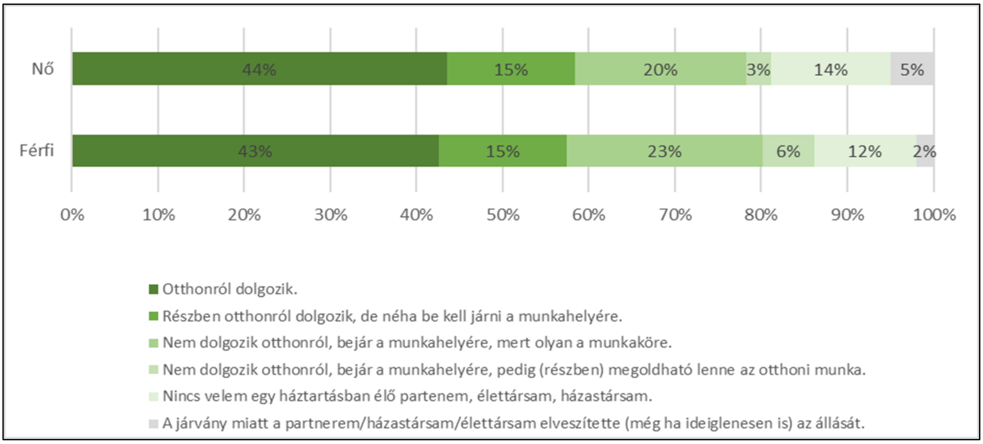
2.6. táblázat. *A gazdaságilag aktív válaszadók házas- vagy élettársának munkavégzési helye (%). N=876*

Munkavégzés helye	Arány
Otthonról dolgozik.	25,3%
Részben otthonról dolgozik, de néha be kell járni a munkahelyére.	11,9%
Nem dolgozik otthonról, bejár a munkahelyére, mert olyan a munkaköre.	27,9%
Nem dolgozik otthonról, bejár a munkahelyére, pedig (részben) megoldható lenne az otthoni munka.	1,8%
Nincs velem egy háztartásban élő partenem, élettársam, házastársam.	18,7%
A járvány miatt a partnerem/házastársam/élettársam elveszítette (még ha ideiglenesen is) az állását.	10,5%
A járvány ideje alatt a partnerem/házastársam/élettársam otthon marad a kiskorú gyermek(ek) mellett.	3,9%

A fenti táblázat tanúsága szerint az alkalmazottak több mint negyedének (28%) a párja nem dolgozik otthonról, ellenben majdnem azonos arányban vannak azok, akiknek házastársa/élettársa otthonról végez kereső munkát (25%).

A férfiakat és a nőket tekintve apró eltéréseket tapasztaltunk az home office kapcsán. A két nem hasonló arányban dolgozik otthonról vagy részben otthonról, viszont a férfiak körében valamivel magasabb azok aránya, akik bejárnak munkahelyükre (29%). A járvány ideje alatt kiskorúakat felügyelők esetében éppen fordított a kép: itt a nők körében két és félszer annyian maradtak otthon a gyermekükkel és igényelték az állami támogatást.

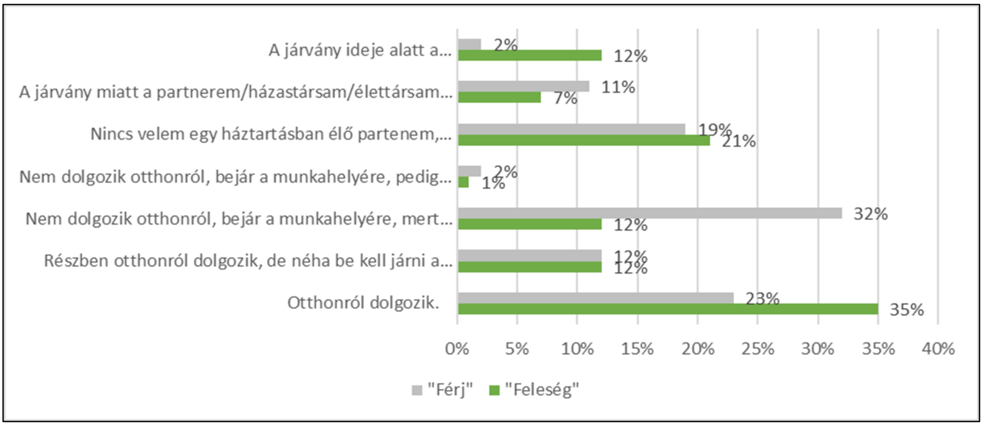
A nők körében ugyanakkor – igaz, kevéssel, de – magasabb azok aránya, akik elvesztették a munkahelyüket, még ha ideiglenesen is. Míg a férfiak 12%-a, addig a nők 14%-a számolt be munkahelye elvesztéséről.

2.20. ábra. *Az otthoni munkavégzés lehetősége nemi bontásban (%). N=847*

A nők vállalják a járvány ideje alatt a gyermekekről való gondoskodást – ez derül ki abból is, hogy míg a férfiak/apák 2%-a marad otthon a járvány ideje alatt a 12 év alatti gyermekét (gyermekeit) felügyelni, addig a férfiak bevallása szerint a feleségek 12%-a teszi ugyanezt.

Bár a nők és a férfiak hasonló arányban dolgoznak otthonról, a házastársak esetében valamivel árnyaltabb a kép: úgy tűnik, a feleségekre inkább jellemző a home office munkavégzés (35%), mint a férjekre (23%). Továbbá, míg a férjek 12%-a számol be arról, hogy a feleségének be kell járnia munkahelyére, mert a munkaköre ezt kívánja, addig a nők két és félszer többen állítják: férjük nem tud otthonról dolgozni.

2.21. ábra. *A házastárs/élettárs munkavégzése nemi bontásban (%). N=848*

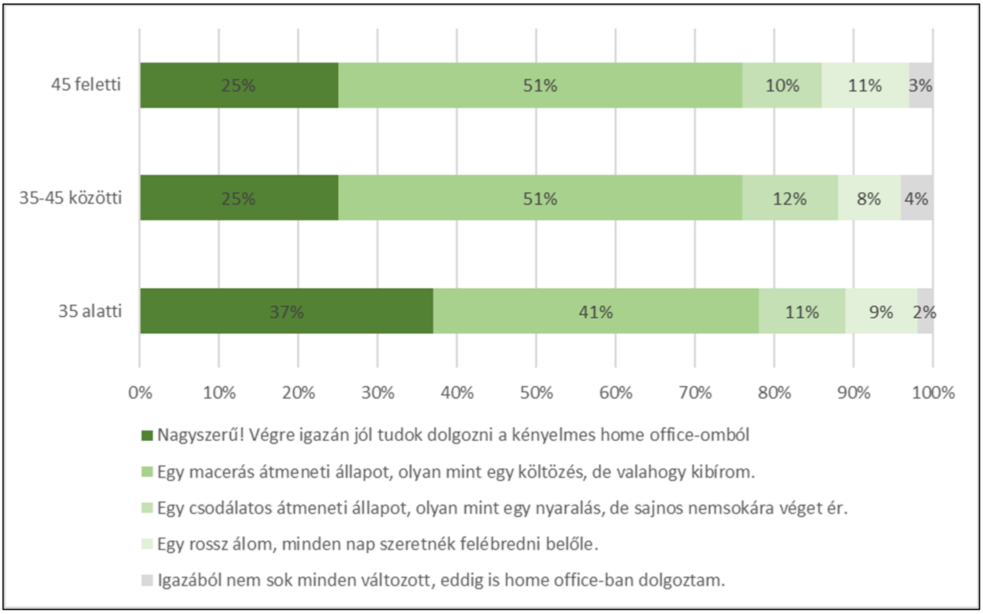
Nos, ha már sokan otthonról dolgoznak, hetek óta, milyen is ez a home office életérzés? Hogyan ítélik meg ezt a változást, mit hozott számunkra a számítógép, okostelefon és internet segítségével, a fotelből végezhető munka? A válaszadók jó része pozitívan éli meg, örül ennek a nyaraláshoz is hasonlítható helyzetnek (11%), illetve élvezi az otthon kényelmét, a munkahelytől és munkaközösségtől való távolmaradást (28%). A relatív többség viszont negatív élményként számol be róla: minden tizedik távmunkában dolgozó személy számára rémálomhoz hasonlít, melynek a végét nagyon várja. Mondhatni minden második otthonról dolgozót (48%) az átmenetiség tudata élteti: ideiglenes állapotként próbálja kezelni, amely együtt jár a napi szokásos rutinok újratanulásával, de éppen azért képesek kezelni ezt a helyzetet, mert csak egy átmeneti állapotként élik meg.

2.7. táblázat. *A részben vagy teljes mértékben otthoni munkára kényszerült válaszadók megítélése saját helyzetükről (%). N= 553.*

A "Home office" megélésének a módja	Arány
Igazából nem sok minden változott, eddig is home office-ban dolgoztam.	3,1%
Egy rossz álom, minden nap szeretnék felébredni belőle.	9,2%
Egy macerás átmeneti állapot, olyan, mint egy költözés, de valahogy kibírom.	48,3%
Egy csodálatos átmeneti állapot, olyan, mint egy nyaralás, de sajnos nemsokára véget ér.	11,2%
Nagyszerű! Végre igazán jól tudok dolgozni a kényelmes home office-omból	28,2%

A Z generáció sajátos jellemzőit, és főleg az Y és főleg az X generációkhoz képest a digitális és online terek otthonosabb használatát ismerve, felmerül a kérdés: vajon a nagyon fiatalok másképp, pozitívabban, könnyebben élik-e meg ezt az otthonról való munkavégzést – amelyhez elengedhetetlen az online és digitális platformok használata –, mint a pár évvel, évtizeddel előttük járók? Az adatok arra mutatnak rá, hogy statisztikai együttjárás nem tapasztalható, tehát nem lehet azt mondani, hogy az életkor befolyásolná a home office

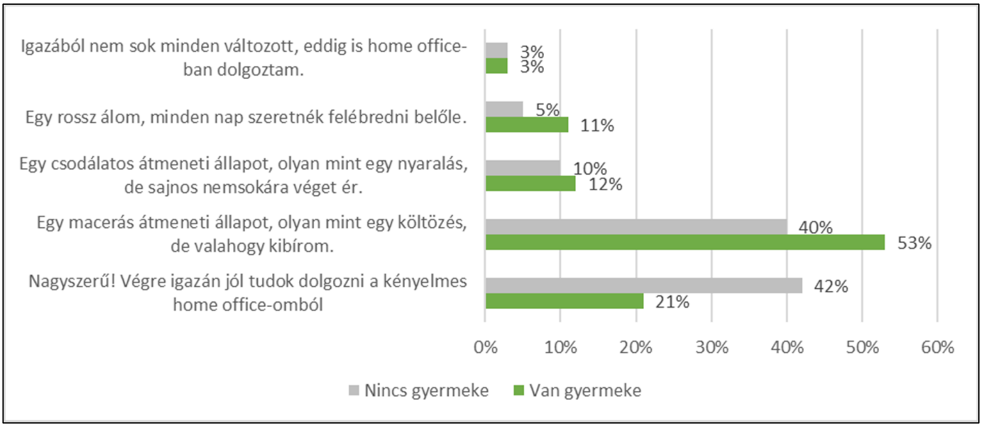
megélésének módját. Viszont kisebb eltéréseket tapasztalunk abban a tekintetben, hogy a különböző életkori csoportok mennyire pozitívan vagy éppen negatívan élik meg helyzetüket. Úgy tűnik, a 35 évnél fiatalabbak közül többen tartják nagyszerűnek a távmunkát, és örömmel dolgoznak az otthon kényelméből, és kisebb azok aránya, akik ezt az új helyzetet kellemetlennek ítélik meg. A többi korosztály esetében nem tapasztalunk jelentős különbséget, talán csak annyit, hogy valamivel magasabb azok aránya a 45 évnél idősebbek körében, akik rossz álomnak tartják az otthonról való munkavégzést. Nagyon enyhén érezhető az, hogy minél idősebb valaki, annál nehezebben alkalmazkodik, kényelmetlennek tartja a home office időszakát. A legfiatalabbak – úgy tűnik – optimistábban vetették bele magukat ebbe a helyzetbe.

2.22. ábra. *A home office megítélése életkori csoportok szerinti bontásban (%). N=520*

Érdekes, hogy semmilyen eltérést nem tapasztaltunk a férfiak és a nők között, de még az életkor esetében sem derül ki jelentős különbség. **Ugyanakkor nyilvánvalóvá vált, hogy a szülők kisebb mértékben élik**

meg pozitívan, netán nyaralásként ezt az időszakot, sokkal inkább egy nehéz, kihívásokkal tarkított időként érzékelik, mint gyermektelen válaszadóink. Míg a gyermektelenek 42%-a érzi úgy, hogy igazán nagyszerű az otthonról végzett munka, addig a szülők körében ez az arány csak 21%-ot ér el. A gyermekszám viszont nem „rontott" tovább a benyomásokon. Tehát azt mondhatjuk, hogy akár egy, akár három vagy több gyermeke van egy most otthonról dolgozó szülőnek, kevésbé éli meg felszabadító érzésnek az otthoni irodát, mint akik ezzel egyidőben nem nevelnek gyermeket.

2.23. ábra. *A home office megítélése a családszerkezet szerint (%). N=536*

2.7. A világjárvány kihívásai a mindennapi életünkben

Az COVID-19 járvány által okozott változásokat nemcsak a gazdaságilag aktívaknak, hanem minden megkérdezettnek feltettük. Célunk annak megtudakolása volt, hogy a válaszadóink miben látják a jelenlegi helyzet legnagyobb kihívását. Ezt egy nyílt kérdés formájában tettük, hogy válaszadóink saját szavaikkal, mindennemű kutatói sugalmazás nélkül fogalmazhassák meg az általuk érzékelt legnagyobb kihívásokat.

2.8. táblázat. *A kijárási tilalom alatt érzékelt nehézségek (%). N=1160*

Megnevezett nehézség	Arány
Családtagokkal és/vagy barátokkal való kapcsolat hiánya	29,1%
Szabad mozgás korlátozása és/vagy bezártság	22,3%
Mozgás/sport/friss levegő hiánya	13,5%
Bizonytalanság	7,8%
Gyermekekkel való probléma	6,3%
Hatóságoktól/bírságoktól való félelem	4,0%
Félelem/idegesség/stressz	1,8%
Monotónia	1,8%
Az otthoni munka/tanulás kihívásai	1,7%
Bevásárlás és/vagy ügyintézés nehézségei	1,6%
Munkahely elvesztése	1,6%
Személyes tér/idő hiánya	1,5%
Túl sok a feladat	1,2%
Szórakozási lehetőségek hiánya	0,7%
Idősekkel/szülőkkel való probléma	0,6%
Szabályok be nem tartása	0,5%
Égészségügyi problémák	0,4%
Semmi sem esik nehezemre	2,1%
A karantén pozitív	0,9%
Nem változott semmi	0,5%

Az eredmények bemutatása előtt két tényt kívánunk leszögezni. Egyrészt, bár a kérdés úgy szólt, hogy nevezze meg, mi a legelviselhetetlenebb a számára, a válaszadók többsége egy hosszú listát sorolt fel a kellemetlen dolgokról. Úgy tűnik, az emberek többségének szüksége volt/van egy „szelepre", ahol elmondhatta panaszát. Másrészt − és ez a megjegyzés módszertani jellegű −, mivel ezeket a hosszú felsorolásokat majdnem lehetetlen volt egységesen kódolni, tudatosan vállalva a bizonyos szintű információvesztést, azt feltételezzük: a válaszadók azt viselik el a legnehezebben, amit elsőként említenek meg.

Szintén módszertani megjegyzés, hogy a táblázatban szereplő válaszok között esetenként átfedés vagy ok-okozati összefüggés van. Ezeket a kategóriákat mégis külön kódoltunk, mert számunkra fontos információ a válaszadók szubjektivitása, vagyis az, hogy ki mely nehézségére helyezte a hangsúlyt. Pl. nyilvánvaló, hogy valaki azért nem tudja meglátogatni a közeli családtagját, mert kijárási tilalom van, de egyeseknek maga a kijárási tilalom a zavaró, míg másoknak a hozzátartozókkal való fizikai kontaktus hiánya.

Visszatérve az eredmények bemutatására: amint az a fenti táblázatból kiolvasható, válaszadóink majdnem háromtizede szerint (29%) a legnagyobb nehézséget az úgynevezett társadalmi távolságtatás, illetve annak a következményei jelentik. Ebbe a gyűjtő kategóriába soroltuk mindazon válaszokat, amelyek elsősorban azt nevezték meg nehézségként, hogy nem találkozhatnak a rokonaikkal, barátaikkal vagy párjukkal a kijárási tilalom alatt. A második leggyakrabban említett válaszkategóriát a bezártság és a szabad mozgás korlátozásának a negatív megélése képezi − a válaszadóink több mint egyötöde (22,3%) tartozik ebbe a kategóriába. E csoportot kibontva, jellemzően három típusú hátrányról szóltak: az egyik, hogy nehezen élik meg a tudatot, hogy korlátozva van a szabad mozgásterük, még abban az esetben is, ha valakinek ez a korlátozás gyakorlatilag nem befolyásolta hétköznapi életét. A második leggyakrabban említett válasz e kategórián belül a bezártság érzése, amely nehezen elviselhető a számukra, és végső soron ide soroltuk a „magány", „magányosság" és „egyedüllét" válaszokat is, amennyiben a válaszadó a hangsúlyt nem a hozzátartozók és barátok hiányára helyzete, mint ahogy azt az előző kategória esetében láthattuk. A harmadik leggyakrabban említett kategóriát – a válaszok közel egyhatodát (13,5%) – a sportolás, a kirándulás, a hosszú séta és egyáltalán a mozgás, valamint a friss levegőnek a hiánya teszi ki.

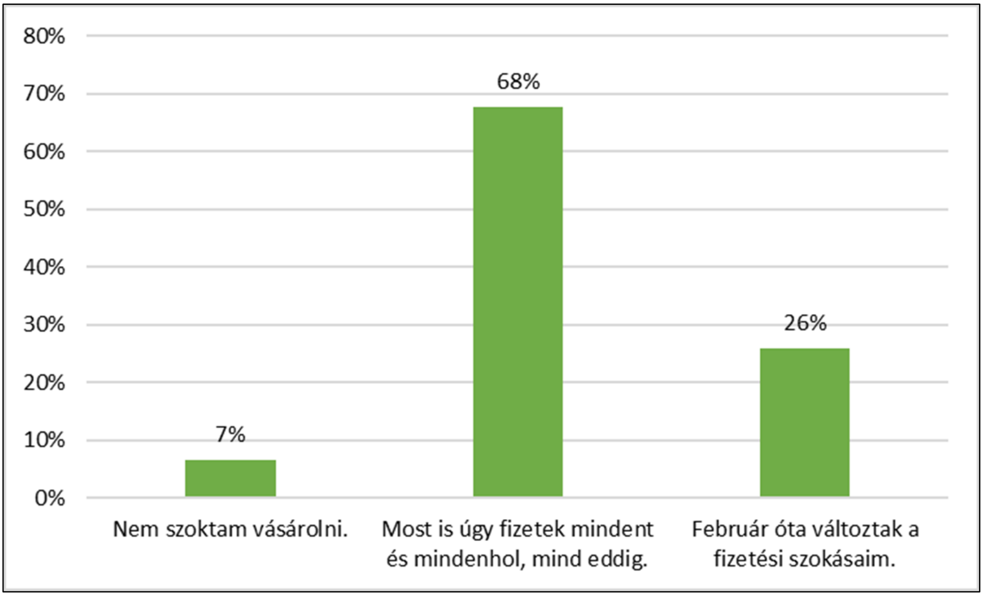
Többben említették a bizonytalanságot (közel 8%), amely majdnem minden esetben a kijárási tilalom/vészhelyzet fenntartására vonatkozott, illetve számos esteben jelentettek gondot a gyermekekhez köthető

problémák (6,3%) Ez utóbbi kategória jellemzően három problémacsoportot foglal magában. A leggyakoribb gond a tömbházban élő családok számára a gyermekek mozgásigényyék a kielégítése, hiszen a kijárási tilalom miatt bezárt parkok és játszóterek hiányában komoly erőfeszítést jelent a gyermekek lekötése, a felgyűlt energia és a mozgásigény levezetése. A második leggyakoribb válasz az otthontanulás kihívásainak a kezelése, és végül többen említették, hogy a gyermeknek nagyon nehezen lehet elmagyarázni a jelenlegi helyzetet, aminek következtében számos konfliktus keletkezik.

Kiemelendő továbbá, hogy a megkérdezettek 4%-a azt a félelmét említette meg, amely a saját felelőségű nyilatkozathoz (deklarációhoz) köthető. Ebbe a kategóriába majdnem mindenki abbéli félelmét hangsúlyozta, hogy hibásan tölti ki a nyilatkozatot, amivel a hatóságok visszaél(het)nek és megbírságol(hat)ják.

A többi kategóriát, bár hasonlóan fontosak és súlyosak, e helyen nem áll módunkban felsorolni. Mindössze azt a tény emeljük ki, hogy a válaszadók egy töredéke (2,1%) számára a kijárási tilalom nem okoz semmilyen fennakadást, illetve elszórtan (0,9%) találkoztunk olyan vélekedéssel is, hogy összességében pozitív hatása van. Ez utóbbi kategóriába jellemzően két válaszcsoport tartozik: az egyik, hogy végre lelassultak a dolgok és megszűnt a napi szintű „rohangálás", illetve a másik, hogy a válaszadó végre megfelelő mennyiségű időt tud tölteni a szeretteivel.

A járvány kitörése következtében megváltozott viselkedési minták között egy gazdasági aspektusra is kíváncsiak voltunk. A COVID-19 járvány kitörése óta több esetben elhangzott a figyelmeztetés, hogy amennyiben lehetséges, vásárláskor kerüljük a készpénz használatát, mert az is egy potenciális fertőzési csatorna lehet. Cserében két alternatívát ajánlottak: az online fizetést (pl. termékekért, számlákért stb.), valamint, ha üzletbe kell menni, akkor a bankkártya használatát. Kutatásunk során többek között arra is kíváncsiak voltunk, hogy a megkérdezettjeinknek változtak-e a fizetési szokásaik, illetve, ha igen, akkor milyen módon.

2.24. ábra. *A COVID-19 járvány kitörése óta változtak a vásárlási szokásai? (%). N=1269*

Az első általános kérdés arra vonatkozott, hogy milyen mértékben befolyásolta az új helyzet kialakulása a vásárlási és fizetési szokásokat. Az eredményekből az derül ki, hogy a válaszadók negyede (26%) változtatott a vásárlási szokásain az elmúlt időszakban. A változás a következőkben nyilvánult meg március óta:

1. majdnem egyötödük (19,6%) gyakrabban fizet kártyával az üzletekben;
2. közel egyhatoduk (14,6%) gyakrabban használja az online fizetést a számlák kifizetéséhez, illetve;
3. több mint egytizedük (11,6%) gyakrabban rendel házhoz úgy, hogy előre kifizeti a terméket.

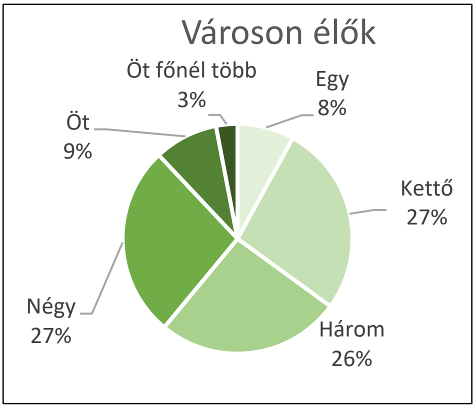
2.8. Család és munkamegosztás

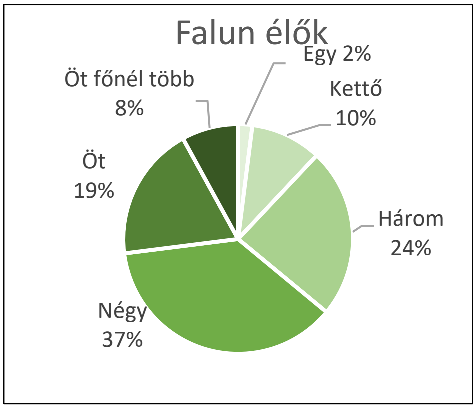
Válaszadóink 94%-a nem egyedül él, ami fontos tényező egy világjárvány idején. A válaszadók demográfiai profilja ismeretében (nagy

arányban városon élő, 30-as és 40-es éveikben járó nők) már nem meglepő, hogy a megrajzolható leggyakoribb háztartástípus a négyfős: minden harmadik személy ilyen háztartásokban él, és csak kevéssel maradnak le a három- és kétfős háztartások. Tehát a legtöbben egy, két, vagy három fővel együtt élnek egy háztartásban. Csupán minden tizedik esetben haladja meg háztartás nagysága a négy főt, azaz tízből egy válaszadónk négy másik személlyel él együtt, és a legkisebb (4%) az ötszemélyesnél nagyobb háztartások aránya.

Amennyiben kor szerint szeretnénk körvonalazni a háztartások összetételét, háromnegyedükben (78%) nem él 65 évnél idősebb személy, illetve azokban a háztartásokban, ahol él 18 évnél fiatalabb személy, még ennél is alacsonyabb (16%) az idősek aránya.

Ha településtípus szerint vizsgáljuk a háztartások összetételét, akkor azt látjuk, hogy összességében a falun élők valamivel nagyobb háztartásokban élnek. Itt ritkább az egy- és a kétszemélyes háztartás, viszont jelentősen gyakoribb a négyfős és annál nagyobb háztartások aránya.

2.25. ábra. *A háztartástagok száma (%). N=1167*

A családon belüli munkamegosztás a korábbi kutatások ismeretében nem hozott meglepő eredményeket: a nők a mosásban, a főzésben, a mosogatásban, a takarításban alig kapnak segítséget. Három nőből kettő mindig kizárólag maga intézi a mosást, a nők közel fele

mindig maga főz, és majdnem ugyanennyien mindig maguk mosogatnak. A férfiak kizárólagos területe leginkább a ház körüli javítások (minden harmadik férfi maga végzi azokat), a bevásárlás (minden negyedik férfi mindig maga vásárol be), de az idősebb családtagok ellátása, gondozása, a számukra történő bevásárlás is minden ötödik férfi állandó és kizárólagos tevékenysége. Kíváncsiak voltunk, hogy e tekintetben az urbánus és rurális közeg hordoz-e eltérést vagy sem. Mint kiderült, a mosogatási, mosási kedvet nem igazán növeli vagy csökkenti a városi élet, viszont a vásárlásból és az idős személyek ellátásából a városon élő férfiak inkább vállalnak kizárólagos részt. A számok arra is rámutatnak, hogy a városon és falun élő nők közt a bevásárlást tekintve van eltérés: a városon élő nők háromszor akkora arányban szoktak kizárólag maguk bevásárolni. A városon élő nők kevésbé kapnak segítséget a háztartáson kívüli személyektől, míg a falun élők nagyobb arányban (például nem mindig a nő főz, mert besegít valaki más, a háztartáson kívüli személy.)

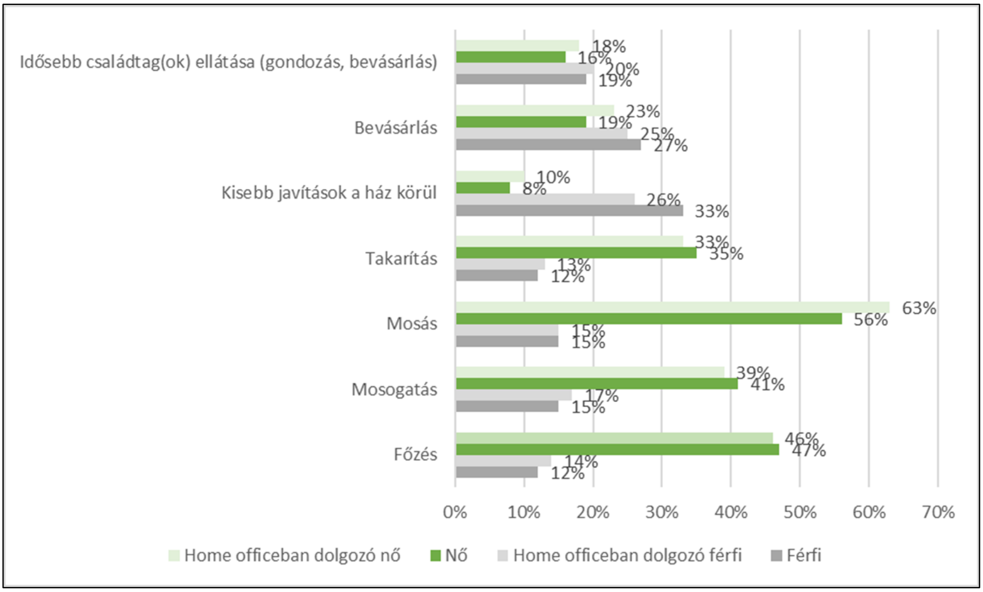
2.9. táblázat. *Háztartáson belüli munkamegosztás, a „Mindig én végzem…" -feladatok megoszlása a lakóhely településtípusa szerint (%). N= 553*

	Férfiak		Nők	
Mindig én...	Városon élők	Falun élők	Városon élők	Falun élők
Főzök	10%	15%	42%	38%
Mosogatok	15%	15%	37%	39%
Mosok	14%	17%	31%	49%
Takarítok	14%	12%	31%	35%
végzek kisebb javításokat a ház körül	*39%*	*29%*	9%	3%
Vásárolok	*27%*	*17%*	18%	16%
gondozom idősebb családtagjaimat), ellátom őket	21%	10%	17%	12%

Az eddigi tapasztalatokhoz képest enyhén meglepő, hogy a férfiak – településtípustól, a járvány idején megváltozott munkavégzési módtól függetlenül – nagyobb arányban nyilatkozzák azt, hogy mindig ők gondoskodnak idősebb családtagjaikról. Feltételezhetően a bevásárlási

habitussal kapcsolódik össze ez a kérdés: a gondoskodást az idős családtagok számára a szükséges élelmiszer beszerzésével társítják.

Megvizsgáltuk, hogy a home office-ban töltött idő változtatott-e ezen a gyakorlaton. A teljes mértékben otthonról dolgozó férfiak esetében egy bevonódás tapasztalható: bár kisebb arányban jellemző, hogy kizárólag ők vásárolnak be, és kevesebben számolnak be arról is, hogy mindig ők javítgatnak a házon és a ház körül, viszont valamivel többen vannak olyanok, akik mindig kizárólag maguk mosogatnak, takarítanak és főznek, mint általában a férfiak között.

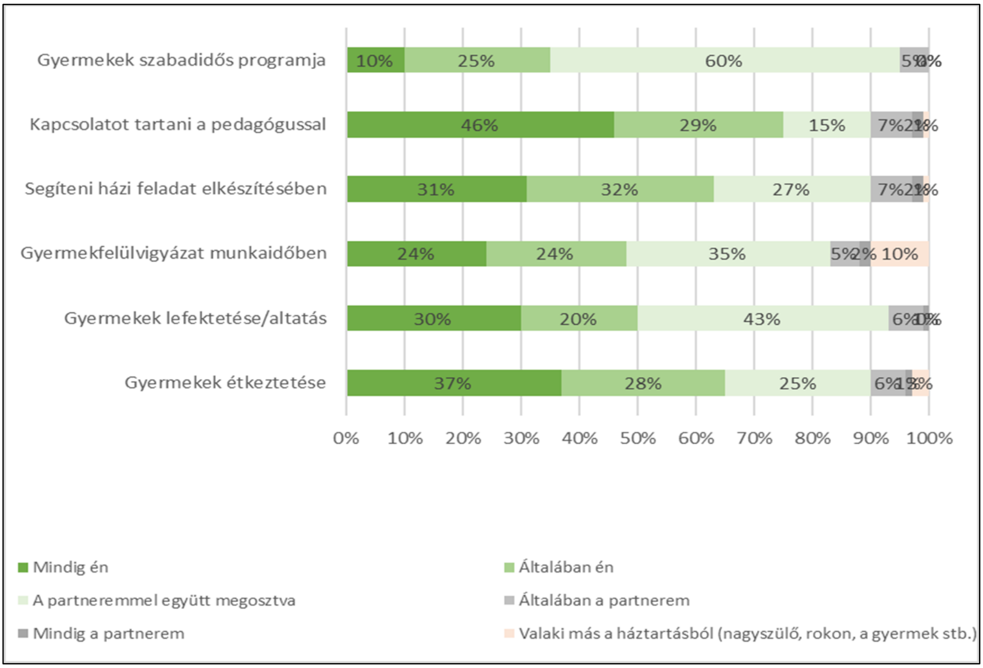

2.26. ábra. *Háztartási feladatok, amelyeket a válaszadók mindig kizárólag maguk végeznek – a munkavégzés helye és nemek szerinti bontásban (%). N=512*

Kiskorú gyermeket nevelő válaszadóink jelentős arányban *kizárólag* vagy *általában* maguk végeznek egy sor ezzel kapcsolatos feladatot. Leginkább a szabadidős programok megszervezése és lebonyolítása a megosztott feladat (erről 60% számol be), illetve a gyermekek lefektetése, altatása, amelyből tíz válaszadóból négyen házastársukkal hasonló arányban veszik ki a részüket. A felsorolt tevékenység közül az egyetlen a munkaidő alatti gyermekfelügyelet, amelyet válaszadóink úgymond ki

tudnak szervezni egy másik felnőtt vagy nagyobb gyermek igénybevételével. Erről a gyakorlatról minden tizedik válaszadó számol be. A pedagógusokkal való kapcsolattartás is jelentős részben a válaszadók saját feladata.

Nemek szerint vizsgálva a kérdést nagyon nagy egyenlőtlenségekre derül fény, annak ellenére, hogy válaszadóink körében az átlagnál magasabb a felsőfokú végzettségűek aránya, és nemzetközi vizsgálatok utalnak arra, hogy az ilyen házastársak között kisebbek az egyenlőtlenségek, mint az alacsonyabb iskolai végzettségű felek között. **Az erdélyi magyar eredmények azt mutatják, hogy a legtöbb gyermeknevelési teendőt még mindig kizárólag vagy nagyrészt a nők végzik. A nők vigyáznak a gyermekekre akkor is, ha otthonról nekik is dolgozniuk kell, ők segítenek a házi feladatok elkészítésében, tartják a kapcsolatot a pedagógusokkal, de a szabadidős programok megszervezésében és lebonyolításában ugyancsak nagyobb szerepet vállalnak.**

2.27. ábra. *Gyermekgondozással kapcsolatos feladatok és teendők megosztása (%). N=523*

Minden tizedik férfi válaszadónk állította, hogy mindig vagy általában ő segít a gyermekének (gyermekeinek) a házi feladat elvégzésében, emellett tíz női válaszadóból hét mondta azt, hogy mindig vagy általában az ő reszortja ez a feladat.

Mivel március 12. óta nincs óvodai és iskolai tevékenység, és a gyermekek egész nap otthon vannak, kérdésként merült fel számunkra, hogy ki vigyáz a gyermekekre a munkaidő alatt. Itt is az előbb megállapított gyakorlatra derül fény: a nők sokkal jelentősebb arányban vállalnak ebből részt, mint a férfiak. Míg a női válaszadóink több mint fele (55%) általában vagy mindig maga vigyáz a gyermekekre munkaidő alatt, addig csak minden huszadik férfi vallott hasonlóról (6%).

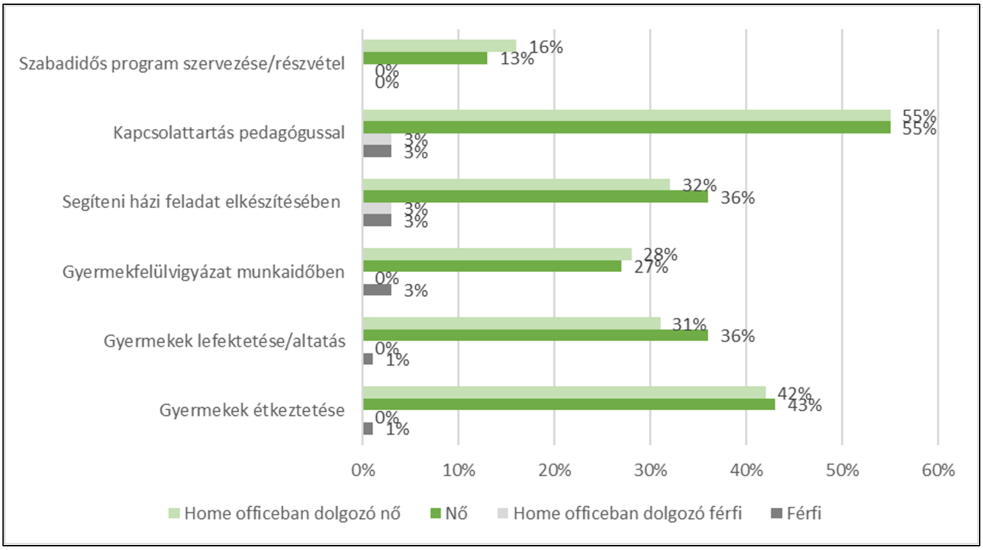
A számok arra is rámutatnak, hogy feltehetőleg nem házastársak töltötték ki kérdőívünket, másrészt elképzelhető, hogy jelentős észlelési eltérések vannak a tevékenységekben való részvételt, feladatvállalást illetően. A férfiak a nőkhöz képest rendszeresen nagyobb arányban vallják, hogy a házastársukkal/élettársukkal megosztva végeznek adott feladatokat. Például a gyermekek étkeztetése esetében minden ötödik nő mondta azt, hogy ezt a tevékenységet társával megosztva végzi, a férfiak közül viszont minden második válaszolta ezt. A gyermekek házi feladatai kapcsán is minden negyedik (25%) nő állította, hogy ő és párja hasonló arányban veszi ki részét a segítésben, ellenőrzésében, viszont majdnem minden második férfi (45%) hasonlóan vélekedett.

2.10. táblázat. *Gyermekneveléssel és gyermekgondozással kapcsolatos feladatok és teendők vállalása nemi bontásban (%). N= 523*

		Mindig én	Általában én	Társsal megosztva	Általában a társam	Mindig a társam	(Majdnem) mindig valaki más
Gyermekek étkeztetése	F	1	2	51	36	7	3
	N	43	33	19	0	1	4
Gyermekek lefektetése	F	1	6	63	25	5	0
	N	36	23	39	2	0	0
Gyermekfelvigyázás munkaidőben	F	3	3	55	23	8	8
	N	27	28	31	2	1	11

		Mindig én	Általában én	Társsal megosztva	Általában a társam	Mindig a társam	(Majdnem) mindig valaki más
Segíteni házi feladat elkészítésében	F	3	8	45	34	10	0
	N	36	35	25	2	0	2
Tartja a kapcsolatot a pedagógussal	F	3	11	34	41	11	0
	N	55	32	11	1	0	1
Gyermekek szabadidős programja	F	0	9	78	13	0	0
	N	13	27	56	3	0	1

Felmerülhet a kérdés ebben az esetben is, hogy az otthonról végzett távmunka valamilyen módon gyakorolhat-e hatást erre a jelenségre. Mivel az összes kategória felsorolása esetén hatalmas és nehezen átlátható lenne az ábra, csupán a „mindig én végzem" válaszkategóriákat vetítettük fel, de a többi válaszlehetőség esetében is hasonló arányok tapasztalhatók. Ez arra mutat rá, hogy a home office-ban dolgozó nők valamivel kisebb arányban állítják, hogy mindig ők segítenek az iskolai feladatok elvégzésében, illetőleg a gyermekek lefektetése és altatása terén is van egy enyhe eltérés. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy az otthonról távmunkában dolgozó nők átlagosan kicsit kevesebb terhet vállalnak kizáró jelleggel, mint a nem otthonról dolgozó társaik. A férfiak esetében viszont semmi eltérést nem tapasztalni: aki otthonról dolgozik, és aki nem, ugyanúgy minimálisan végzi kizáró jelleggel a felsorolt gyermekneveléssel kapcsolatos teendőket. Itt egy újabb hasonlóság: a nők esetében a gyermekek étkeztetését és a pedagógussal való kapcsolattartást sem befolyásolja az, hogy megváltozott a munkavégzésük, és már nem járnak be a munkahelyükre, hanem egész nap otthonról dolgoznak. A munkaidő alatti gyermekfelügyelet, ha csak 1%-kal is, de magasabb az otthonról, mint a munkahelyükön dolgozó nők esetében.

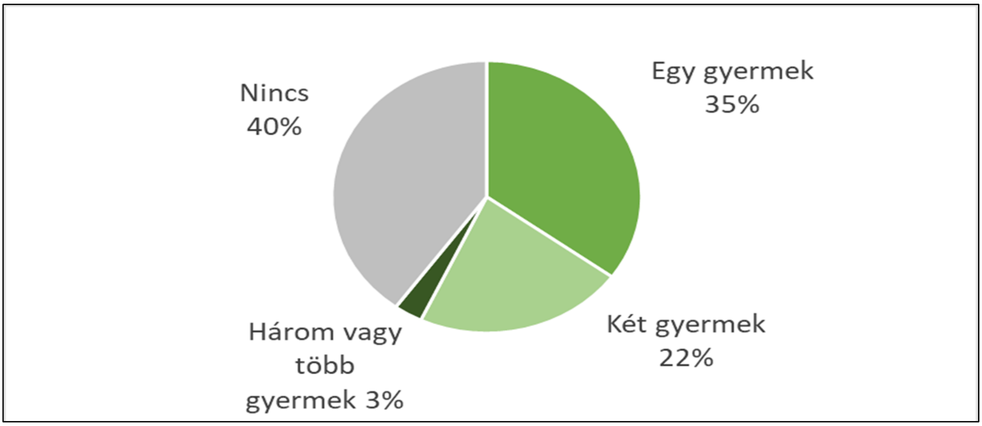
2.28. ábra. *Gyermekneveléssel és -gondozással kapcsolatos feladatok, amelyeket a válaszadók mindig kizárólag maguk végeznek – a munkavégzés helye és nemek szerinti bontásan (%). N=512*

2.9. Otthoni oktatás (home schooling)

Az egyik legjelentősebb változás, amit a világjárvány a családok számára hozott, az oktatási intézmények bezárása, amivel egyidőben – nem mindenhol, de nagyon sok család esetében – az iskola beköltözött a konyhába, a nappaliba, a gyermekszobába, az otthoni irodába.

Válaszadóink több mint felének van gyermeke (57%), és ezek háromnegyede (77%) 18 évnél fiatalabb, tehát a legtöbbjüket jelentős mértékben érinti az oktatási intézmények bezárásának minden következménye. Kíváncsiak voltunk, mennyire működik az online oktatás, illetve, ha nincs is ténylegesen óra, de az otthon levő gyermekeknek napi szinten valamilyen teljesítmény-elvárást kell teljesíteniük. Tízből négy esetben a gyermekek nem vesznek részt semmilyen online oktatási folyamatban, és házi feladatot sem kell írniuk. Ugyanakkor tízből hat, kiskorú gyermeket nevelő szülőnek egy, kettő vagy három gyermek napi szintű otthontanulását-otthontanítását is koordinálnia kell. (Egyetlen olyan válaszadó volt, akinek négy gyermeke

is minden nap online oktatásra jár, illetve napi szinten házi feladatokat kell teljesítenie.)

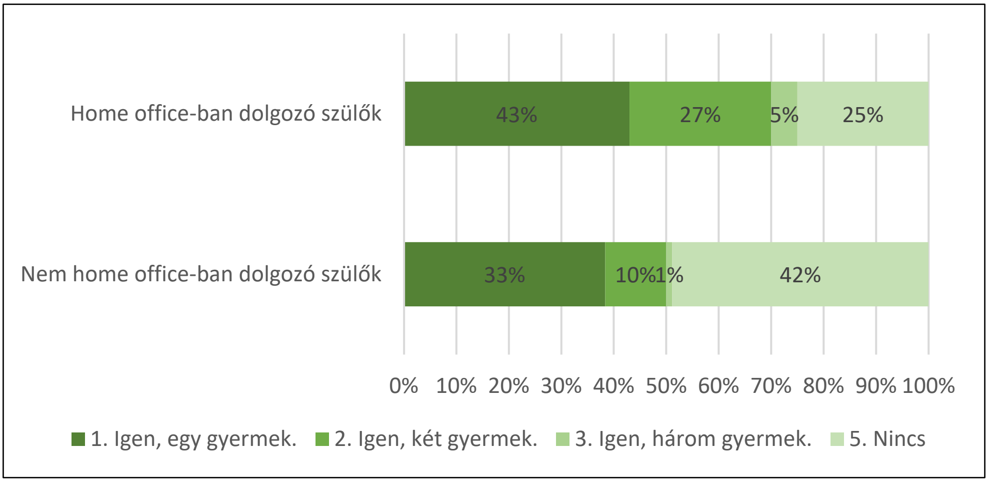
2.29. ábra. *Van-e a háztartásban olyan gyermek, aki napi rendszerességgel online órákra „jár" és/vagy házi feladatokat kell készítenie? (%). N=551*

Minél több gyermek van a családban, annál nagyobb a valószínűsége, hogy valamelyiküknek biztosan van online órája. Ugyanakkor az is látszik, hogy a városon élők körében valamivel alacsonyabb azok aránya, akik gyermekeinek ne kellene napi rendszerességgel online tevékenységen részt venniük.

2.11. táblázat. *Nincs a háztartásban olyan gyermek, aki napi rendszerességgel online órákra „jár", és/vagy házi feladatokat kell készítenie (%). N=212*

Nincs olyan gyermek a családban, aki rendszeresen online órákra jár vagy napi házi feladatokat kell teljesítenie		
Település típusa	Városon lakó válaszadók	39%
	Falun lakó válaszadók	44%
Kiskorú gyermekek száma a családban	Egy	62%
	Kettő	33%
	Három	13%
Megyék szerint	Kovászna megye	45%
	Hargita megye	43%
	Maros megye	39%
	Kolozs megye	37%
	Bihar megye	37%
	Brassó megye	11%
	Többi megye	33%

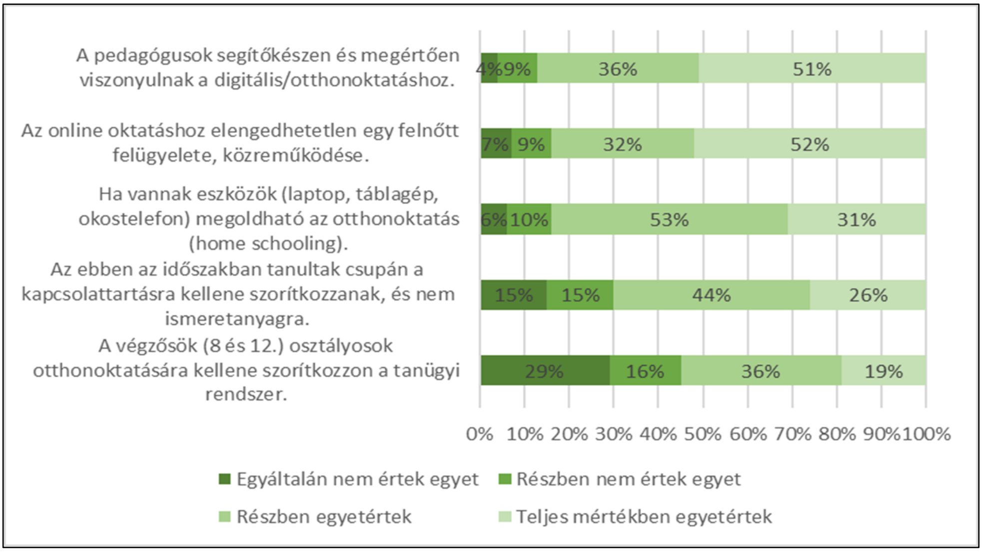
Megvizsgáltuk, mennyire érinti az otthonoktatás az otthondolgozókat. Eredményeink szerint az otthonoktatás jobban megterheli az otthondolgozókat, mint azokat, akik továbbra is eljárnak dolgozni. Míg átlagosan tízből négy szülő (42%) mondta, hogy nincs olyan kiskorú gyermeke, aki rendszeresen részt vesz online oktatásban, addig a home officeban dolgozók esetében ez kétszer ritkább (25%): itt csak minden negyedik szülőnek nincs távoktatásban tanuló kiskorú gyermeke. Tehát nagyon sokaknál az otthoni munka mellett az otthonoktatás feladat is megjelent. **Mivel leginkább a nők azok, akik a pedagógusokkal a kapcsolatot tartják, a házi feladatot ellenőrzik, a gyermekfelügyeletben a nagyobb részt vállalják, minden bizonnyal az otthonoktatás is számukra a legmegterhelőbb.**

2.30. ábra. *Online/digitális oktatásban részt vevő gyermekek száma a szülő munkavégzési helye szerint (%). N=551*

Az otthonoktatás az elmúlt hetekben a nyilvános közbeszéd témája, melyet az oktatással és a különleges helyzettel kapcsolatos előadások jó része érintett. Ezzel kapcsolatban néhány kijelentést fogalmaztunk meg kérdőívünkben, például az, mennyire megvalósítható az otthonról történő tanulás-tanítás, mennyire veszi igénybe a szülőket ez a feladat,

hogyan látják a pedagógusok hozzáállását. Az egyik fő üzenet, amit a válaszadók attitűdjére vonatkozóan ki lehet jelenteni, az, hogy **a szülők jelentős mértékű empátia és megértést tanúsítanak a pedagógusok munkája iránt**. Minden második válaszadó teljes mértékben egyetértett azzal, hogy a pedagógusok segítőkészen és megértően viszonyulnak az oktatáshoz, illetve további egyharmad is részben egyetért ezzel. Alig több mint egytizednyi (13%) azon kiskorú gyermeket nevelő szülők aránya, akik egyáltalán nem, vagy részben nem értenek egyet azzal, hogy a pedagógusok segítőkészen viszonyulnának a digitális, online oktatáshoz. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy a szülők részéről nem artikulálódnak hatalmas elvárások: tízből hét szülő (70%) teljes mértékben vagy inkább egyetért azzal, hogy ennek az időszaknak sokkal inkább a kapcsolattartást kellene szolgálnia, mintsem az ismeretátadást. Úgy véljük, ez mindenképp egy megerősítés a társadalom részéről a pedagógusok felé: a szülők szempontjából a pedagógusok attitűdje pozitív visszajelzést kapott, illetve nem támasztanak irányukba hatalmas elvárásokat, hogy a gyermekek mit és mennyit tanuljanak az online órákon. Sokkal inkább a szociális kapcsolatokat látják fontosnak, a kapcsolattartást a pedagógus és gyermek, illetve a gyermek és osztálytársai között. Úgy tűnik, abban is jelentős az egyetértés, hogy az otthonoktatásnak két jelentős feltétele van: megfelelő eszköz és humánerőforrás, azaz egy felnőtt (ami az esetek túlnyomó többségében az egyik szülő, láthattuk: leggyakrabban az édesanyák). A szülők 84%-a teljesen vagy nagy mértékben úgy véli, hogy amennyiben a család, a gyermek rendelkezésére áll az eszköz, azaz van táblagép, laptop, okostelefon, akkor kivitelezhető az otthonról való tanulás és az online órákba való bekapcsolódás. Ismét csak 16%-ot tesz ki azon szülők aránya, akik úgy vélik, hogy az eszközök megléte nem elégséges feltétele az otthonról működtethető tanulásnak.

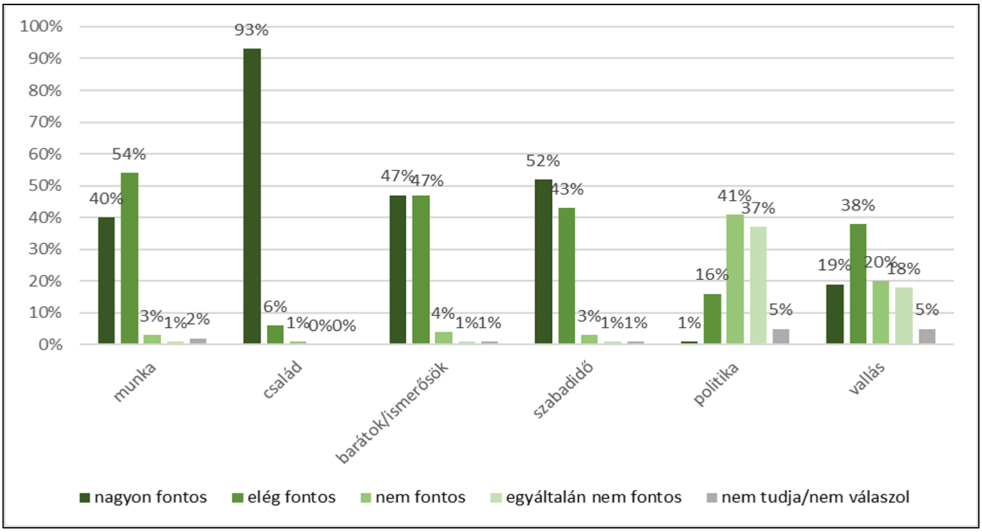
2.31. ábra. *Szülői vélekedések a gyermekek online/digitális oktatásával kapcsolatosan (%). N=551*

Ugyanilyen elsöprő többségben egyetértenek a szülők abban is, hogy az online oktatáshoz elengedhetetlen egy felnőtt felügyelete, közreműködése. Hat szülőből öt teljes mértékben vagy részben így vélekedik, és csupán minden hatodik nem ért ezzel egyet. A legmegosztóbb kérdésnek a végzősök (nyolcadikos és tizenkettedikes tanulók) otthonoktatása bizonyult. Itt kiderül az, hogy azért van valamiféle elvárás azon szülők részéről is, akiknek nem 8-os és nem 12-es gyermekeik vannak, tehát számukra is fontos, hogy gyermekeik valamiféle online oktatásban részt vegyenek.

2.10. Értékek

A válaszadóknak egy 1–4 fokozatú skálán kellett megjelölniük, hogy mennyire fontosak számukra a következők: munka, család, barátok/ismerősök, szabadidő, politika és vallás. Nem ért meglepetésként, **hogy válaszadóink a családot (99%), a munkát (94%), a barátokat/ismerősöket (94%), illetve a szabadidőt (95%) nagyon fontosnak, illetve elég fontosnak tartják.** Ezzel szemben a vallás csak a

válaszadók valamivel több mint felének (57%) fontos valamilyen mértékben. Ellenben a **politika a válaszadók 78%-ának nem vagy egyáltalán nem fontos.**

2.32. ábra. *Az egyes értékek fontossága (%). N=1269*

A felsorolt hat érték belső struktúrájának faktorelemzése (KMO = 0.526, χ^2=226 df.=15, p<0.000) a változók varianciájának csupán 45%-át magyarázza. Ezzel együtt jelzi, hogy a hat érték közül kettő, a barátok/ismerősök és a szabadidő együtt járnak. Azt, hogy kik preferálják az egyik vagy másik típusú értékfaktort, egy későbbi, komplexebb elemzésben vizsgáljuk meg.

2.12. táblázat. *Értékpreferenciák: belső struktúra. Faktorelemzés. N=836*

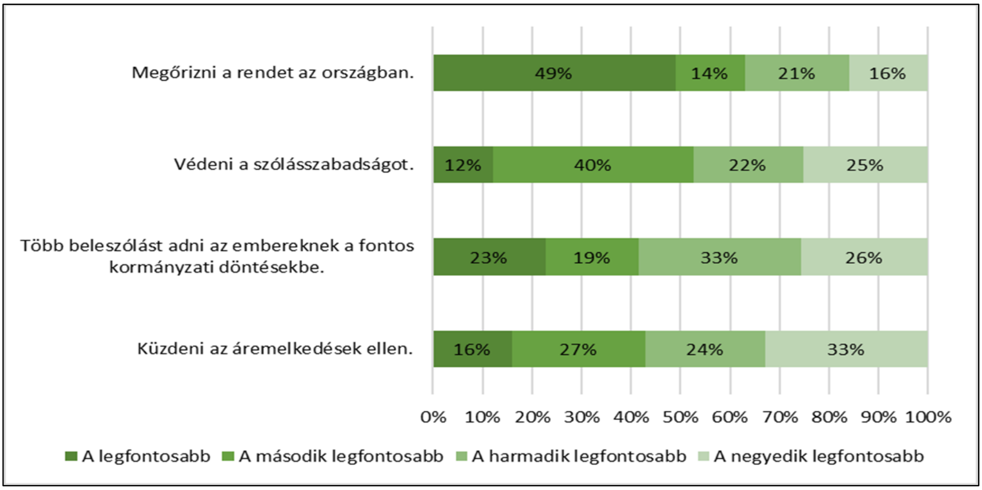
	1.faktor	2.faktor
Munka	.521	
Család	.569	
Barátok/ismerősök		.798
Szabadidő		.766
Politika	.470	
Vallás	.704	

2.13. táblázat. *A hat érték fontosságának intenzitása az 1–4-es skálán (skálaátlagok). N=1269*

	Skálaátlagok a teljes mintában
Munka	3,37
Család	3,92
Barátok	3,43
Szabadidő	3,47
Politika	1,81
Vallás	2,61

A négyfokozatú skála (1=egyáltalán nem fontos…4=nagyon fontos) alapján először az összes válaszadóra vonatkozóan számoltuk ki a skálaátlagokat. Ezek még szemléletesebben mutatják a hat érték fontosságának intenzitását: a család majdnem négyes értékkel bír, ezzel szemben a politika 1,81-es skálaátlagot kap. Amennyiben az iskolázottság és az életkori csoportok függvényében is megvizsgáljuk a helyzetet, láthatjuk, hogy az összes válaszadó átlagához képest az 55+ korosztály a politikát fontosabbnak tartja (2,02 skálaátlag), és a vallás is az ő esetükben kapja a legnagyobb skálaátlagot (2,76).

Az értékrendek feltárásához tartozott a legsürgetőbb közpolitikai feladatok sorrendjének megállapítása is. A válaszadóknak az alábbi négy felsorolt kijelentést kellett fontossági sorrendbe állítaniuk.

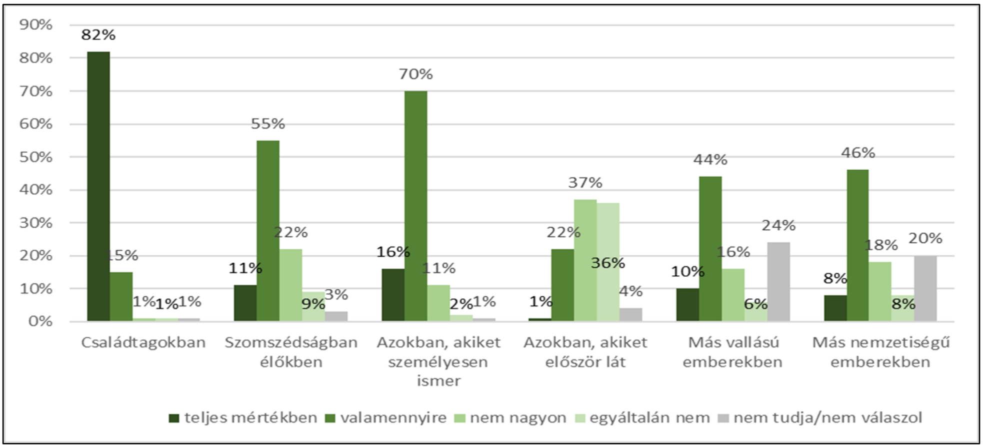

2.33. ábra. *A válaszadók véleménye a felsorolt problémák fontossági sorrendjéről (%). N=1268*

Amint az a fenti ábrán látható, a legfontosabb (49%) érték a rend megőrzése az országban. A második legfontosabb dimenzió gyakorlatilag a szólásszabadsághoz köthető, ugyanis egyfelől a szólásszabadság védelme a leggyakrabban választott második legfontosabb cél (40%), míg a válaszadók közel negyede (23%) jelölte meg legfontosabbnak, hogy az embereknek több beleszólásuk legyen a fontos kormányzati döntésekbe. A válaszadók szerint a fent felsorolt kijelentések közül a legkevésbé fontos az áremelkedés elleni küzdelem.

2.11. Személyközi bizalom

A **személyközi bizalom** esete azt a nem meglepő helyzetet mutatja, hogy **szinte mindenki (97%) teljesen vagy valamennyire megbízik a családtagokban**. A bizalom következő körét a személyes ismerősök adják, a válaszadók 77%-a különböző intenzitással ugyan, de megbízik ezekben az emberekben. A szomszédságban élőkben 66% bízik meg különböző intenzitással. A más vallású vagy más nemzetiségű emberekkel szemben már nagyobb az óvatosság, de még így is inkább a bizalom jellemző ezek irányába: a válaszadók 54%-a (teljesen vagy valamennyire) megbízik a más vallású emberekben, és ugyanez a helyzet a más nemzetiségűekkel is. **A bizalmatlanság viszont egyértelmű azok felé, akiket először látunk**: csupán 23% fordul bizalommal azok felé, akikkel először találkozik.

2.34. ábra. *Személyközi bizalom: a különböző személyekbe vetett bizalom (%). N=1269*

A személyközi bizalom 1–4-es skáláján (1=egyáltalán nem…4=teljes mértékben) tehát a legnagyobb skálaátlagot a család (3,78), a legalacsonyabbat pedig azok kapják, akiket először lát a válaszadó (1,86).

Faktorelemzéssel vizsgáltuk a személyközi bizalom belső struktúráját (KMO = 0.739, χ^2=1781, df.=15, p<0.000). Hét faktort hoztunk létre, amelyek összesen a hat változó varianciájának 65%-át tartalmazzák. Látható, hogy a személyközi bizalom „kettészakad": egyik része a családtagok, közeli ismerősök felé irányuló bizalomnak, másik része az idegenek, a tőlünk különbözők irányába történő bizalomnak, ha úgy tetszik, bizalmatlanságnak felel meg.

2.14. táblázat. *Személyközi bizalom: belső struktúra. Faktorelemzés. N=1156*

	1.faktor	2.faktor
Családtagok		.848
Szomszédságban élők		.658
Személyes ismerősök		.535
Akiket először lát	.704	
Más vallásúak	.875	
Más nemzetiségűek	.877	

2.15. táblázat. *A hat csoport irányába mutatott bizalom intenzitása az 1–4-es skálán (skálaátlagok). N=1269*

		Életkori csoportok					**Iskolázottság**		
	Összes válaszadó	**<25**	**25-34**	**35-44**	**45-55**	**55+**	**Alap**	**Közép**	**Felső**
Családtagok	3,78	3,75	3,77	3,81	3,79	3,90	3,67	3,72	3,82
Szomszédságban élők	2,70	2,59	2,53	2,79	2,84	2,97	2,51	2,61	2,76
Személyes ismerősök	3,03	3,02	2,96	3,03	2,97	3,15	3,06	2,98	3,03
Akiket először lát	1,86	1,61	1,79	1,93	**2,02**	**2,07**	1,79	1,67	2,00
Más vallásúak	2,75	2,59	2,67	2,81	2,83	**3,03**	2,66	2,53	2,82
Más nemzetiségűek	2,67	2,53	2,54	2,73	2,76	2,98	2,48	2,53	2,73

Az életkor és az iskolázottság függvényében többek közt azt látjuk, hogy a 45-55 évesek és az 55 évnél idősebbek valamivel jobban bíznak

azokban, akiket először látnak (a skálaátlag mindkét esetben: 2,07). A magasan képzettek esetében is valamivel kedvezőbb az első látásra megelőlegezett bizalom, mint az összes válaszadó között (2,00).

Az **intézményi bizalmat** 19 intézmény felsorolásával mértük. Ez egy standardizált kérdés, amelyet számos ilyen jellegű kutatásban feltesznek (pl. European Value Survey), így az eredmények összehasonlíthatóak a korábbi romániai kutatások eredményeivel.

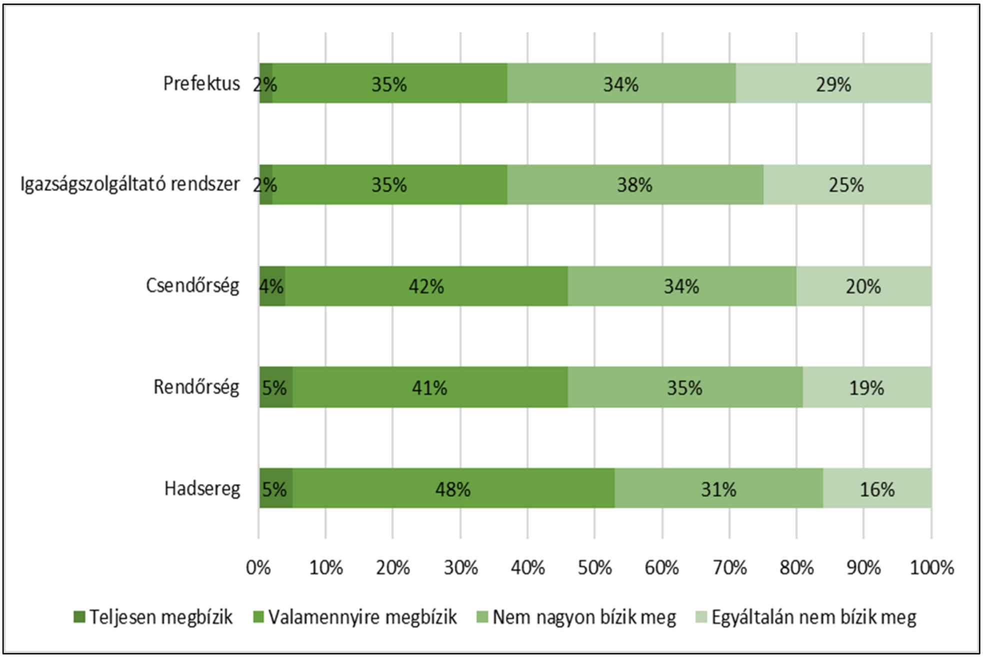
Faktoranalízissel megvizsgáltuk az intézményi bizalom belső struktúráját, és azt találtuk, hogy bizonyos típusú intézményekbe vetett bizalom hasonló módon alakul.

Az intézményi bizalom ilyen jellegű elemzése statisztikai szempontból teljesíti az alapvető feltételeket (KMO = 0.895, χ^2=10702, df.=171, $p<0.000$). A faktoranalízis során hét faktort hoztunk létre, amelyek összesen a variancia 76,56%-át tartalmazzák. A faktoranalízis eredménye, amelyre a fenti ábrán láthatóan rávilágít, hogy bizonyos intézményekbe vetett bizalom azonos módon alakul, mások pedig teljesen egyedi módon viselkednek. Így külön kategóriát képeznek az egyházak (7. faktor), illetve a polgármesterek (6. faktor), hasonló módon bíznak a válaszadók a sajtóban és a közösségi médiában (5. faktor), valamint az oktatási és egészségügyi rendszerben (4. faktor). A nemzetközi intézmények (EU, ENSZ, WHO) a bankokkal kiegészülve egy külön faktort képeznek (3. faktor), míg az állami igazságszolgáltató és a represszív intézmények szintén egy külön faktorba (1.-es faktor) tömörülnek, amelybe a hadsereg, a rendőrség, a csendőrség, az igazságszolgáltató rendszer, valamint a prefektúrák (ispánságok) tartoznak. A második faktort a belföldi, romániai politikai intézmények alkotják, amelybe a kormány, a belügyminisztérium, a politikai pártok, valamint a politikusok sorolhatók.

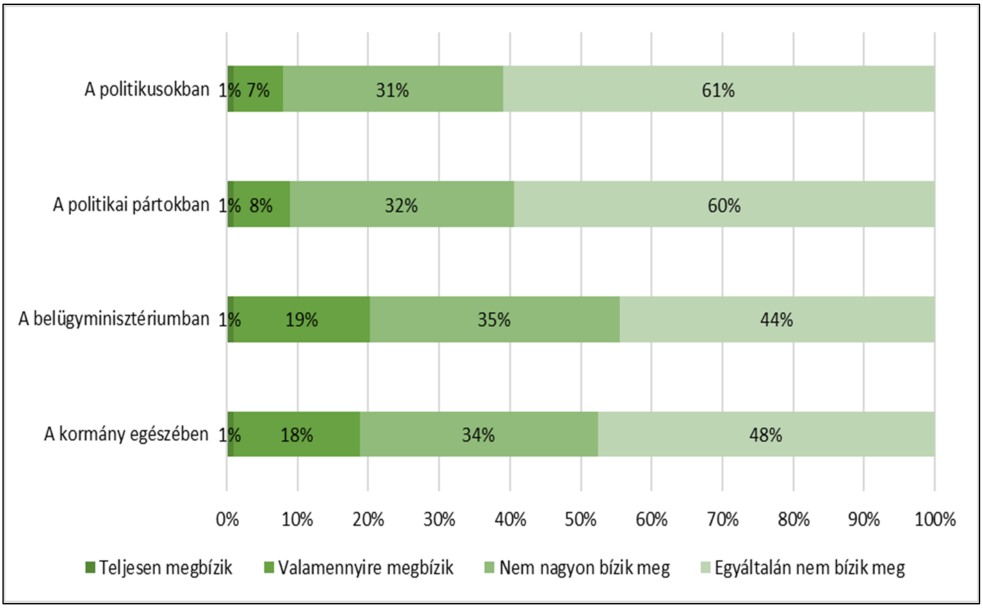
2.16. táblázat. *A különböző intézményekbe vetett bizalom alakulása. N=1002*

Mennyire bízik meg ön a következő intézményekben:	Faktorok						
	1	2	3	4	5	6	7
1. Egyházban							.802
2. Hadseregben	.776						
3. Rendőrségben	.877						
4. Csendőrségben	.862						
5. Polgármesterben						.887	
6. A sajtóban					.809		
7. A közösségi médiában (pl. Faceb.)					.863		
8. Az igazságszolgáltató rendszerben	.594						
9. A megye prefektusában	.462						
10. A kormány egészében		.680					
11. A belügyminisztériumban		.655					
12. Az egészségügyi rendszerben				.785			
13. Az oktatási rendszerben				.827			
14. A politikai pártokban		.777					
15. A bankokban			.537				
16. A politikusokban		.759					
17. Az EU-ban			.801				
18. Az ENSZ-ben			.852				
19. A WHO-ban			.797				

Az eredmények fenti tagolása után bemutatjuk az egyes intézményekbe vetett bizalom alakulását a válaszadóink körében.

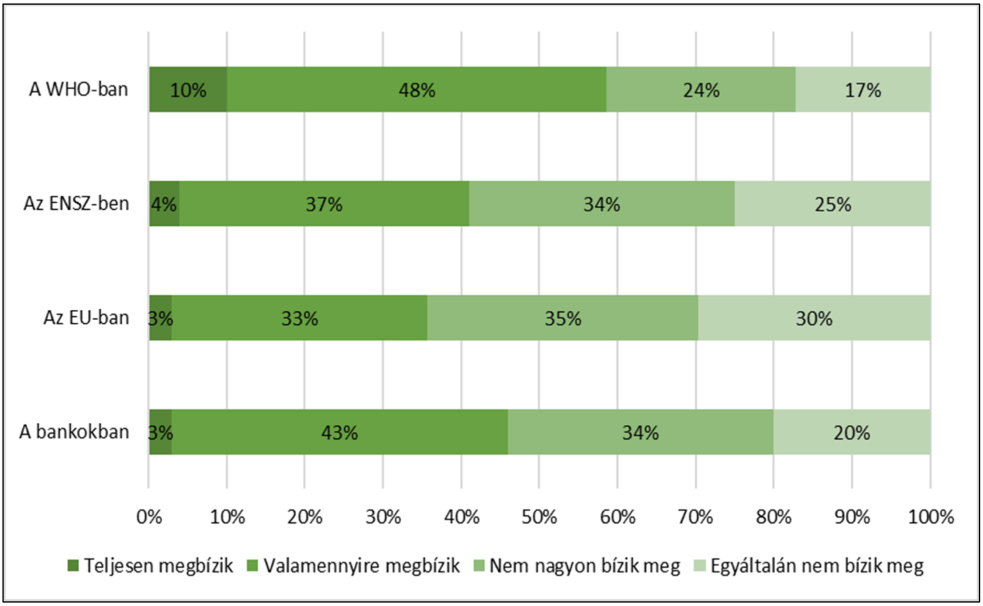
2.35. ábra. *Az igazságszolgáltató és a represszív intézményekbe vetett bizalom mértéke. N=1075-1209*

2.36. ábra. *A politikai intézményekbe vetett bizalom mértéke. N=1127-1181*

A politikusokba és a politikai alapon nyugvó intézményekbe vetett bizalom még alacsonyabb az előző kategóriához viszonyítva. Az itt felsorolt intézményekben a válaszadóknak csupán 1%-a bízik meg maradéktalanul, ami egy súlyos legitimációs válságra hívja fel a figyelmet. Ilyen eredmények mellett nem megdöbbentő például a választásokon való alacsony részvétel.

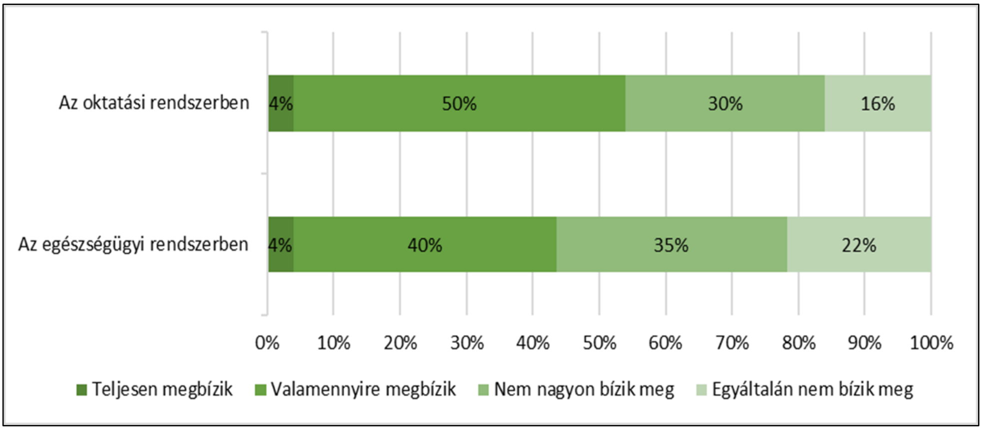
Talán itt kell megjegyeznünk azt a tényt is, hogy két másik, politikai alapokon nyugvó intézmény bizalmi szempontól más kategóriába került: az egyik a már előbb említett prefektúra. Bár ez további elemzést igényelne, feltételezzük, hogy a válaszadóink a prefektúra intézményével általában olyan kontextusban találkoznak, amelyben vagy a rendőrség, vagy az igazságszolgáltatás különböző intézményei szerepelnek, így az abba vetett bizalom is ez utóbbi intézmények bizalmi mintázatát tükrözi. A másik elkülöníthető kategória a polgármester személye. Ez az elemzésünkben egy külön témakört képez, amelyre még visszatérünk.

2.37. ábra. *A nemzetközi intézményekbe és a bankokba vetett bizalom mértéke. N=1049-1191*

A harmadik csoportot a nemzetközi szervezetek alkották. Válaszadóink az Egészségügyi Világszervezetben (WHO-ban) bíznak meg a legjobban, míg a másik végponton az Európai Unió áll. A bankokba vetett bizalom sem nevezhető jelentősnek, ugyanis a válaszadók több mint fele inkább nem bízik a pénzügyi intézetekben.

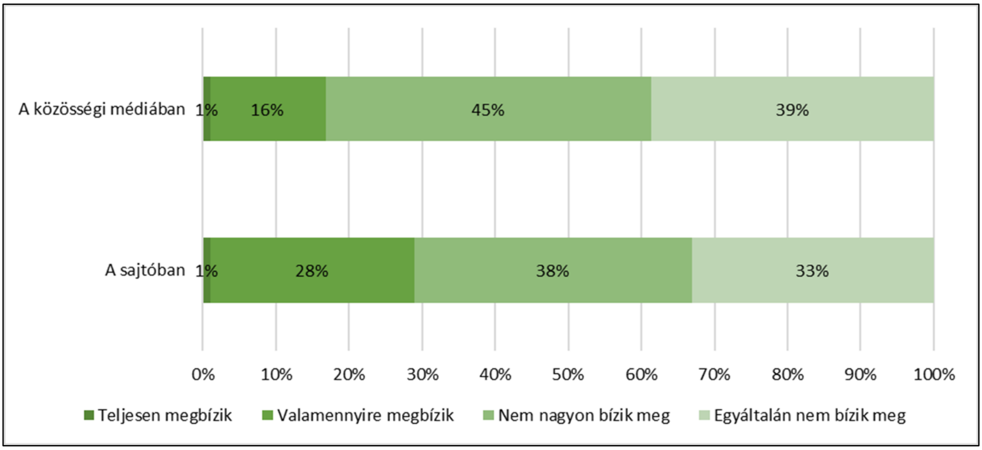
A negyedik csoportot az egészségügyi és az oktatási intézmények képezték, amelyek eredményei a következőképpen alakultak:

2.38. ábra. *Az egészségügyi és oktatási rendszerbe vetett bizalom mértéke. N=1195-1227*

Az egészségügyi és az oktatási rendszerben maradéktalanul megbízók aránya szintén alacsony, de a bizalom inkább pozitívnak, mint negatívnak mondható. Érdekes fejlemény lesz e két intézménybe vetett bizalomnak az alakulása a jövőben, hisz a világjárvány mindkettőt jelentősen érinti. Az oktatást oly módon, hogy az eddig ismert gyakorlat teljesen átalakult (legalábbis a járvány ideje alatt biztosan), és e rendszereknek a főpróbái az évzárások, a záróvizsgák és a beiratkozások/felvételi vizsgák lesznek, azon túl, hogy a rendszer milyen megoldást talál majd az oktatásból kirekesztődött diákok számára. Az egészségügyi rendszer a szintén főszereplő a járványhelyzetben, és a mostani tapasztalatok valószínűleg befolyásolni fogják a jövőbeni bizalomszint alakulását.

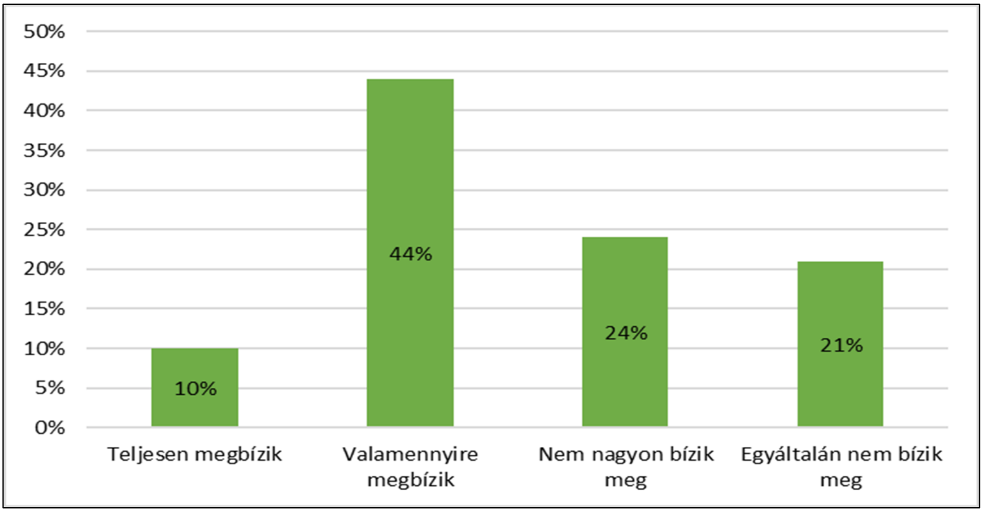
Az ötödik intézménycsoportot a média képviselte, és az eredmények az alábbiak szerint alakultak.

2.39. ábra. *A médiába és közösségi médiába vetett bizalom (N=1219-1225)*

Amint az a fenti ábrán látható, a médiába vetett bizalom ismét csak alacsony szintet mutat. Az okokra jelen kutatásban nem térhettünk ki, de az megállapítható, hogy habár válaszadóinkhoz túlnyomóan ezen közegeken keresztül jut el az információ, ők mégis kevesebb mint egyharmad arányban bíznak ezekben az információs közegekben.

Amint azt az alfejezet első részében láthattuk, két intézmény külön kategóriát képezett: a polgármester és az egyház.

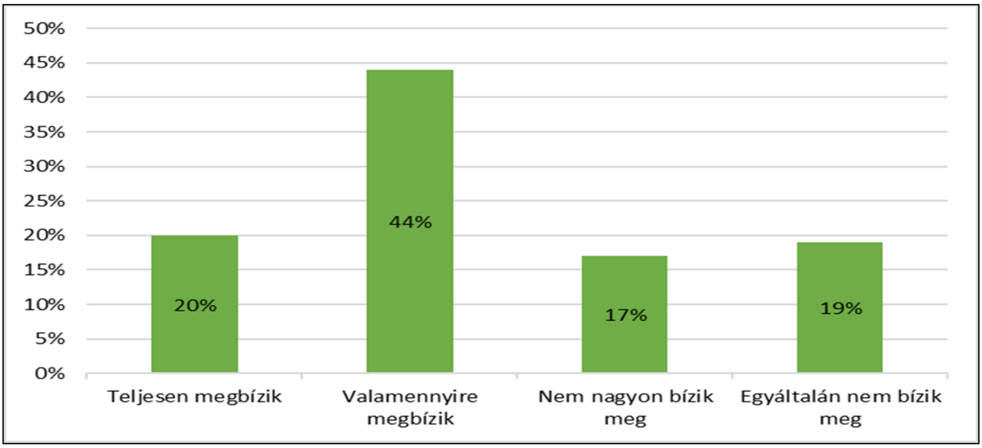

2.40. ábra. *A polgármesterbe vetett bizalom (%). N=1213*

A polgármester személyébe vetett bizalom más mintázatot mutat (legalábbis a válaszadóink körében), mint más politikusok megítélése. Ennek a jelenségnek a magyarázata önmagában egy külön kutatás tárgya lehetne. Jelen esteben azzal a hipotetikus magyarázattal érvelünk, hogy a válaszadóink számára, legalábbis az attitűdök szintjén, külön kategóriát képez a „politikus" és a „polgármester". Az első esetben egy általánosított, sztereotipizált és személytelen képről beszélhetünk, míg a másodikról szintén egy általánosított és sztereotipizált, de személyes(ebb) képünk van. Valószínűsíthető, hogy az adott település polgármesterét a válaszadóink nagy többsége személyesen is tudja azonosítani, és van valamilyen olyan tapasztalata, amely az adott polgármester személyéhez vagy döntéséhez köthető.

Visszatérve a bizalmi szintre: amíg azt láttuk, hogy a politikusokba vetett bizalom jellemzően alacsony, addig a polgármesterekben jóval többen bíznak, és a pozitív konnotációjú attribútumok aránya meghaladja az 50%-ot.

Különálló kategóriát képez továbbá az egyházakba vetett bizalom. A válaszadók szerint az egyházak szintén olyan intézmények, amelyek iránt az általános bizalom jellemzően magasabb, mint a többi vizsgált intézmény iránt. Azt külön ki kívánjuk emelni, hogy a „teljesen megbízik" válaszok aránya ezen intézmény esetében volt a legmagasabb, ugyanis a válaszadók egyötöde jelölte meg ezt a válaszlehetőséget.

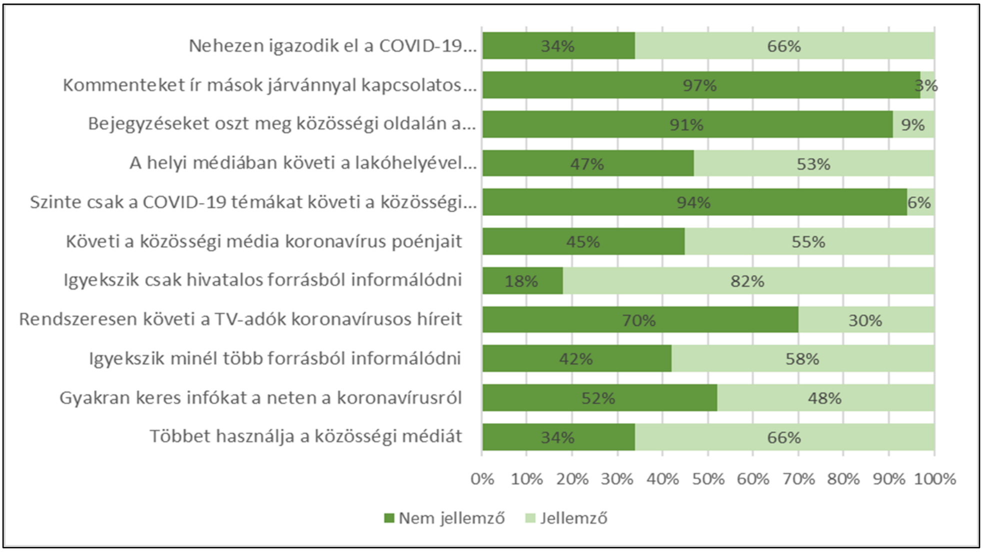
2.41. ábra. *Az egyházakba vetett bizalom (%). N=1159*

2.12. A járvánnyal kapcsolatos információk követése

A kérdőív vizsgálta a válaszadók járvánnyal kapcsolatos információszerzési, -feldolgozási és -megosztási szokásait. A válaszadóknak egy 1–4 fokozatú skálán (1=egyáltalán nem jellemző … 4=teljes mértékben jellemző) kellett megjelölniük, hogy mennyire jellemző rájuk az alábbi tizenegy kijelentés.

A szűk többségre jellemző, hogy igyekszik több forrásból tájékozódni a járványról, ezzel együtt viszont azt is látjuk, hogy **kétharmaduknak gondot okoz a járvánnyal kapcsolatos információdömpingben való eligazodás.**

A vizsgált időszakban **a többség gyakrabban használta a közösségi médiát**, de ez nem jelentette feltétlenül azt, hogy csak a COVID-19-cel kapcsolatos tartalmakat követték ezeken a felületeken. **A válaszadók nem képeznek aktív közösségi médiahasználói réteget a járvány témájában**, hiszen kevesebb mint 10%-ukra jellemző, hogy hozzászólásokat és megosztásokat hoz létre a témában.

2.42. ábra. *Információszerzés a COVID-19 járványról (%). N=1266*
Megjegyzés: Az egyáltalán nem jellemző és nem jellemző, valamint az inkább jellemző, teljes mértékben jellemző kategóriákat összevontuk.

Válaszadóink szűk egyharmada a TV-adók híreiből tájékozódik a járványról[8]. A helyi médiát már valamivel többen követik, de itt a kérdés nem tért ki arra, hogy milyen médiumról van szó. Valószínűsíthetjük, hogy online újságokról, illetve ezek közösségi médiacsatornáiról beszélhetünk. A hangsúly tehát a hagyományos médiáról az új média felületeire tevődik át.

Jórészt fele-fele arányban oszlik meg a COVID-19-cel kapcsolatos információkra való aktív rákeresés[9], és a járvánnyal kapcsolatos poénok követése is egyenlő arányban osztja meg a válaszadókat.

A járvánnyal kapcsolatban rengeteg álhír kering. Ebben a kontextusban érdekes látni, hogy **a válaszadók nagy többsége (82%) igyekszik csak hivatalos forrásokból tájékozódni**. A válaszadásba azonban valószínűleg a társas kívánatosság is belejátszik.

Faktorelemzéssel megvizsgáltuk a 11 változó belső struktúráját[10], melynek eredményeit a következő táblázat mutatja. A 11 változó belső struktúrája azt tükrözi, hogy az 1. faktor a körültekintőbb, változatos forrásokból való információszerzési cselekvéseket csoportosítja. A 2. faktor a járvánnyal kapcsolatos intenzív közösségimédia-használatnak fele meg. A 3. faktor egy kevésbé fókuszált, felületesebb, szórakoztatóbb közösségimédia-használatot jelez, így nem véletlen, hogy ez a faktor tömöríti az információk közötti nehéz eligazodást is.

Az egyes faktorok magyarázó változóit egy későbbi elemzésben adjuk közre. Az alábbi táblázatok csak a leíró statisztikán alapulnak, és a skálaátlagok segítségével szemléltetik az információszerzéssel

[8] Az IRES vizsgálata a romániai lakosságra nézve 86%-os tévénézési arányt mutatott ki. Azok közül, akik rendszeres tévénézők, 96% rendszeresen követi a tv-csatornák járvánnyal kapcsolatos híreit (https://ires.ro/uploads/articole/ires_rom%C3%82nia-st%C4%82-acas%C4%82_studiu-na%C8%9Aional_partea-i_25.03.2020.pdf)

[9] Az IRES fent említett kutatása ugyan másként tette fel a kérdést (Szokott-e a kérdezett COVID-19-cel kapcsolatos információkat keresni az interneten és a közösségi médián?), az eredményeik viszont hasonlóak: a romániaiak 55%-ra jellemző a járvánnyal kapcsolatos böngészés az interneten.

[10] KMO=0.717, χ^2=1689, df. = 66, p<0.000. Magyarázott variancia: 50%.

kapcsolatos cselekvéseket, a legkevésbé jellemző gyakorlatoktól a legjellemzőbbekig. Az összes válaszadó eredményeit összevetjük az életkor, az iskolázottság és a nem háttérváltozók szerint kapott eredményekkel.

Egyik táblázat sem mutat jelentős eltéréseket. Enyhe különbségek a következők:

Az iskolázottság szerint azt látjuk, hogy **az alapfokú végzettséggel rendelkezők valamivel nehezebben igazodnak el a járványt övező információdömpingben**, és jellemzőbb rájuk, hogy gyakrabban osztanak meg bejegyzéseket a járványról.

2.17. táblázat. *Információszerzés a járványról. Faktorelemzés. N=1266*

	1. faktor	2. faktor	3. faktor
Kommenteket ír mások járvánnyal kapcsolatos bejegyzéseihez		.858	
Bejegyzéseket oszt meg közösségi oldalán a járványról		.799	
Szinte csak a COVID-19 témákat követi a közösségi médiában	.359	.356	
Rendszeresen követi a TV-adók koronavírusos híreit	.624		
Nehezen igazodik el a COVID-19 információdömpingben			.720
Gyakran keres infókat a neten a koronavírusról	.702		
A helyi médiában követi a lakóhelyével kapcsolatos COVID-19 híreket	.693		
Követi a közösségi média koronavírus poénjait			.565
Igyekszik minél több forrásból informálódni	.744		
Többet használja a közösségi médiát			.542
Igyekszik csak hivatalos forrásból informálódni	.540		

A nőkhöz képest **a férfiak gyakrabban keresnek információkat a járványról**, ehhez változatosabb forrásokat kutatnak fel. Ezzel együtt valamivel kevésbé jellemző rájuk, hogy csak hivatalos forrásokat vesznek igénybe, ugyanakkor könnyebben igazodnak el az információk között.

A fenti különbségek komplex, többváltozós elemzés során eltűnhetnek.

2.18. táblázat. *Információszerzési gyakorlatok: skálaátlagok az 1–4 skálán (1). N=1266*

	Skálaátlagok					
	Összes válasz-adó	Életkori csoportok				
		<25	25-34	35-44	45-55	55+
Kommenteket ír mások járvánnyal kapcsolatos bejegyzéseihez	1,24	1,10	1,15	1,30	1,31	1,36
Bejegyzéseket oszt meg közösségi oldalán a járványról	1,44	1,24	1,34	1,52	1,58	1,64
Szinte csak a COVID-19 témákat követi a közösségi médiában	1,45	1,41	**1,8**	1,51	1,48	1,47
Rendszeresen követi a TV-adók koronavírusos híreit	1,97	1,81	1,74	1,96	**2,41**	**2,34**
Nehezen igazodik el a COVID-19 információdömpingben	2,28	**2,40**	2,28	2,21	2,29	**2,40**
Gyakran keres infókat a neten a koronavírusról	2,47	2,40	2,34	2,47	**2,70**	**2,74**
A helyi médiában követi a lakóhelyével kapcsolatos COVID-19 híreket	2,51	2,45	2,43	2,48	**2,71**	**2,71**
Követi a közösségi média koronavírus poénjait	2,59	**2,90**	2,60	2,49	2,52	2,49
Igyekszik minél több forrásból informálódni	2,70	2,64	2,55	2,70	**2,90**	**2,99**
Többet használja a közösségi médiát	2,82	2,95	2,64	2,84	2,94	2,88
Igyekszik csak hivatalos forrásból informálódni	3,16	3,31	3,19	3,10	3,13	3,17

2.19. táblázat. *Információszerzési gyakorlatok: skálaátlagok az 1–4 skálán (2). N=1266*

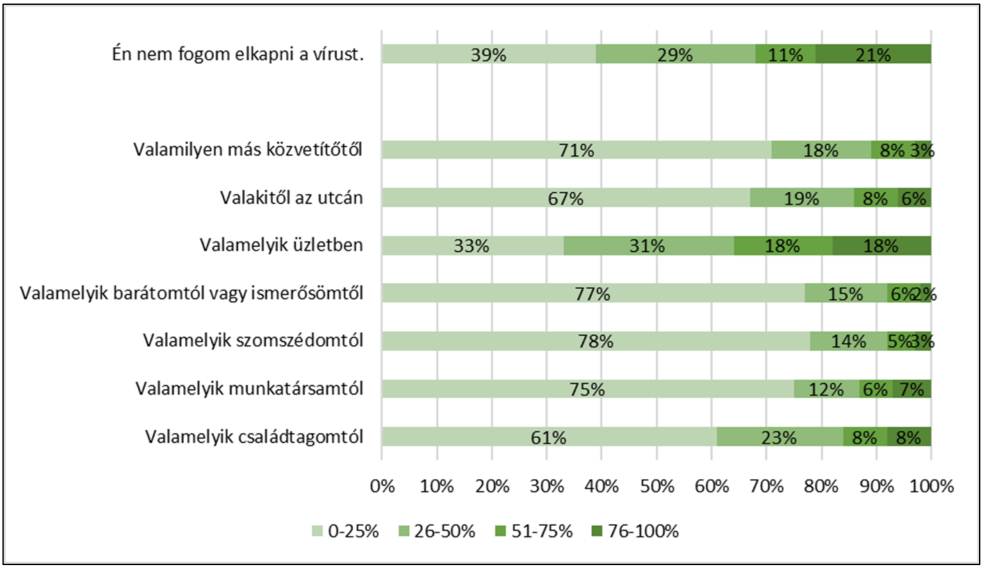
	Skálaátlagok					
	Összes válaszadó	Iskolázottsági szint			Nem	
		Alap	Közép	Felső	Nő	Férfi
Kommenteket ír mások járvánnyal kapcsolatos bejegyzéseihez	1,24	1,29	1,21	1,24	1,22	1,29
Bejegyzéseket oszt meg közösségi oldalán a járványról	1,44	**1,57**	1,40	1,45	1,44	1,41
Szinte csak a COVID-19 témákat követi a közösségi médiában	1,45	1,49	1,42	1,47	1,46	1,44
Rendszeresen követi a TV-adók koronavírusos híreit	1,97	1,89	1,96	1,97	1,99	1,84
Nehezen igazodik el a COVID-19 információdömpingben	2,28	**2,74**	2,36	2,24	2,34	**2,05**

	Skálaátlagok					
	Összes válaszadó	**Iskolázottsági szint**			**Nem**	
		Alap	Közép	Felső	Nő	Férfi
Gyakran keres infókat a neten a koronavírusról	2,47	2,37	2,37	2,54	2,45	**2,60**
A helyi médiában követi a lakóhelyével kapcsolatos COVID-19 híreket	2,51	2,54	2,44	2,54	2,53	2,41
Követi a közösségi média koronavírus poénjait	2,59	2,60	2,65	2,59	2,58	2,65
Igyekszik minél több forrásból informálódni	2,70	2,64	2,59	2,75	2,65	**2,92**
Többet használja a közösségi médiát	2,82	**2,97**	2,86	2,82	2,88	***2,60***
Igyekszik csak hivatalos forrásból informálódni	3,16	3,03	3,18	3,17	3,23	***2,92***

2.13. A koronavírus-fertőzés vélt koczkázata

A kutatásunk egyik, explicit módon a járványhelyzetre vonatkozó kérdésével arra voltunk kíváncsiak, a válaszadók mekkorára becsülik annak a valószínűségét, hogy megfertőződnek a COVID-19-es vírussal. E kérdéskör keretében elsősorban arra kértük a válaszadókat, hogy becsüljék meg a megfertőződés kockázatát. A válaszadók átlagosan 42%-ra becsülték annak az esélyét, hogy nem kapják el a vírusfertőzést, de a szórás ez esetben volt a legnagyobb (33%) az ebbe a tárgykörbe tartozó kérdések közül.

Ha a közvetítő közegeket nézzük, akkor a válaszadók leginkább az üzletektől tartanak, ugyanis átlagosan 44%-ra becsülték annak a kockázatát, hogy ott elkapják a vírust. A másik oldalon a barátok és ismerősök − akik nem a kérdezett munkatársai vagy szomszédjai (17%) −, valamint a szomszédok (18%) állnak. Ez az eredmény valószínűleg annak tudható be, hogy a kérdezettek figyelembe veszik és be is tartják a társadalmi távolságtartás szabályait, amely értelmében nem találkoznak a barátaikkal, de az üzletbe bizonyos időközönként feltétlenül szükséges ellátogatniuk.

2.43. ábra. *A COVID-19 vírussal való megfertőződés becsült valószínűsége a különböző közegek szerint (%), N=1121–1269.*

Ha részletesebben megvizsgáljuk a vírussal való megfertőződés becsült valószínűségét, a következő eredményekhez jutunk:

2.20. táblázat. *A COVID-19 vírussal való megfertőződés becsült valószínűsége (%). N=1121–1269*

		Életkori csoportok					**Iskolázottság**			**Nem**	
	Összes válaszadó	<25	25-34	35-44	45-55	55+	**Alap**	**Közép**	**Felső**	**Férfi**	**Nő**
Családtagoktól	27	31	31	27	25	11	25	28	28	22	29
Munkatárstól	19	10	20	23	21	10	23	15	21	23	18
Szomszédtól	18	17	19	19	15	13	16	17	18	17	18
Baráttól/ ismerőstől	17	18	18	19	15	7	23	15	18	21	16
Üzletben	44	48	47	44	43	31	48	45	44	45	44
Az utcáról	24	26	25	24	23	18	42	25	23	23	24
Más közvetítőtől	21	22	24	22	18	14	27	22	21	22	21
Nem fogja elkapni	42	52	40	40	41	37	55	47	40	43	42

A táblázatban közölt eredmények közül kiemelnénk, hogy a különböző potenciális fertőzési források közül az 55 év feletti válaszadók köréből kerül ki a legalacsonyabb arány, azaz a meglátásuk szerint ők nem ilyen módon fognak megfertőződni. Az iskolai végzettség helyenként homogén, így a családtagokon vagy szomszédokon keresztül történő megfertőződés megítélésében, máskor viszont igen eltérő, mint például az utcán történő vagy általában a vírus általi megfertőződés veszélye, ahol az optimizmus mértéke az iskolázottság növekedésével fordítottan arányos. A nemek közti különbségeket sem lehet általánosítani, mert számos esetben a becsült valószínűségek között nincs jelentős különbség, de míg a nők szignifikánsan jobban tartanak attól, hogy valamelyik családtagjuktól fogják elkapni a vírust, addig a férfiak a nőkhöz képest szignifikánsan nagyobb arányban vélik úgy, hogy egy munkatársuk fertőzheti meg őket.

2.14. Egyéb veszélyforrésok az életünkben

Egy külön tematikus blokkot szántunk annak a kérdéskörnek, hogy a megkérdezettek szerint melyek azok a tényezők, amelyek a járvány mellett veszélyt jelentenek az emberiségre, az országra, valamint magukra a válaszadókra. Egyben ezt a kérdéssort tekintjük kutatásunk egyik fő értékének, hiszen nyitott kérdésekkel tudakoltuk meg, milyen területeken érzékelnek veszélyeket életükre nézve az erdélyi magyarok. A válaszadók szabad megfogalmazásban írták meg véleményüket, így kutatói nézeteink nem befolyásolhatták a válaszadás alakulását.

2.21. táblázat. *A koronavíruson kívüli veszélyforrások az emberiségre, a válaszadók szerint (%). N=1020*

Veszélyforrás	Arány
Morális- és/vagy értékrendi válság	17,5%
Környezetszennyezés	16,1%
Klímaváltozás, globális felmelegedés	13,7%
Gazdasági válság	13,5%
Butaság, tudatlanság, álhírekbe vetett hit	10,1%
Az ember(iség) maga, illetve bizonyos embercsoportok	9,3%
Társadalmi egyenlőtlenségek és jogok korlátozása	5,1%
Titkos érdekek, hazugság, félretájékoztatás	4,8%
Betegségek	4,0%
Félelem	3,1%
Háború és/vagy fegyverkezés	2,5%
Egyéb	0,3%

Amint az a fenti táblázaton látható, a válaszadók legnagyobb arányban az emberi hibákban látták a legfenyegetőbb veszélyforrást (17%). Ebbe a kategóriába soroltuk az olyan válaszokat, mint például az „önzés", a „kapzsiság" stb., illetve az olyan nem kívánatosnak vélt értékrendi orientációkat is, mint a „nyaklótlan liberalizmus". A második és harmadik leggyakrabban említett veszélyforrások a természethez köthetők: a második helyen a környezetszennyezés, illetve annak az emberiségre gyakorolt negatív hatása (16%), valamint a harmadik leggyakrabban említett kategória a klímaváltozás és a globális felmelegedés volt. A negyedik leggyakrabban említett kockázat a – megelőlegezett – gazdasági válság (13,5%) volt, míg az ötödik helyen az emberi butaság, tájékozatlanság és annak következményei, valamint az álhírek általi befolyásolhatóság állt. A többi válaszkategóriát egyenként a megkérdezettek kevesebb mint egytizede választotta, de fontosnak tartottuk megemlíteni azokat is, hogy a válaszok sokszínűségét érzékeltessük.

A második idevágó kérdéssel azt szerettük volna megtudni, hogy a kérdezettek mit tekintenek a legnagyobb veszélyforrásnak Romániára nézve. A válaszok az alábbi táblázatban láthatók.

2.22. táblázat. *A koronavíruson kívüli veszélyforrások az országra, a válaszadók szerint (%). N=1000*

Veszélyforrás	Arány
Gazdasági válság	22,8%
Inkompetens vezetők / vezetés	20,4%
A politikusok és/vagy politikai pártok	15,9%
Korrupció	9,7%
Szegénység	7,7%
Butaság/tudatlanság	7,1%
Bizonyos embercsoportok	5,9%
Balkán mentalitás	3,5%
Környezeti problémák	3%
Egyéb	4%

A táblázatban ismertetett eredmények értelmében a megkérdezettek Romániára vonatkozóan leginkább a járvány következtében kialakuló jövőbeni gazdasági válságtól tartanak. Ezt a kategóriát közel egynegyedük (22,8%) jelölte meg. Második leggyakrabban említett válaszcsoportot az inkompetensnek vagy képzettlennek nevezett országvezetés/kormányzás jelenti (20,4%). A harmadik leggyakrabban említett kategóriába sorolt válaszok (15,9%) nem az aktuális vagy múltbeli vezetőket tekintik a legnagyobb veszélyforrásnak, hanem magukat a politikusokat, illetve a politikai csatározásokat, amelyek negatívan hatnak az országra. Negyedik helyen, a válaszok majdnem egytizedével (9,7%) a korrupció áll, míg a többi kategóriában ennél alacsonyabb arányban jelennek meg válaszok. Az „egyéb" kategóriába az olyan válaszokat soroltuk, amelyek kevesebb mint 3%-ot tesznek ki. Ezen belül válaszadóink a leggyakrabban a háborút, a bűnözést, a kivándorlást, valamint a titkos érdekeket és a háttérhatalmakat említették.

A harmadik és egyben az utolsó idevágó kérdéssel azt térképeztük fel, hogy a válaszadók mit tekintenek a legnagyobb veszélyforrásnak a saját személyükre vonatkozóan.

A 2.23 ábrán bemutatott eredmények értelmében a válaszók több mint egynegyede (25,9%) szerint a gazdasági problémák jelentik a legnagyobb veszélyt saját magukra nézve. Ez a kategória több választ is magában foglal. A legtöbben, az eddigi válaszoknak megfelelően, a vírus következtében kialakuló gazdasági válságtól, illetve annak a következményeitől tartanak, mint például a munkahelyek elvesztése, az elszegényedés vagy az infláció. Ide soroltuk azokat a válaszokat is, amelyek a konkrét tapasztalatokon alapulnak, mint a munkahelyek elvesztése vagy a fizetések csökkentése. A következő három kategória nagyon hasonló eredményeket mutat, melyek egyenként a válaszok közel egytizedét teszik ki. Ezek az „újabb betegségek", vagyis azok, amelyekben a válaszadó jelenleg nem szenved, de a jövőben esetleg megbetegedhet, illetve a már meglévő egészségi problémái. Egytizede úgy véli (explicit, azaz leírva és nem kihagyva ezt a kérdést), hogy nem tud ilyen veszélyforrásról, vagy rá nézve nem létezik ilyen.

2.23. táblázat. *A koronavíruson kívüli veszélyforrások a válaszadó személyére (%). N=951*

Veszélyforrás	Arány
Gazdasági problémák, illetve a következményei	25,9%
Az újabb betegségek	10,5%
Nincs ilyen / nem tudom	10,1%
Bizonytalanság, kilátástalanság, stressz	9,7%
Már meglévő egészségügyi problémák	9,1%
Bezártság / magány, illetve annak következményei	6,0%
Környezeti problémák	6,0%
Hibás politikai döntések	4,9%
Saját magam, illetve saját döntéseim	4,7%
Butaság / tudatlanság	4,7%
Bizonyos embercsoportok	3,0%
Az egészségügyi rendszer hiányosságai	2,1%
Egyéb	3,3%

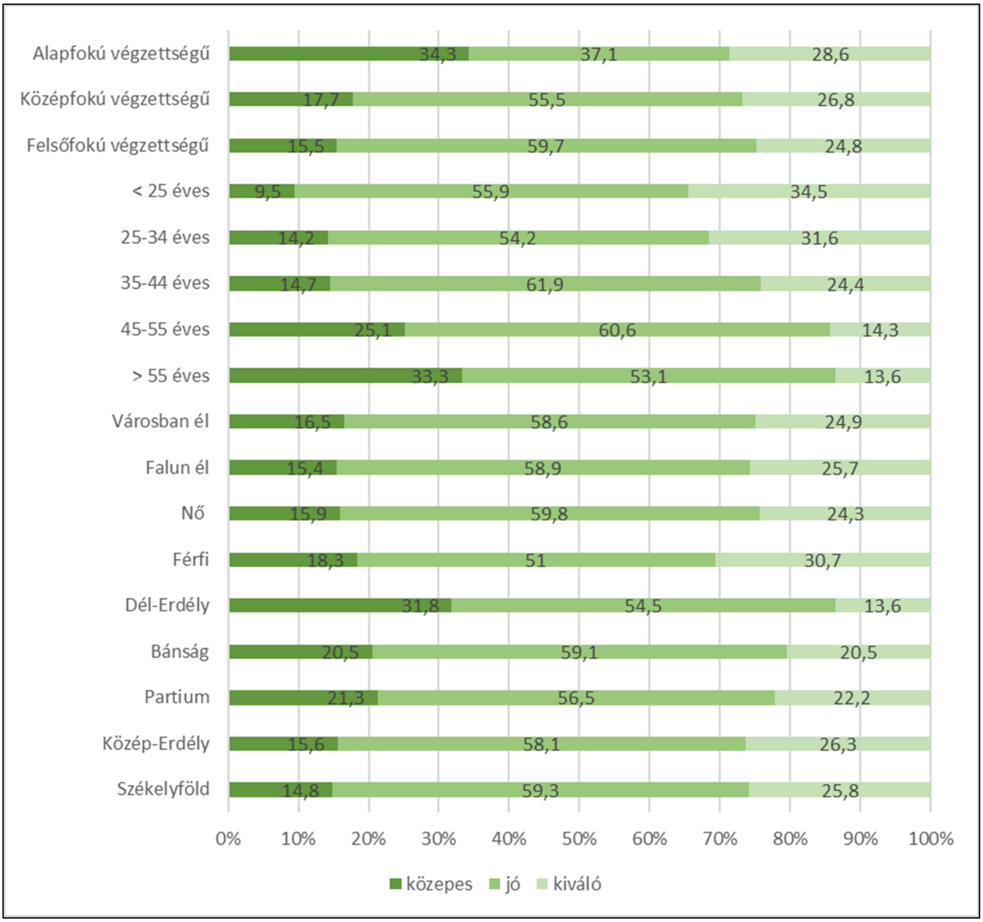
A többi válaszkategória kisebb arányban szerepel, illetve a 2% alatti kategóriákat az „egyéb" csoportba soroltuk. Ide tartoznak: a partnerrel/házastárssal/élettárssal való konfliktusok, az erőszakos bűncselekmények (mint pl. a rablás) áldozatává válás, illetve a különböző balesetek.

A veszélyforrások feltérképezése mellett azt szerettük volna megismerni, miként vélekednek a válaszadóink a saját életükbe való beleszólási lehetőségükről. Ennek érdekében arra kértük őket, becsüljék meg egy 1-től 10-ig terjedő skálán, milyen mértékben érzik úgy, hogy befolyásolhatják az életük alakulását, ahol 1 a „semmi", 10 a „nagyon nagy" beleszólási lehetőséget jelentette. A válaszokat három kategóriába összevonva azt találtuk, hogy a válaszadóink 3%-a fatalista, azaz a 0-3 intervallumból választott értéket, 28%-uk kiegyensúlyozott, vagyis a 4-7 intervallumba eső értéket jelölt meg, míg túlnyomó többségük (69%) úgy véli, hogy ő határozza meg az élete alakulását, és ennek megfelelően a 8-10 intervallumból választott skálaértéket.

2.15. Testi és lelki egészség, egészség műveltség

A koronavírus-járvány és az ennek nyomán kialakult tömegpánik testi-lelki egészségérzetünket alapvetően befolyásolhatja. Kérdőívünkkel az egészségi állapotot is vizsgáltuk.

Válaszadóink között kevesen vannak a társadalmi szempontból leszakadó, perifériára szorult személyek, valamint a nagyon idősek, így statisztikailag elhanyagolható a nagyon rossz és a rossz **testi egészségi állapot** előfordulása. Elemzésünk a közepes, jó és kiváló egészségi állapotúakra terjed ki, melyek között a közepesnek minősített egészségi állapot (16,5%) már jelentős kockázatokat hordoz. Válaszadóink több mint fele (58,2%) jónak, egynegyedük (25,3%) kiválónak tartja egészségi állapotát.

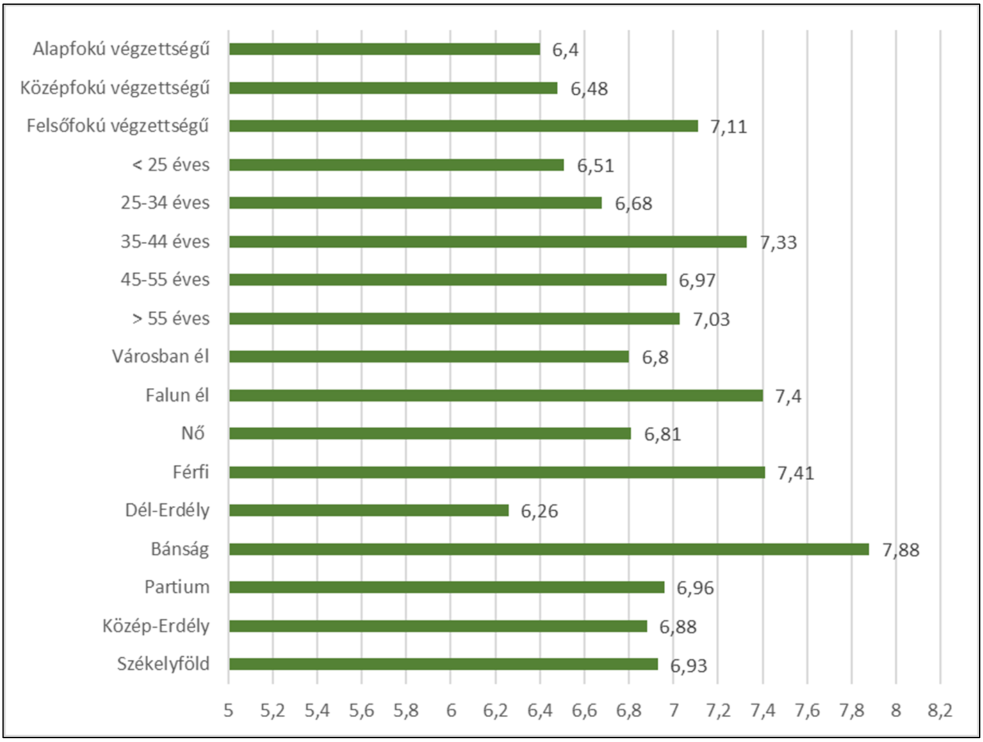
2.44. ábra. *A testi egészségi állapot megoszlása öt szocio-demográfiai kategória szerint (%). N=1269*

A testi egészség jelentősen összefügg az iskolai végzettséggel. **Szembetűnő a mindössze közepesnek minősített egészségi állapot gyakori előfordulása a legalacsonyabb iskolai végzettségű csoportban.** Mivel a fizikai egészséget erősen meghatározza az életkor, Erdélyben sem meglepő az egészség romlása a korral. Településtípus tekintetében nem, ám nemek szerint jelentősek a különbségek: a férfiak testi egészsége sokkal jobb, mint a nőké.

Az erdélyi magyarok testi egészsége a legtöbb régióban hasonló, egyetlen kivétellel: a **dél-erdélyi (Fehér, Hunyad, Brassó megyei)**

magyarok jelentősen rosszabbnak ítéli meg egészségi állapotukat, mint Erdély egyéb területeinek lakói.

A **lelki egészséget** az Egészségügyi Világszervezet (WHO) által ajánlott kérdéssorral mértük. Válaszadóink 0 és 15 pont közötti értékeket kaptak pszichés jóllétükre, és a nagyobb számok jobb lelki egészséget tükröznek.

2.45. ábra. *A lelki egészségi állapot öt szocio-demográfiai változó szerint. Skálaátlagok (0–15). N=1269*

Az iskolai végzettség nemcsak jelentős társadalmi egyenlőtlenségek mutatója, és nemcsak a testi egészséget befolyásolja, hanem a lelki egészség meghatározója is: az iskolázottság növekedésével egyre jobb az erdélyi magyarok lelki egészsége. Figyelemre méltó, hogy összességében az idősebbek lelki egészége jobb, mint a fiataloké, ám valamennyi közül **kiemelkedik a 35-44 éves fiatal középkorúak jó lelki**

egészsége. A falusi életmód védő tényezőnek bizonyul a lelki egészségre nézve, hiszen **a falun élők jelentősen jobb pszichés állapotról számolnak be**, mint a városiak. A fejlett világ társadalmaihoz hasonlóan Erdélyben is **jobb a férfiak lelki egészége, mint a nőké**.[11]

Lelki egészség tekintetében is jelentős területi különbségeket találtunk: **messze kiemelkednek jó pszichés állapotukkal a bánsági (Temes és Arad megyei) magyarok**, míg a Székelyföld (Hargita és Kovászna megye), Közép-Erdély (Maros és Kolozs megye) és Partium (Bihar, Szatmár és Szilágy megye) lakói a középmezőnyben helyezkednek el. Valamennyiüknél **rosszabb a dél-erdélyi szórványban élő magyarok lelki egészsége**, ami a kedvezőtlen testi egészségi állapotukhoz társulva aggodalomra ad okot.

2.15.1. Az egészségműveltség egyenlőtlenségei

A világjárvány körülményei között **felértékelődik az egészségértés jelentősége**. Az eligazodás az egészségügyi információk (kiadványok, kórlapok, leletek) között elsőrendű az egészség megőrzésében, a betegségek kezelésében, a jó életminőség biztosításában. Ezt a témát tudomásunk szerint nem vizsgálták térségünkben a járvány kontextusában, ezért az alábbiakban kiemelten fontos témaként tekintünk az egészségműveltségre, és egy többváltozós elemzés segítségével vizsgáljuk meg az erdélyi magyarok egészségértését a koronavírus-járvány közepette.

Az erdélyi magyarok körében végzett kutatásunkban a lehető legrövidebb, széleskörben használt egészségműveltségi tesztet, az ún. Chew-féle kérdéssort (*Brief Health Literacy Screen, BHLS*) használtuk, mely

[11] Országos mintán az IRES a nők, a 18-35 évesek és az alacsony iskolai végzettségűek rosszabb lelki egészségét tárta fel. https://ires.ro/uploads/articole/ires_o-luna-de-singuratate_sondaj-de-opinie_aprilie-2020.pdf

a hiányos egészségműveltség mértékét tárja fel. Ez a gyors szűrőteszt három kérdésből áll, és az egészségügyi kiadványokban (betegtájékoztatók, receptek, leletek) való tájékozódási kompetenciát méri: az egészségügyi formanyomtatványok kitöltésében való jártasságot, segítség igénybevételének gyakoriságát az egészséggel kapcsolatos anyagok olvasásakor, illetve a kiadványok értelmezésekor tapasztalt nehézségek miatti hátrányokat, problémákat (Chew és társai, 2004).

2.24. táblázat. *A BHLS egészségműveltségi szűrőteszt kérdéseire adott válaszok eloszlása (%), N= 1069*

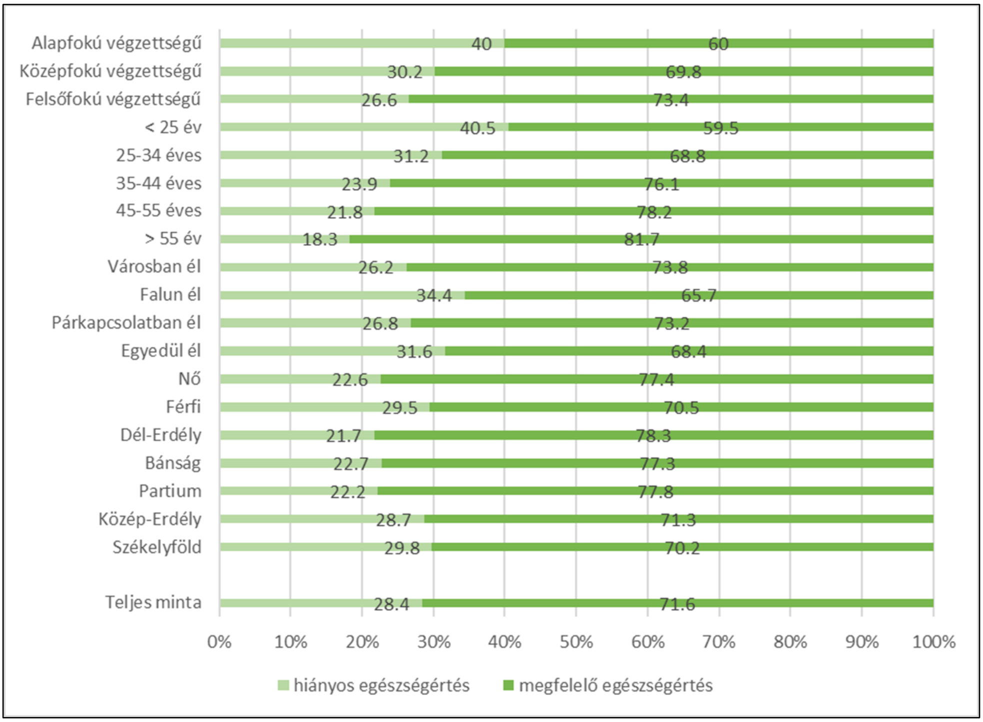
	Kérdés	Mindig (5)	Gyakran (4)	Vala-melyest (3)	Nagyon ritkán (2)	Soha (1)
1	Magabiztosnak érzem magam, amikor önállóan töltök ki kórházi űrlapokat.	31,8	38,8	19,9	7,0	2,4
2	Szoktak-e önnek segíteni (például családtagja, barátja, kórházi dolgozó vagy gondozó) a kórházi írásos anyagok értelmezésében?	5,4	15,2	29,5	25,1	24,9
3	Szokott-e problémát okozni a kórházi írásos anyagok megértésének nehézsége abban, hogy megfelelő képet kapjon egészségi állapotáról?	3,4	12,8	35,9	28,0	19,9

A kérdéssort eredetileg a klinikai használatra fejlesztették ki, számos vizsgálat igazolja belső konzisztenciáját, előrejelző képességét és érvényességét (Chew és társai, 2008; Cavanaugh és társai 2015; Mantwill és társai 2018). A mérőeszköz általános népességben is használható, többek között magyar mintán is validálták (Papp-Zipernovszki és társai, 2016). Kutatásunkban megbízhatósági tesztet végeztünk az itemeken, a Cronbach alpha mutató elfogadható belső megbízhatóságról tanúskodik (α = 0,753).

A fenti táblázat azt mutatja meg, hogy kutatásunkban hogyan oszlanak meg a rövid egészségműveltségi szűrőteszt három kérdésére adott válaszok.

A második és harmadik kérdésre adott válaszok pozitívvá kódolása után a válaszok egyszerű súlyozatlan összegéből létrehoztuk az egészségműveltség skálát, 3 és 15 közötti elméleti terjedelemmel. A három kérdésre adott válaszok egyszerű összesítéséből hoztuk létre a 3 és 15 pont közötti egészségműveltség skálát, amelyben a magasabb pontszámok jobb szubjektív egészségműveltségre utalnak. Válaszadóink átlagosan 10,87 pontot értek el (szórás = 2,51).

Végül, standard eljárás szerint kialakítottuk a hiányos (3-9 pont) és a megfelelő (10-15 pont) kategóriákat (Cavanaugh és társai, 2015; Chew és társai, 2008). A szakirodalomban használatos csoportosítást (Chew és társai, 2008) alkalmazva hiányos és megfelelő egészségműveltségű válaszadókat különböztethetünk meg egymástól, az alábbi megoszlásban.

2.46. ábra. *A válaszadók megoszlása egészségműveltségük szintje szerint (%), N= 1069*

A fenti leíró adatok az egyes népességi csoportok közötti jelentős különbségekről tanúskodnak. Iskolai végzettség szerint különbözik válaszadóink egészségértési szintje: minél többet tanultak, annál könnyebben igazodnak el segítség nélkül az egészséggel kapcsolatos információk között. Arra azonban alig akad példa Európában, hogy az életkor növekedésével az egészségértés is javulna. Márpedig az erdélyi magyar népességben a fiatalabbaknak kevésbé, az idősebbeknek jobb az egészségértése. A településtípusok között is számottevő a különbség: a falun élők között sokkal többen vannak azok, akik nehézségekről számolnak be az egészségügyi információk terén való eligazodásban. Jelentősek a nemek közötti eltérések is a férfiak javára, és az egyedül élők között nagyobb a hiányos egészségműveltséggel rendelkezők aránya, mint a párkapcsolatban élők között. Területi eltéréseket ezúttal csak a dél-erdélyi magyarok javára sikerült kimutatnunk, akik között a legalacsonyabb a hiányos egészségértés előfordulása. Összességében az egészségértés különbségei társadalmi egyenlőtlenségeket tükröznek.

Ám a leíró eredmények önmagukban nem teszik lehetővé messzemenő következtetések levonását. A következőkben a feltételezett befolyásoló tényezők kontrollált hatását logisztikus regresszióval vizsgáljuk. Vizsgálatunkban az egészségműveltség meghatározóit azon változók között keressük, amelyeket szakirodalmi kutatások alapján azonosítottunk. A lineáris regressziós modellben egymástól viszonylag független változók hatását vizsgáljuk, így a társadalmi-gazdasági helyzet ismérvei közül az iskolai végzettséggel dolgozunk.

Bináris logisztikus regressziós modellt illesztettünk a két kimenetelre (hiányos, illetve megfelelő egészségműveltség). Ezzel célunk megjósolni, mekkora a valószínűsége a megfelelő egészségműveltségnek, illetve mekkora a kockázata a hiányos egészségműveltségnek a különböző társadalmi és demográfiai csoportokban, kontroll alatt tartva a többi magyarázó változó hatását.

A magyarázni kívánt jelenség, a függő változó a hiányos (0) illetve megfelelő (1) egészségműveltség szintje. A regressziós modellbe bevont változók, mérési szintjük és értékeik a következők: nem (kategoriális: 1 =

férfi [referencia], 2 = nő), életkor (folytonos), párkapcsolati helyzet (kategoriális: 1 = egyedülálló [referencia], 2 = partnerrel él), településtípus (kategoriális: 1 = falu [referencia], 2 = város), iskolai végzettség (kategoriális: 1 = alapfokú [referencia], 2 = középfokú, 3 = felsőfokú), régió (kategoriális: 1 = Székelyföld, 2 = Közép-Erdély, 3 = Partium, 4 = Bánság, 5 = Dél-Erdély).

Összességében, ahogy a Khi-négyzet próba értéke jelzi, a magyarázó változók együttesen szignifikánsan befolyásolják az egészségműveltség szintjét. A modell az egészségműveltség varianciájának 24,4%-át magyarázza (Nagelkerke R^2). A Wald-féle teszt statisztikája három magyarázó változó esetében mutat szignifikanciát: a nem, az életkor és a településtípus. A párkapcsolati helyzet, az iskolai végzettség és a régió hatása nem szignifikáns összességében sem, és a dummy változók külön-külön sem azok.

Az 1-nél nagyobb Exp(B) értékek azt jelentik, hogy a viszonyítási kategóriához képest a megfelelő egészségműveltség valószínűsége növekszik, míg az 1-nél kisebb értékek a valószínűség csökkenését jelzik.

2.25. táblázat. *Az egészségműveltség meghatározói. Logisztikus regresszió, N = 1069*

Magyarázó változó	B	p	Exp(B)
Nem Férfi (ref.)		0,046	
Nő	-0,340	**0,046**	**0,712**
Életkor (folytonos)	0,023	**0,000**	**1,023**
Párkapcsolati helyzet Egyedülálló (ref.)		0,260	
Párkapcsolatban él	0,174	0,260	1,190
Településtípus Falu (ref.)		0,015	
Város	0,392	**0,015**	**1,480**
Iskolai végzettség Alapfokú (ref.)		0,658	
Középfokú	-0,359	0,360	0,698
Felsőfokú	-0,020	0,898	0,980
Régió Székelyföld (ref.)		0,708	
Közép-Erdély	-0,011	0,942	0,989
Partium	0,353	0,169	1,423

Magyarázó változó			
	B	p	Exp(B)
Bánság	0,205	0,588	1,228
Dél-Erdély	0,452	0,426	1,572
Constant	*-0,288*	*0,485*	*0,750*
-2 Log likelihood: 1307,812 Khi-négyzet: 36,478 Szabadságfok: 10, p: 0,000 Nagelkerke R^2: 0,244			

Az egészségműveltség feltételezett meghatározói közül háromnak van szignifikáns hatása: a nemnek, az életkornak és a településtípusnak. A férfiakhoz képest a nők csak kétharmad eséllyel tartoznak a megfelelő egészségműveltségű személyek csoportjába (Exp(B) = 0,712), az életkor növekedésével enyhén nő a megfelelő egészségértés esélye ((Exp(B) = 1,023), és a városi lakosoknak csaknem másfélszeres az esélytöbbletük a falusiakhoz képest (Exp(B) = 1,480). Ezeken kívül önmagában, a többi változót kontrollálva egyetlen feltételezett változó sem befolyásolja válaszadóink egészségműveltségének szintjét.

A hiányos egészségműveltség a rossz egészségi állapot kockázati tényezője. Erdélyi magyar mintánkban csaknem 25% azok aránya, akik a rövid szűrőteszten nem megfelelő egészségértésről tettek tanúságot. Noha a nemzetközi összehasonlítás módszertanilag nem teljesen helyénvaló, hiszen mintánk nem reprezentatív, mégis jelzésképpen elmondhatjuk, hogy Európában és Észak-Amerikában ennél kisebb arányú hiányos egészségműveltséget mértek, és még a Közel-Keleten is valamivel kevesebb a korlátozott egészségértésű személy, mint az erdélyi magyarok között. Mindössze Törökország áll mögöttünk azon országok közül, ahol ezt a mérőeszközt alkalmazták (Mantwill és társai, 2018). Ha ehhez hozzáadjuk mintánk felfelé torzító, tehát társadalmi helyzet szempontjából a ténylegesnél kedvezőbb összetételét, akkor még ez az óvatos összehasonlítás is felkiáltójelként értelmezhető: jelentős a lemaradásunk az egészségműveltség terén.

Bár az iskolai végzettség világszerte és kétséget kizáróan jelentős befolyásoló tényezőnek bizonyul (Wallston és társau 2013; Jordan és Hoebel 2015; Tiller és társai, 2015; Garcia-Codina és társai, 2019; Almaleh és társai, 2017; Amoah 2018), mintánkban nincs jelentős hatással az egészségműveltségre. Való igaz, a társadalmi helyzet tekintetében válaszadóink között nincsenek jelentős ugrások, és eredményeink szerint a közép- és felsőfokú végzettségű személyeknek nem szignifikánsan nagyobb az esélye a megfelelő egészségműveltségre, mint a kevés alapfokú végzettségű válaszadónak. Ez a meglepő és újszerű eredmény ellentmond minden eddigi nemzetközi tapasztalatnak, és további vizsgálódásra ad okot.

A gazdasági-társadalmi helyzet némiképp összefügg a településtípussal, a városokban nagyobb a felsőfokú végzettségű személyek aránya. Az iskolai végzettség nem, ám a településtípus minden egyéb tényezőtől függetlenül jelentős hatást gyakorol: a falun élőkhöz képest a városiaknak másfélszer nagyobb az esélytöbbletük a megfelelő egészségműveltségre. Az általunk ismert kutatások közül csak Afrikából van bizonyíték a településtípus befolyásoló erejére (Amoah, 2018). Úgy tűnik, Erdélyben a falu és város különbsége, az utóbbi évtizedekben tapasztalt közeledés ellenére, továbbra is jelentős, az életesélyeket és az egészségi állapotot az egészségműveltségen keresztül is meghatározza.

A településtípus mellett a nem hatása is meglepő, minden eddigi kutatási eredménynek ellentmondó. Jellemzően nincs különbség a nők és a férfiak egészségműveltsége között, vagy ha ez ritkán mégis előfordult, akkor a nők javára volt (Tiller és társai, 2015; Almaleh és társai, 2017). Ezzel ellentétben erdélyi magyar mintánkon eredményeink, a feltételezett befolyásoló tényezők hatását szinten tartva, a nők esélycsökkenését mutatják a férfiakhoz képest, ami ismételten egy hagyományos társadalomképet vetít elénk.

Hasonló gazdasági-társadalmi helyzet esetén az életkornak önmagában is befolyásoló ereje van. Nem túl nagy, de szignifikáns az esély növekedése a megfelelő egészségműveltségre minden egyes évvel, így egy 25 éves fiatal és egy vele gazdasági-társadalmi helyzet szempontjából mindenben hasonló 65 éves személy között már számottevő a különbség: az idősebbnek 1+(65-25)*(1.023-1) = 1.92 esélytöbblete, tehát csaknem kétszeres esélye van arra, hogy megfelelő legyen az egészségműveltsége. A kutatások többsége az egészségműveltség romlását mutatta a korral (Wallston és társai, 2013; Jordan és Hoebel 2015; Garcia-Codina és társai, 2019; Almaleh és társai, 2017; Amoah 2018), és Európában csak egy kelet-német és egy holland mintán találták azt, hogy az egészségértés javulna az életkorral (Tiller és társai, 2015; Van der Heide és társai, 2013). Eredményeink szerint minél idősebb egy személy (legalábbis az általunk vizsgált fiatal időskorig, 55-60 éves korig), annál nagyobb az esélye a megfelelő egészségműveltségre.

A családszerkezet a rendelkezésünkre álló kutatások közül csak néhányban mutatott jelentős hatást (Duplaga 2020; Amoah 2018), így nem meglepő, hogy erdélyi magyar mintánkban a párkapcsolati helyzet, amelyet a lehető legegyszerűbb módon közelítettünk meg – párkapcsolatban él-e vagy sem –, szintén nincs számottevő hatással: nem mondható el, hogy az egyedül élőkhöz képest a társsal élők jobb eséllyel tartoznának a megfelelő egészségműveltségűek közé.

Végezetül, a leíró eredmények alapján regionális különbségeket is feltételeztünk Erdélyben belül, mely különbségek a változók hatásának kontrollálásakor eltűntek.

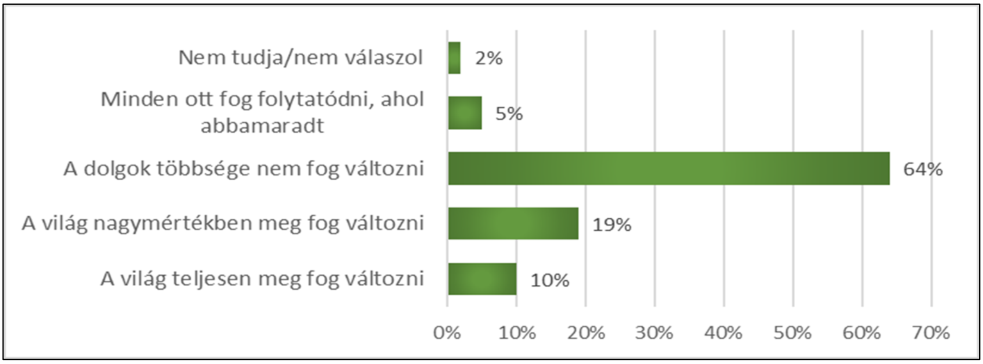
Összegzésként azt mondhatjuk el, hogy nemzetközi összehasonlításban az erdélyi magyarok egészségértése rosszabb, mint a nyugat-európai és az észak-amerikai lakosságé. Adatainkból az egészségműveltség jelentős mértékű társadalmi meghatározottságára derül fény. Az egészségműveltséget a társadalmi-gazdasági helyzet ismérvei közül a településtípus befolyásolja, ami feltételezésünk szerint

legalább részben a falu és a város közötti társadalmi különbségeket tükrözi. Várakozásainkkal ellentétben az iskolai végzettséggel mért kulturális tőke, mely általában az egészségértés legegyértelműbb előrejelzője, térségünkben nem gyakorol számottevő hatást. Ez a különlegesség vagy a mérőeszköz sajátosságaival, vagy a minta jellemzőivel magyarázható, és további vizsgálódásra érdemes. Ugyanakkor jelentős a nem és az életkor befolyása: a férfiak és az idősebbek egészségműveltsége nagyobb eséllyel megfelelő, mint a nőké és a fiataloké. A férfiak jobb egészségértése párját ritkítja a nemzetközi egészségműveltségi szakirodalomban. Néhány, feltételezésünk és a leíró eredmények alapján különbségeket okozó változó önmagában nem bizonyul jelentősnek – ilyen a párkapcsolati helyzet és a régió.

Fontos kiemelni, hogy a fenti elemzés néhány korlátba ütközik. Először, az eredmények általánosíthatósága korlátozott, hiszen mintánk nem reprezentatív, hanem feltételezhetően felfele torzít. Eredményeink tehát minden bizonnyal jobbak, mint amilyenek abban az esetben lettek volna, ha papír alapú kérdőívvel hagyományos adatfelvételt végzünk, a népesség heterogén, online kérdőívvel nem elérhető csoportjait is felkeresve. Másodszor, az erdélyi magyarok egészségműveltségének vizsgálatához nem áll rendelkezésünkre romániai referencia. Harmadszor – és ez általában az egészségműveltség-vizsgálatok korlátja – az egészségműveltségi szűrőteszt a vélt egészségkompetenciákat méri, így némiképp vitatható, mennyiben tükrözi ténylegesen a valós egészségügyi jártasságot.

2.16. A járvány utáni világ

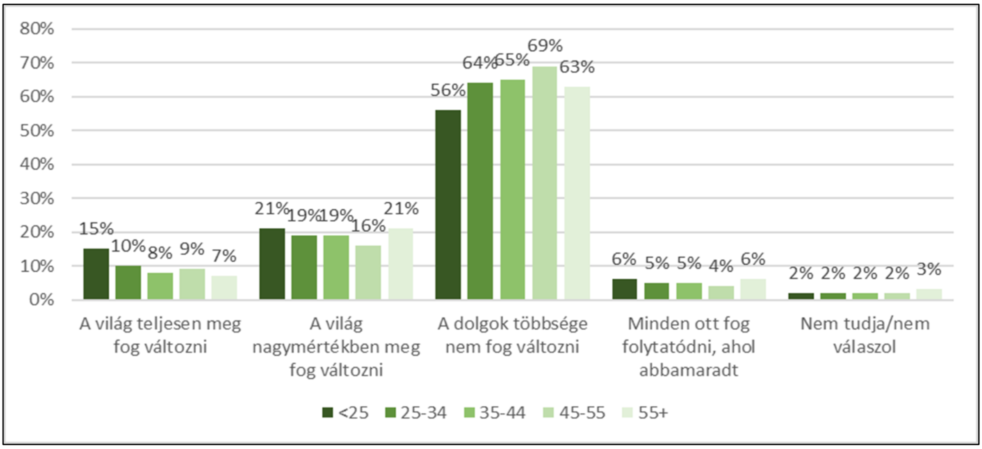
A járvány utáni világgal kapcsolatosan számos forgatókönyv jelent meg, így mi is megkérdeztük válaszadóinkat, milyen érzésekkel tekintenek a jövőre, mit gondolnak, a világjárvány mennyire változtatja meg az életünket.

2.47. ábra. *Vélemények a járvány utáni világ alakulásáról (%). N=1237*

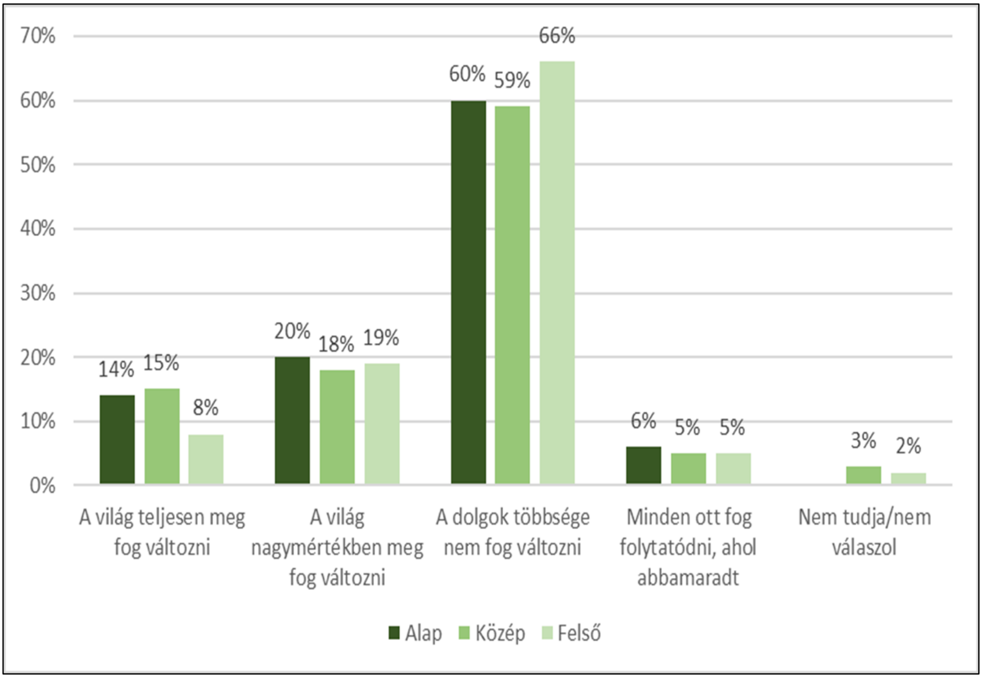
A többség úgy látja, a világ a járvány után nem sokban lesz más, a radikálisabb vagy enyhébb változásban hívők a válaszadóknak kevesebb mint negyedét teszik ki. A következő ábrák a kérdést iskolázottság, életkor, nemek és megyék szerinti bontásban mutatják.

Életkori bontásban azt látjuk, hogy a trendek megmaradnak: a többség valamennyi korcsoportban a status quo fenntartásában hisz. Ugyanakkor enyhe különbségeket is látunk: **a fiatalabbak körében valamivel magasabb azok aránya, akik jobban hisznek a dolgok jelenlegi állásának megváltozásában.** A 25 év alatti válaszadók egyharmada véli úgy, hogy a járványt a világ mérsékeltebb vagy radikálisabb megváltozása fogja követni.

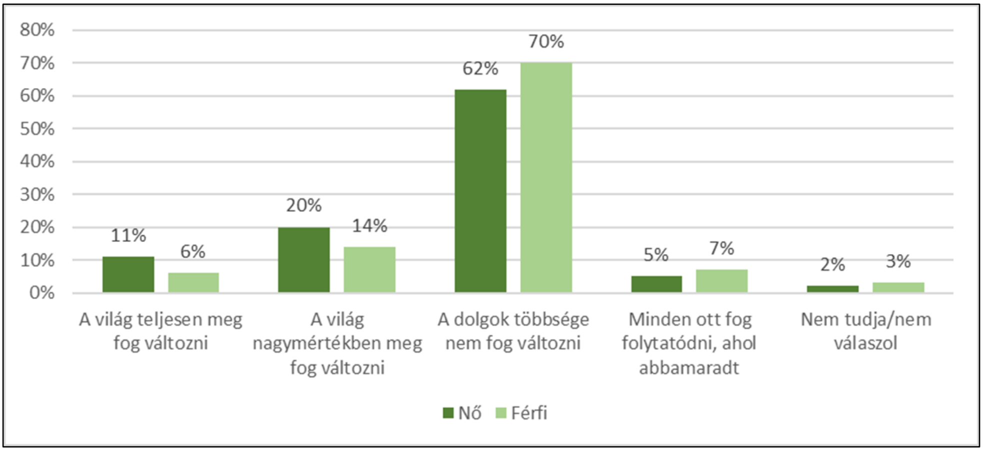
2.48. ábra. *A járvány utáni világ: életkori bontás (%). N=1269*

Az iskolázottság szerinti bontás azt mutatja, hogy **a felsőfokú végzettséggel rendelkezők szkeptikusabbak**: esetükben a legmagasabb (71%) azok aránya, akik szerint a világ nem igazán változik meg a járvány után.

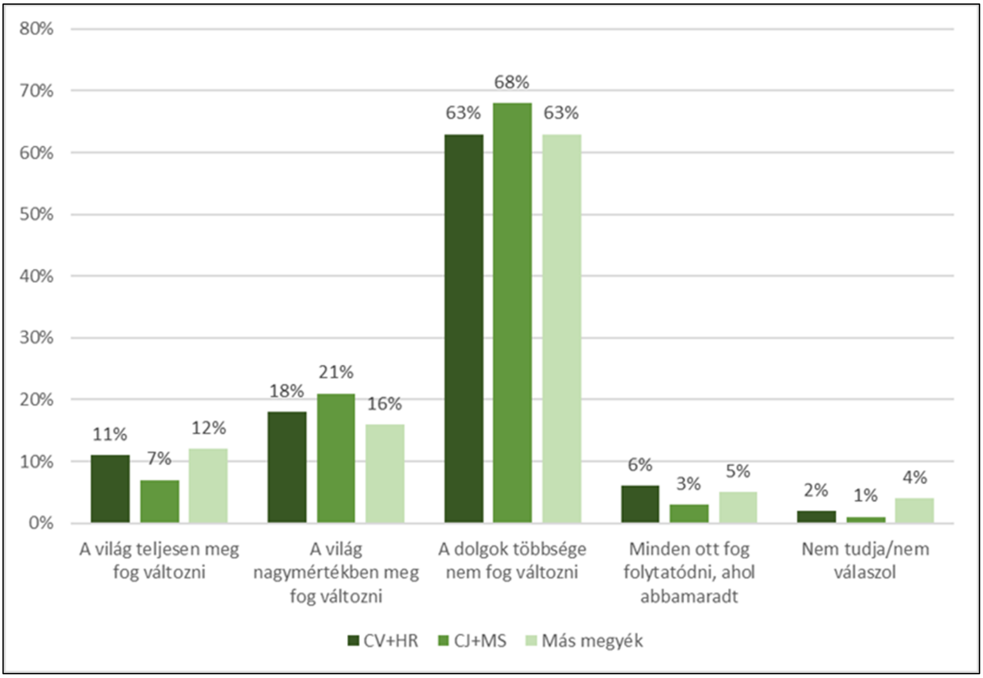
2.49. ábra. *A járvány utáni világ: iskolázottság szerinti bontás (%). N=1269*

Nemek szerinti bontásban az látható, hogy **a nők között magasabb a változásban hívők aránya** (31%), a férfiaknál ez az arány 20%. **A férfiak több mint háromnegyede tehát szkeptikus a világ megváltozásával kapcsolatosan**. Ez összefüggésben lehet azzal, hogy a férfiak hajlamosabbak többféle forrásból tájékozódni a járványról, és a különféle, esetleg egymásnak ellentmondó üzenetek kedvezhetnek a kritikusabb álláspontok megfogalmazódásának.

2.50. ábra. *A járvány utáni világ: nemek szerinti bontás (%). N=1269*

Megyék szerinti bontásban nem tapasztalunk nagy különbségeket, összességében mindenhol a status quo kisebb-nagyobb változásokkal való folytatása a jellemző szemlélet.

2.51. ábra. *A járvány utáni világ: megyék szerinti bontás (%). N=1269*

Könyvészet

Allen, J. et al. (2020). How the World Will Look Like after the Coronavirus Pandemic. *Foreign Policy*, March 20, 2020 (https://foreignpolicy.com/2020/03/20/world-order-after-coroanvirus-pandemic/)

Almaleh, R., Helmy, Y., Farhat, E., Hasan, H., Abdelhafez, A. (2017). Assessment of Health Literacy among Outpatient Clinics Attendees at Ain Shams University Hospitals, Egypt: A Cross-Sectional Study. *Public Health*, 151: 137-145.

Almqvist, A.L., Duvander, A.Z. (2014). Changes in Gender Equality? Swedish Fathers' Parental Leave, Division of Childcare and Housework. *Journal of Family Studies*, 20(1): 19–27.

Amoah, P. A. (2018). Social Participation, Health Literacy, and Health and Well-being: A Cross-Sectional Study in Ghana. *SSM Population Health*, 4: 263–270.

Andrew, A., Cattan, S., Costa Dias, M., Farquarharson, C., Kraftman, L., Krutikova, S., Phimister, A., Sevilla, A. (2020). *Parents, Especially Mothers, Paying Heavy Price for Lockdown.* (https://www.ifs.org.uk/publications/14861).

Bădescu, G. (2003). Încredere și democrație în țările în tranziție. *Sociologie Românească,* 1–2: 109–128.

Balázs P. (2020). Nemzeti párbeszédet a kilábalásról! – volt külügyminiszter reagál Lányi András „segélykiáltására". Valaszonline.hu, április 8. (https://www.valaszonline.hu/2020/04/08/balazs-peter-lanyi-andras-reakcio-velemeny/)

Barna G., Kapitány B. (2020). A koronavírus Erdélyben felmérés: jelentős egyenlőtlenségek a távoktatásban. (http://statisztikak.erdelystat.ro/cikkek/a-koronavirus-erdelyben-iii/50)

Beres, D. (2020). Dealing with Loneliness during the Pandemic. Big Think, April 29, 2020 (https://bigthink.com/coronavirus/covid-19-loneliness?rebelltitem=2)

Brom, C., Lukavsky, J., Greger, D., Hannemann, T., Straková, J. & Švaříček, R. (2020). *Mandatory Home Education during the COVID-19 Lockdown in the Czech Republic: A Rapid Survey of 1st-9th Graders' Parents*. (https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/feduc.2020.00103/full)

Burgess, S., Sievertsen, H. H. (2020). Schools, Skills and Learning: The Impact of Covid-19 on Education. (https://voxeu.org/article/impact-covid-19-education)

Cavanaugh, K. L., Osborn, C. Y., Tentori, F., Rothman, R. L., Ikizler, T. A., Wallston, K. A. (2015). Performance of a Brief Survey to Assess Health Literacy in Patients Receiving Hemodialysis. *Clinical Kidney Journal*, 8(4): 462–468.

Chaker, A. M. (2020). The Irony of Isolation. Reconnecting with Friends during the Coronavirus Lockdown. *The Wall Street Journal*, April 14, 2020 (https://www.wsj.com/articles/the-irony-of-isolation-reconnecting-with-friends-during-the-coronavirus-lockdown-11586870837)

Chew, L. D., Bradley, K. A., Boyko, E. J. (2004) Brief Questions to Identify Patients with Inadequate Health Literacy. *Family Medicine*, 36(8): 588-594.

Chew, L. D. et al. (2008) Validation of Screening Questions for Limited Health Literacy in a Large VA Outpatient Population. *Journal of General Internal Medicine,* 23(5): 561-566.

Chung, H., Lippe, T. (2018). Flexible Working, Work–Life Balance, and Gender Equality: Introduction. *Social Indicators Research*. (https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11205-018-2025-x.pdf)

Cluver, L. et al. (2020). Parenting in a Time of COVID-19. *The Lancet*, 395: 10231.

Consoli, T. (2020). Sociological Experiencing and Reflecting. The COVID-19 Emergency and the Sociological Memory. *The European Sociologist*, 45: Pandemic (Im)Possibilities, 1 (https://www.europeansociologist.org/issue-45-pandemic-impossibilities-vol-1/sociological-experiencing-and-reflecting-%E2%80%93-covid-19)

Davis, S. N., Greenstein, T. N. (2009). Gender Ideology: Components, Predictors, and Consequences. *Annual Review of Sociology*, 35(1): 87–105.

Delhey, J., Nweton, K. (2003). Who Trusts? The Origins of Social Trust in Seven Societies. *European Societies*, 5: 93-137

Duplaga, M. (2020). Determinants and Consequences of Limited Health Literacy in Polish Society. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(2): 642.

Durkheim, É. (2001/1893). *A társadalmi munkamegosztásról*. Budapest: Osiris.

Erdélystat, SoDiSo Research (2020). *A koronavírus Erdélyben* (http://statisztikak.erdelystat.ro/cikkek/a-koronavirus-erdelyben-iii/50)

Eurofound Report (2017) *Work–life Balance and Flexible Aorking arrangements in the European Union*. (https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ade345d1-2e59-11e8-b5fe-01aa75ed71a1)

European Institute for Gender Equality (EIGE). (2019). *Gender Equality Index 2019. Work-life Balance.* (https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-index-2019-work-life-balance)

Eurostat (2018). Working from Home in the EU. (https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180620-1)

Eurostat (2020). How Usual Is It to Work from Home? (https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200424-1 (utolsó látogatás 2020)

Farrel, H., Knight, J. (2003). Trust, Institutions, and Institutional Change. Industrial Districts and the Social Capital Hypothesis. *Politics and Society*, 4: 537–566.

Federici, R. (2020). An Uncertain Global Environment. Social Extremity, and Sociology of COVID-19. *Biomedical, Journal of Scientific & Technical Research*, 20164-20168.

Fodor É., Gregor, A., Koltai J., Kováts E. (2020*). Az egyenlőtlenségek alakulása a koronajárvány idején Magyarországon.* (https://www.fes-budapest.org/fileadmin/user_upload/dokumente/pdf-dateien/13_COVID_egyenlo__tlense__g_HUN_20200629.pdf)

Fridrich Naumann Foundation (2020). Life after Lockdown. What Will the World Look Like after the Coronavirus Pandemic (https://fnf-europe.org/2020/06/15/life-after-lockdown-what-will-the-world-look-like- after-the-coronavirus-pandemic/)

Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.

Garcia-Codina, O. et al. (2019). Determinants of Health Literacy in the General Population: Results of the Catalan Health Survey. *BMC Public Health*, 19: 1122.

Gidró M. (2020) *Az iskola szerepe az otthoni internetes tanulásban szülői- és osztályfőnöki nézőpontból*. Konferencia előadás. (Változó Vidék, változó Társadalom Konferencia, Csíkszereda 2020. július 15.)

Güzel, P., Yildiz, K., Esentaș, M., Zerengök, D. (2020). "Know-how" to Spend Time in Home Isolation during COVID-19 Restrictions and Recreational Activities. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 7(2): 122-131.

Howe, C. J., Winterhalter, E. (2019). Parent Health Literacy: Risks and Outcomes. *Journal of Pediatric Nursing*, 28(5): 515–516.

IRES (2020a). *România #stăacasă. Partea a 2-a. Români captivi în familie* (https://ires.ro/uploads/articole/ires_rom%C3%82nia-st%C4%82-acas%C4%82_studiu-na%C8%9Aional_partea-a-ii-a_captivi-%C3%8En-familie_26.03.2020.pdf)

IRES (2020b). *Bilanțul stării de urgență. Impactul COVID-19 asupra vieții românilor* (https://ires.ro/uploads/articole/ires_bilantul-starii-de-urgenta-pentru-pandemia-de-covid-19_13-14-mai-2020.pdf)

Janisse, H. C., Naar-King, S., Ellis, D. (2010). Brief Report: Parent's Health Literacy among High-Risk Adolescents with Insulin Dependent Diabetes. *Journal of Pediatric Psychology*, 35(4): 436–440.

Jordan, S., Hoebel, J. (2015) Health Literacy of Adults in Germany. Findings from the 'German Health Update', Wave 2013–2014. *European Journal of Public Health*, 25 (Suppl. 3).

Kholos Wysocki, D. (eds.) (2008). *Readings in Social Research Methods*. Belmont: Thomson Higher Education.

Kiss K. (2020). Az „új károgók” tévednek: nem jön új világ, a globalizáció sem szorul vissza a vírustól. Valaszonline.hu, április 9. (https://www.valaszonline.hu/2020/04/09/koronavirus-globalizacio-gazdasag-kiss-karoly-velemeny/)

Kučera, Z., Pelikan, J. M., Šteflová, A. (2016). Health Literacy in Czech Population. Results of the Comparative Representative Research. *Casopís Lékarů českých*, 155(5): 233-241.

Kumar, S., Kroon, J., Lalloo, R. (2014). A Systematic Review of the Impact of Parental Socio-Economic Status and Home Environment Characteristics on Children's Oral Health Related Quality of Life. *Health Qual. Life Outcomes*, 12: 41.

Kwak, N., Radler, B. (2002). A Comparison between Mail and Web Surveys: Response Patterns, Respondent Profile, and Data Quality. *Journal of Official Statistics*, 18(2): 257-273.

Lányi A. (2020). Történelmünk legveszedelmesebb pillanatait éljük. *Valaszonline.hu*, április 3. (https://www.valaszonline.hu/2020/04/03/koronavirus- magyarorszag-lanyi-andras-essze/)

Lee, J. (2019). Post-disaster Trust in Japan: The Social Impact of the Experiences and Perceived Risks of Natural Hazards. *Environmental Hazards*, 19: 171-186.

Lefever, S., Dal, M., Matthíasdótti, R. Á. (2007). Online Data Collection in Academic Research: Advantages and Limitations. *British Journal of Educational Technology*, 38(4): 574-582.

Leiner, D. (2016). Our Research's Breadth Lives on Convenience Sample. A Case Study of the Online Respondent Pool "SoSci Panel". *Studies in Communication Media*, 5 (4): 367-396.

Lomazzi, V. (2020). The COVID-19 Crisis and Gender Inequality: New and Old Challenges for Europe. (https://blog.gesis.org/the-covid-19-crisis-and-gender-inequality-new-and-old-challenges-for-europe/)

Mantwill, S., Allam, A., Camerini, A.-L., Schulz, P. J. (2018). Validity of Three Brief Health Literacy Screeners to Measure Functional Health Literacy - Evidence from Five Different Countries. *Journal of Health Communication*, 23(2):153–161.

Maszol (2020). Becslés: az erdélyi magyarok közel egyharmada kitalációnak tartja a koronavírust. 2020. június 29. (https://www.maszol.ro/index.php/tarsadaloem/128929-becsles-az-erdelyi-magyarok-kozel-egyharmada-kitalacionak-tartja-a-koronavirust)

Nagy B., Geambașu R., Gergely O., Somogyi N. (2020). *Kutatás az anyák helyzetéről a Covid-19 járvány idején.* (https://qubit.hu/2020/07/10/

magyar-kutatok-szerint-kulonosen-nagy-stressznek-tette-ki-a-dolgozo-anyakat-a-karanten)

Papp-Zipernovszky O., Náfrádi L., Schulz P. J., Csabai M. (2016). Hogy minden beteg megértse: az egészségműveltség (health literacy) mérése Magyarországon. *Orvosi Hetilap*, 157(23): 905–915.

Parent-Thirion, A., Biletta, I., Cabrita, J., Vargas, O., Vermeylen, G., Wilczynska, A., Wilkens, M. (2017). *Sixth European Working Conditions Survey – Overview Report (2017 update)*. (https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1634en.pdf)

Politico (2020). The World after Coronavirus. Politico, April, 29 (https://www.politico.eu/article/the-world-after-coronavirus-crisis-society-culture-economy/)

Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.

Schonlau, M., Fricker, R. D. Jr., Elliott, M. (2002). *Conducting Research Surveys via E-mail and the Web.* Santa Monica: RAND.

SciencesPo (2020). COVID-19: How the Crisis Affects Society. (https://www.sciencespo.fr/en/news/news/social-distancing-cohesion-and-inequality-tracking-change-during-the-confinement-period/4720)

Sørensen, K. et al. (2015). Health Literacy in Europe: Comparative Results of the European Health Literacy Survey (HLS-EU). *European Journal of Public Health*, 25(6): 1053-1058.

Sue, V. M., Ritter, L. A. (2012). *Conducting Online Surveys.* Los Angeles: Sage.

Telegdy, B. (2013). The Roots of Trust in Romania. *Acta Universitatis Sapientiae, Social Analysis,* 3: 29-44.

Telegdy, B. (2018). *The Roots of Institutional Trust in Romania*. Conference paper, manuscript.

Tiller, D., Herzog, B., Kluttig, A., Haerting, J. (2015) Health Literacy in an Urban Elderly East-German Population – Results from the Population-based CARLA Study. *BMC Public Health*, 15: 883.

Tönnies, F. (1983/1887). *Közösség és társadalom*. Budapest: Gondolat.

Vandenbosch, J., Van den Broucke, S., Vancorenland, S., Avalosse, H., Verniest, R., Callens, M. (2016). Health Literacy and the Use of Healthcare Services in Belgium. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 70(10): 1032–1038.

Van der Heide, I., Rademakers, J., Schipper, M., Droomers, M., Sørensen, K., Uiters, E. (2013). Health Literacy of Dutch Adults: A Cross Sectional Survey. *BMC Public Health*, 13: 179.

Walker, C., Weeks, A., McAvoy, B., Demetriou, E. (2005). Exploring the Role of Self-management Programs in Caring for People from Culturally and Linguistically Diverse Backgrounds in Melbourne, Australia. *Health Expectations*, 8: 315–323.

Wallston, K. A., Cawton, C., McNaughton, C. D., Rothman, R. L., Osborn, C. Y., Kripalani, S. (2013). Psychometric Properties of the Brief Health Literacy Screen in Clinical Practice. *Journal of General Internal Medicine*, 29(1): 119–126.

Welzel, C. (2010). How Selfish are Self-expression Values? A Civicness Test. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 41:152-174

Welzel, C., Delhey J. (2015). Generalizing Trust: The Benign Force of Emanicipation, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 46:875-896

WHO Europe, Ministerul Sănătății, Unicef (2017): Rujeola (pojarul) și vaccinarea copilului. Pachet informativ. (https://insp.gov.ro/sites/cnepss/wp-content/uploads/2017/07/vaccinare_rujeola_toolkit_romana_05.pdf)

Willens D. E. et al. (2013). Association of Brief Health Literacy Screening and Blood Pressure in Primary Care. *Journal of Health Communication*, 18 Suppl 1: 129–142.

Wright, K. B. (2005). Researching Internet-based Populations: Advantages and Disadvantages of Online Survey Research, Online Questionnaire Authoring Survey Packages, and Web Survey Services. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10 (3).

ISBN: 978-606-37-0863-3